БІБЛІОТЕКА ПОЕТА

Віктор Забіла

Михайло Петренко

Бібліотека поета

Віктор Забіла

Михайло Петренко

Поезії

Радянський письменник
Київ-1960

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

М. П. Бажан, О. Є. Засенко, С. А. Крижанівський,
А. С. Малишко, М. Л. Нагнибіда, Л. М. Новиченко,
Л. С. Первомайський, М. Т. Рильський, П. Г. Тичина

Упорядкування, вступна стаття і примітки

Г. А. Нудьги

ДВА ПОЕТИ-РОМАНТИКИ

І

Дивна доля спіткала літературну спадщиіу В. Забіли, досить симпатичиого поета-лірика, який виступив у тридцятих роках XIX століття і був сучасиником великого переломного момеиту в українській літературі, що наступив з появою «Кобзаря» Т. Г. Шевченка. І за умов підпесених романтичиих настроїв у тогочасиій літературі, і в роки, коли українська література відчула на собі дивовижну силу впливу поезії великого Кобзаря, особистим другом якого був Забіла, цей поет якось лишався віриим своїм улюблеиим темам і иастроям, що були породжеиі його особистими життєвими невдачами. Одиаче вже на початку 40-х років у творчості Віктора Забіли з'являються окремі теми й мотнви, в осиові якнх лежать суспільні конфлікти. Як особиста лірика, так і громадянська, що так переплелися в творчості Забіли, знайшли відгук і прихильність сучасииків. І це мало значиий вплив на долю його поетичної спадщини.

В історії української літератури, як і в літературах інших иародів, немало знайдемо прикладів, коли дослідники через якийсь час відкривали письменника і робили його творчість надбаиням читачів. Чимало

є випадків, коли написані поетами твори лежали в рукописах, їх читач не знав, а коли довідувався про них— лишався до них байдужим, бо мав перед собою уже не що інше, як історико-літературні документи.

Інакше сталося з поетичною спадщиною В. Забіли. Можна сказати, що її зберегли і відкрили літературознавцям читачі, прихильники таланту цього не позбавленого оригінальності поета, що співав, а іноді й усміхався, крізь сльози. Сталося це так. Забіла мало турбувався про публікацію своїх віршів. За його життя тільки п'ять поезій в друкованому вигляді дійшли до читача: «Голуб», «Пісня», «Повіяли вітри буйні» в альманасі «Ластівка» (1841) та вірші «До батька» і пісня «Не щебечи, соловейку», які появилися не знати з чиєї ініціативи у «Черниговских губерских ведомостях» (1857, № 16). Збірка, яку ми за аналогією до рукописних збірок назвали «Співи крізь сльози» і публікуємо у цьому виданні, скопіювавши з єдиного примірника, що зберігається у Державній публічній бібліотеці АН УРСР, з невідомих і тепер причин не дійшла до читачів, більше того, про її існування не знали навіть бібліографи та історики української літератури. Друкувалася вона десь на початку сорокових років минулого століття, як видно з листа Є. Гребінки до М. Новицького,— при підтримці В. Тарновського, але історики літератури заговорили вперше про неї тільки в 1936 році, коли єдиний примірник цієї збірки випадково виявив Є. П. Кирилюк і написав про нього невеличку статтю[1]. У цій збірці було надруковано 19 віршів, та вони, як і те, що було написано поетом наступними роками, лиша-

[1] Євген Кирилюк. Невідома збірка творів Віктора Забіли. «Літературна критика», 1936, № 12, стор. 77—84.

лися все ж невідомими в літературі, але широковідомими читачам, особливо Лівобережної України. Як же це сталося?

Справа в тому, що Забіла деякі свої твори сам поклав на музику, сам їх співав під гру на бандурі, до кількох його віршів підібрав мелодію Т. Шевченко, і пішли вони в народ як пісні. П. Куліш, ставлення якого до В. Забіли кілька разів мінялося, згадує, що цей «хуторний проява» (тобто Забіла) складав «українські пісні взором звичайних жіночих та й козачих, і в інші з них улив стільки душі, що співались воии або читались у рукописі геть широко по Вкраїні між панами, а деякі чував я й між простацтвом» [1]. Коли у 1884 році М. Петров спробував у своїх «Очерках истории украинской литературы XIX ст.» розглянути творчість В. Забіли, то він уже ілюстрував свій виклад і народними варіантами пісень на слова В. Забіли («Не щебечи, соловейку»). Пісні В. Забіли вкраплюються українськими письменниками в тканину художніх творів (Нечуй-Левицький, «На Ксжум'яках»), більше того — потрапляють на сторінки фольклористичних видань (Б. Грінченко, «Этнографические материалы», т. III, 1899), а найголовніше — воии побутують в середовищі простого трудового люду. П. Куліш в листі до Н. Білозерської від 12/VI 1886 року, згадавши про Забілу, робить таку приписку: «Сегодия наши девушки пели его песню «Не щебечи, соловейку». Я объясиил им, кто ее сочиииал, но они остались равиодушны к литературиому факту» [2].

---

[1] П. А. Куліш. Хуторна поезія. Львів, 1882, стор. 19.

[2] Науковий збірник Ленінградського товариства дослідників української історії, письменства та мови, т. 2, Київ, 1929, стор. 6.

З творчості Забіли у фольклор пішло кілька поезій: «Не щебечи, соловейку» і «Гуде вітер вельми в полі» з музикою М. Глінки; «Не плач, дівчино», «Голуб» та інші, до яких музику склав, мабуть, сам автор. Та не тільки пісні стали популярними; багато його віршів поширювалися усно і тільки під кінець століття деякі з них були записані і опубліковані [1]. Але найважливішим було те, що твори Забіли цілими збірниками списувалися і переписувалися та поширювалися в рукописному вигляді серед народу. Прихильно до цього ставився і сам автор. Його сучасник і, здається, учитель по Ніжинській гімназії, І. Кулжинський в своїх подорожніх записках, опублікованих за життя Забіли, пише, що цей поет зібрав свої твори у невеличкий зшиток і дозволяв їх переписувати знайомим. «Песни В. Н., — пише там же І. Кулжинський,—уже поются в народе, а тетрадка его стихов — «Фантазия в стихах на малороссийском языке», с эпиграфом: «Що на серци, то й на языци», або «Горе з лихом» — давно уже переписывается любителями» [2]. Той, хто списував поезії у Забіли, давав потім переписувати їх іншим, а ці — іншим, а дехто записував вірші в зошити з пам'яті, що неминуче несло за собою відхилення від авторського тексту. Деякі свої твори Забіла, очевидно, сам кілька разів переробляв,— так виникли нові редакції, списки, копії,

[1] Див. публікацію запису вірша «Зовсім світ перевернувся» в журналі «Киевская старина», 1888, № 4, стор. 15—18.

[2] И. К. Отрывок из поездки в Москву и С.-Петербург, газета «Черниговские губернские ведомости», 1857, № 16. Цитую за статтею А. Лещенка «Т. Г. Шевченко і В. М. Забіла», Науковий збірник Ленінградського товариства дослідників української історії, письменства та мови, т. II, К., 1929, стор. 2.

які були оголошені за тими збірками, що потрапили до редакції «Киевской старины»[1] і «Літературно-наукового вісника»[2]. Ці численні рукописні копії, що були зібрані, головним чином, на Чернігівщині, і дали можливість нам чіткіше уявити творче обличчя цього, за висловом Франка, «найздібнішого і найталановитішого поета» передшевченківського періоду. В них було виявлено біля тридцяти невідомих до того часу творів Забіли, і, коли співставили їх між собою, а також з друкованими джерелами, — виявилося, що розбіжностей між ними дуже мало. Це і наводить на думку, що більшість цих рукописних збірників мали якесь одне джерело, тобто авторський збірник. А коли так, то вони цілком можуть бути використані при характеристиці життя і творчості письменника.

Про життя і творчість В. Забіли написано не так-то й багато. Все, що друкувалося досі, було пов'язане або з публікацією нововиявлених творів, спогадів і біографічних матеріалів, або, рідше, з розглядом його творчості. Підкреслимо, що серед усього сказаного про Забілу не все можна прийняти за істину, багато дечого варто уточнити, перегляну ти під новим кутом зору.

Хронологічно першою в літературі є згадка про В. Забілу і популярність його пісень в статті І. К[улжинського]—«Отрывок из поездки в Москву и С.-Петербург»[3]. Ця згадка важлива тим, що стверджує, як

---

[1] Див. В. Мировець, Життя і творчість Віктора Забіли, «Киевская старина», 1906, № 5—6, стор. 88—178.

[2] Публікація І. Франка у ЛНВ, 1906, № 3, стор. 397—420, № 4, стор. 41—61.

[3] «Черниговские губернские ведомости», 1857, № 16.

давно, ще за життя автора, його пісні проникли в український фольклор.

В цьому ж році П. Куліш надрукував у журналі «Русский вестник» свою статтю «Взгляд на малорусскую словесность» і в ній кілька рядків присвятив В. Забілі. Куліш виніс несправедливий вирок віршам, що були надруковані в альманасі «Ластівка». Мова їх,— писав Куліш,— нагадує «язык, которым говорят в Малороссии цыгане» [1]. Це був єдиний друкований критичний відгук на творчість Забіли, що з'явився за життя автора, відгук несправедливий, від якого згодом фактично відмовився і сам Куліш, але поету він приніс багато прикростей. Забіла відповів на цей виступ досить різким віршованим посланієм до Куліша. Окремі рядки цього «Посланія» передавалися тоді усно в середовищі паиків та інтелігенції Чернігівщини.

Куліш образився і, щоб помститися, у негативному плані подав Забілу в образі Капітона Павловича Іволгіна в повісті «Майор» [2], а згодом і в «Українських незабудках» [3]. Це, а також великопаиське ставлення Куліша до народу було причиною того, що між ними не було згоди, і тільки після смерті Забіли Куліш висловив про нього кілька думок зовсім протилежного змісту. У передмові до збірки «Хуторна поезія» він згадує, як приємно провів колись час з Шевченком на хуторі в Забіли, який «з багатого пана зробився убогим», але, за словами Куліша, «мав розум проникливий, чувство глибоке, всеодоліваючий комізм і могущу сатиру». Згадавши про час і обставини життя Забіли, Куліш не без вдоволення відзначив: «Се в нас був би другий Гоголь», коли б він був потрапив

[1] «Русский вестник», 1857, № 12, кн. II, стор. 231.
[2] «Русский вестник», 1859, 1, 2, 3.
[3] «Основа», 1861, № 9, стор. 13—48.

в інше оточення [1]. Куліш в даному разі перебільшує літературні можливості Забіли, але те, що він змушений був переоцінити свої погляди, висловлені двадцять п'ять років тому, говорить багато на користь поетичної спадщини Забіли. Твори його, хоча й поширювалися головно усно та в рукописних копіях, одначе рік за роком привертали симпатії читачів. І коли в 1869 році В. М. Забіла помер, львівський журнал «Правда» в своєму некролозі, написаному на матеріалах, не в усьому правильних, відзначив, що твори цього поета, зокрема його пісні, усно уже замандрували і в Галичину та набрали там популярності [2].

У другій половині XIX ст. ім'я Забіли згадується в періодичних виданнях частенько, але чогось значного про його творчість не появляється. Це був час, коли збирали біографічні матеріали про поета, писали, і то при якійсь нагоді, спогади про нього та, найважливіше,— звернули увагу на потребу збору і публікації його творів. Зі спогадів і художніх творів М. Глінки, Т. Шевченка, М. Білозерського, Наталки Полтавки та інших осіб вимальовався образ поета і людини з щирим серцем, добродушною натурою, проникливим розумом, непересічним талантом і великими здібностями відчувати і схоплювати комічне в житті. Про це сучасники поета говорять одностайно; особливо тепло згадували про поета селяни, до яких Забіла ставився дуже прихильно, що подобалося Т. Г. Шевченкові.

З того, що було надруковано в другій половині XIX ст., варто згадати статтю М. Білозерського «Т. Г. Шевченко по воспоминаниям разных лиц» [3], у

---

[1] П. А. Куліш. Хуторна поезія. Львів, 1882, стор. 20—22.

[2] «Правда», 1869, № 48, стор. 396.

[3] «Киевская старина», 1882, № 10, стор. 66—77.

якій подано чимало цінних матеріалів про дружні відносини та зустрічі Шевченка й Забіли. Деякі матеріали про це знаходимо в роботах М. Чалого [1] та О. Кониського [2]. В ці ж роки були опубліковані невідомі тоді твори «Остап і чорт» [3], «Зовсім світ перевернувся» [4], «Будяк», «Семенова кобила» [5], «Посланіє до Шевченка» [6] та «Човник» [7]. У 80-роках М. Петров робить спробу зібрати все відоме про В. Забілу і в своїх «Очерках истории украинской литературы XIX стол.» створити бодай зарис літературного обличчя Забіли. На той час більшість творів цього поета були невідомі історикам літератури, як мало було відомо і про його життя. Цим і слід пояснювати, що Петров характеризує вірші Забіли виключно як «глубоко грустиую» лірику, навіяну творчістю А. Метлинського і Т. Шевченка. Правда, від О. Котляревського, який передав йому для опублікування вірш «Остап і чорт», він уже знав про нещасливе кохання поета і зробив натяк, чи не навіяло «глубокую грусть» поезії особисте життя автора. Петров спостеріг уже тоді, що окремі твори, як, наприклад, пісня «Не щебечи, соловейку», зробилися популярні і якоюсь мірою вплинули на поетів 50-х років, конкретно—Думитрашка Райча, уривок вірша якого поданий у Петрова на сторінці 156.

---

[1] М. К. Чалый. Жизнь и произведения Т. Г. Шевченка. К., 1884.

[2] О. Кониський. Т. Шевченко-Грушівський. Львів, 1898.

[3] Н. Петров. Очерки истории украинской литературы XIX ст. К., 1884.

[4] «Киевская старина», 1888, № 4, стор. 15—18 («Документы, известия»).

[5] «Зоря», 1891, № 21, стор. 416, № 22, стор. 437.

[6] Там же, 1893, № 5, стор. 102—103.

[7] Там же, 1894, № 18, стор. 393.

У статтях М. Комарова були надруковані тоді деякі важливі факти з біографії Забіли, зокрема Комаров конкретно заговорив про нещасливий роман поета з Л. Білозерською [1]. Про це ж написала спогади і надрукувала їх в «Зорі» за 1894 рік Наталка Полтавка (Білозерська).

Та найбільш цінні роботи про Забілу і публікації його творів з'явилися у 1906 році. Цього року І. Франко надрукував у «Літературно-науковому віснику» (№№ 3, 4) тридцять три (з варіантами) твори Забіли, надіслані з Борзни І. Дуб'янським, і додав до них досить простору статтю про поета. В ній він критично оглянув усе, що друкувалося досі про Забілу, і дав характеристику його творчості. В цій роботі було чітко поставлене питання про те, що Забіла як поет майже виключно залежав від народної пісні, в неї запозичив образи і мову, а не в Шевченка, як твердив дехто з тодішніх літературознавців. Нещасливе кохання, як висловився Франко, зробило Забілу назавжди духовним калікою, але збудило в ньому «дар пісні», який проявився досить виразно в безпретензійній ліриці 30—40-х років. Говорячи про місце Забіли в літературному процесі, Франко назвав його найздібнішим і найталановитішим поетом серед попередників Шевченка.

Майже одночасно з публікацією І. Франка в журналі «Киевская старина» (1906, № 5—6) з'явилася збірка творів Забіли, надрукована на основі рукописних копій, зібраних редакцією журналу, та автографів поета, що випадково збереглися в музеї Тарновського в Чернігові. До поезій Забіли (їх подано 38)

[1] М. Комаров. К биографии В. Н. Забелы, «Киевская старина», 1886, № 9, стор. 171—176 (Известия и заметки).

В. Мировець подав докладні примітки та надрукував тут же свою статтю про життя і творчість поета. Тут були найповніше представлені твори Забіли та матеріали до його біографії, але аналіз творів, характеристика письменника зроблені вузько, в біографічному плані, без узагальнень, без притягнення соціального та історичного матеріалу для з'ясування найважливіших питань у творчості поета.

В наш радяиський час появилося кілька цінних статей, що внесли багато нового в творчу біографію поета і розуміння його поетичної спадщини. Маємо на увазі статтю А. Лящeнка «Т. Г. Шевченко і В. М. Забіла» [1], та Є. П. Кирилюка «Невідома збірка творів Віктора Забіли» [2], де автор розповів про знахідку і дав характеристику творчості Забіли та, чи не вперше, зробив наголос на соціально загострених віршах, які досить довго не привертали увагу дослідників. Це, як зауважив Є. Кирилюк, вигідно вирізняє Забілу в ряду тогочасних поетів-романтиків, а ми б додали — і наближає його до Т. Шевченка.

В оцінці творчості Забіли була досить довгий час помітна тенденція виставляти його як «співця власного горя», «звичайного паика», але з щирим серцем, що займався творчістю ради «ілюстрування власного життя» в ній (В. Мировець), а Олександр Дорошкевич назвав його навіть «свідомим представником обивательської поезії». Віктор Забіла почав писати раніше Шевченка і наслідував головно народиу пісню. Т. Шевченко, ще до особистого знайомства з Забі-

---

[1] Науковий збірник Леиінградського товариства дослідників української історії, письменства та мови, том II, Київ, 1929.

[2] Є. Кирилюк, Невідома збірка творів В. Забіли, «Літературна критика», 1936, № 12.

лою, після ознайомлення з його поезіями, досить прихильно поставився до поета і його творчості, а відомо, що панків і обивателів Шевченко не зараховував до своїх друзів. Значить, було у творчості, в житті і діяльності Забіли щось таке, що привернуло увагу геніального Кобзаря, а це примушує нас уважно поставитися до спадщини Забіли та глибше проникнути в її мистецьку і громадську сутність.

* *
*

Спроби зібрати і якось оформити матеріали, що стосуються біографії В. Забіли, були зроблені ще в другій половині XIX ст. На матеріалах, які зібрали і опублікували М. Білозерський, М. Комаров, В. Лукич [1], та на деяких спогадах написані статті І. Франка та В. Мировця, що й сьогодні є основними в списку літератури про життя і творчість Забіли. Дещо нове про поета з'явилося в літературі радянського періоду, зокрема цінні факти, головним чином, в друкованих джерел зібрав і опублікував у згадуваній роботі про взаємини Т. Шевченка і Забіли А. Лящейко. Та все ж і сьогодні у біографії цього поета дещо лишається нез'ясованим. Насамперед дата його народження подається приблизно — 1808 рік. Батько Забіли був небагатим панком, мав хутір у Борзенському районі на Чернігівщині. Версію Куліша, що колись цей рід був багатий, але Віктор Забіла пропив маєток, грунтовно спростував ще І. Франко [2]. Сам Забіла у «Посланії» до Шевченка пише про своє нерозкішне життя:

---

[1] Див. бібліографію в кінці книги.

[2] В. Забіла. Співи крізь сльози, Львів, 1906, стор. 42.

В мене худоби дуже мало,
Да ще б найшли — горілку, сало,—
І з'їли б трошки, й запили.

Нарешті, як одностайно стверджують усі сучасники, нещасливий кінець його щирого кохання до Люби Білозерської був також наслідком його бідності. Батьки для своєї дочки знайшли багатого жениха, і це спричинилось до того, що Забіла так часто в любовній ліриці говорить про соціальну нерівність.

Десь року 1822 Забілу віддали до Ніжинської гімназії, де він провчився три роки і залишив її з невідомих нам причин. Ще й тепер у нашій літературі говорять, що Забіла вчився разом (і навіть сидів на одній парті) з М. В. Гоголем. Але тут, мабуть, трапилася помилка. Гоголь учився в Ніжинській гімназії протягом 1821—1828 років; у листі до матері від 3/VI 1825 р. він дійсно згадує про Забілу, але іншу особу — Якова Павловича, а не Віктора. Цілком ймовірно, що Забіла вступив до гімназії пізніше (1822 року) і не був в одному класі з Гоголем, хоч не виключена можливість, що вони були знайомі.

Військова служба Забіли тривала, порівнюючи, недовго. У 1825 році він був зачислений на службу до Київського драгунського полку, в 1828 році одержує чин корнета, бере участь у поході до Польщі в 1831 році, а в чині поручика у відставці звільняється з армії в січні 1834 року. Роки, проведені в армії, поет згадував з приємністю:

Як здумаєш, під Москвою
Як колись стояли.
Гарно, весело жилося,
Відкіля все бралось!

(«До коня»).

Правда, не важко помітити, що приємні згадки у Забіли породжувалися, головно, тим, що в армії було безтурботне, веселе молоде життя з випивкою та гульнею. Ніякої згадки про інтелектуальний зміст життя, про якісь серйозні прагнення військової молоді у нього немає. Розбещеність, легковажне ставлення до життя з боку офіцерів тодішньої армії, очевидно, якоюсь мірою сіли іржею і на душу молодого Забіли.

Повернувшись з війська на свій хутір Кукоріківщину, Забіла, молодий, веселий, дотепний, з чутливою душею поручик (а не майор, як досі говорилось) познайомився з дочкою місцевого поміщика Любою Білозерською (сестрою Гании Барвінок). Кохання було взаємним, воно окрилило молодого Забілу; очевидно, сила любовних почуттів штовхнула його на складання віршів, пісень, а що на той час Забілі і його коханій з хутора Мотронівки народна поезія була найбільш близькою і зрозумілою — він і почав складати свої твори за народними зразками. Творів цього періоду збереглося мало («Повз двір, де мила живе»), в них іскриться щире почуття радощів, породжених коханням, світлий погляд у завтрашній день.

Одиаче радість була недовгою. Десь року 1835 або 1836 сталося те, що на все життя лишилося причиною смутку Забіли: до Л. Білозерської посватався багатий 40-річний удівець Боголюбцев, і батьки силою віддали за нього свою дочку, а Забілу наказано було навіть не пускати до хати Білозерських. Ця «катастрофа» викликала у Забіли великий порив до творчості і була причиною появи багатьох ліричних віршів та пісень.

Треба сказати, що цей несподіваний поворот у житті молодого поета був поштовхом не тільки до «вибуху» любовної лірики,— в його віршах з'явилися і все

життя не зникали, а посилювалися соціальні мотиви. І це цілком закономірно: йому відмовили не тому, що його не кохала дівчина, не з причин, що крилися б у його особі, а тому, що не мав грошей, не мав худоби. Це й наштовхнуло поета на роздуми над питанням соціальної нерівності в тодішньому суспільстві. Особиста кривда, заподіяна йому, людині не бідній, але й не багатій, проте з добрим серцем, з гуманними поглядами на світ, заставила поета придивитися й до того, що робиться навколо нього. В творчості Забіли з'являються такі вірші, як «Розлука», «Марусся»... і наприкінці «Зовсім світ перевернувся», де поет говорить уже про загальнолюдське горе, про те, що в житті всюди панує кривда.

Все, що сталося, викликало глибокі переживання в душі Забіли, він на якийсь час втрачає життєву рівновагу, дорікає своїй коханій дівчині, що вона скорилася волі батьків, не протестує проти насильства; одного разу він кидається під коней, якими їхала в ридвані його Люба; щоб притишити болі серця — починає пити. Та в цьому місці мусимо застерегти читача, що чутки про безпросипне пияцтво Забіли гіперболізовані. Сучасники згадують, що Забіла ніколи не напивався надміру і бував у всіх сусідів і знайомих «желанным гостем» [1]. Друзі і знайомі любили його за поетичний талант, обдарування коміка, вміння вести жваву розмову і чесність у ставленні до людей. Але поезії, які складав цей веселий на людях чоловік, говорять за те, що то був дійсно спів крізь сльози, і недаремно збірці його віршів була дана (ним чи кимсь з його друзів) назва «Співи крізь сльози».

---

[1] М. Комаров. К биографии В. Н. Забелы. «Киевская старина», 1886, № 9, стор. 171—176.

В ті роки, коли Забіла так боляче переживав «своє лютe горе», він познайомився і заприятелював з людьми, оточення яких виесло чимало хорошого і змістовного в його життя. Маємо на увазі знайомство з художником В. Штернбергом, композитором М. Глінкою та Т. Г. Шевченком.

М. Глінка в 1838 році приїхав на Україну, щоб відібрати у місцевих хорах співаків для царської придворної капели. Деякий час він проживав у маєтку відомого магната В. Тарновського (с. Качанівка на Чернігівщині). Тут же перебував тоді В. Штериберг, сюди часто приїздили місцеві поміщики, зокрема М. Маркевич та П. Скоропадський. Тут бував тоді уже знаний як поет В. Забіла. І коли появився в цьому маєтку М. Гліика,— вони познайомилися і запрнятелювали. Глінка тоді поклав на музику дві поезії Забіли, і, мабуть, вперше там їх співали, засиджуючись до ранку в оранжереї, де мешкав композитор. Пізніше в своїх споминах Глінка з приємністю згадував вечірки, співи розмови на них, а також «малороссийского поэта Виктора Забелу», дві пісні якого «Гуде вітер» «Не щебечи, соловейку» він поклав тоді на музику. «Этот Забела, — пише Гліика, — был необыкновенный мастер представлять в лицах; в особенности хорошо представлял *слепцов*. Первый скрипач Калинич однажды был приведен от такового представления в столь сильный восторг, что воскликнул: «Это, сударь мой, волшебство, совершенный антик». Коли господар розкланювався і давав знати, що пора йти спати, частина гостей серед ночі переходила до Гліики. «У меня в ораижерее,— пише він там же, — собирались Маркевич, П. Скоропадский, Забела и Штернберг. Появлялся Палагин со скрипкою, Яков с контрабасом и виолончелист; играли русские и мало-

российские песии, представляли в лицах и беседовали дружески иногда до трех и четырех часов по полуночи, к некоторой досаде аккуратного хозяина»[1].

Знайомство з Глінкою, увага композитора і друзів до його поезії, факт переходу його пісень в народ, безперечно, усталили в Забіли потребу писати, виливати у співах свої настрої. Цьому ще більше сприяло знайомство з Т. Шевченком.

Штернберг, повернувшись до Петербурга, розповів Шевченкові про качанівські вечори та про Забілу і в березні 1842 року, надсилаючи до Григорія Степановича Тариовського кілька примірників своїх «Гайдамаків», Шевченко написав: «Посылаю вам три экземпляра, один возьміть собі, другий оддайте Н[иколаю] Андреевичу Maestro Маркевичу, третій — Віктору Забілі на заочное знакомство». Особиста зустріч між ними відбулася в 1843 році, коли Шевченко подорожував по Україні, зокрема побував у Качанівці та іиших місцевостях Чернігівщиии. З того часу між ними скріпилася сердечна дружба, і Шевчеико використовував усяку иагоду, щоб побувати на хуторі свого приятеля, поговорити, поспівати, поділитися думками. У 1847 році в товаристві Шевченка і Забіли бував на хуторі також П. Куліш. Через кілька десятиліть він згадав про ці зустрічі в своїй передмові до «Хуториої поезії» (1882). «Скоротали тоді ми,— згадує Куліш,— з Тарасом не одии веселий день і ве-

---

[1] Записки Михаила Ивановича Глинки. «Русская старина», 1870, т. II, стор. 325—326. У архіві Глінки зберігся портрет Забіли, намальоваиий Штернбергом. На ньому Глінка напнсав: «Автор малороссийских песен, положенных мною на музыку. Рисовал знаменитый художник Штериберг в 1838 году (во время набора певчих в Малороссии)».

чір на любих розмовах і співах. Та найбільш мені пам'ятна вечорина в одного нежонатого пана», тобто у В. Забіли. Куліш дивувався, що в товарнстві людей, про яких ходила слава, що вони «не дурні випити», він відчував зовсім іншу, ділову атмосферу. Шевченко, як згадує Куліш, був зовсім «непитущим», а його наслідували й інші. Сиділи навколо каміна і розмовляли «твердо й поважно про науку і літературу... Розмовляв Шевченко широко про свою поему «Іван Гус», почитуючи гарною днкцією своєю деякі місця» [1]. Шевченко загалом не любив згадувати про свої страждання у кріпацькій неволі, одначе Забілі він не раз розповідав про свої поневіряння і сутички з кріпосниками.

Безперечно, що така атмосфера розмов і зустрічей якоюсь мірою відбнлася на свідомості В. Забіли, який під впливом великого і всесильного авторитету Шевченка змушенні був замнслитися над багатьма питаннями, що раніше проходили повз його увагу.

Шевченко в 1847 році якийсь час жив у В. Забіли і навіть листи одержував на адресу свого приятеля. В листі до М. Костомарова, написаному 1 лютого 1847 р., з Борзни, він просить: «напишіть до мене у славнній город Борзну на ім'я Віктора Николайовича Забелы з передачею мені». Якщо пригадаємо, що це були роки піднесення революційних мотивів у творчості Шевченка, роки появи «Заповіту», поем «Сон», «Кавказ», «Єретик» та ін., то можна уявити собі, яка духовна атмосфера панувала тоді в товаристві, що збиралося біля теплого каміна на хуторі Забіли. Ці розмови, очевидно, пробудили багато дечого

---

[1] П. А. Куліш. Хуторна поезія, Львів, 1882, стор. 21.

в душі автора лірнчних пісень і пізніш, коли друзі роз'їхалися, коли Забіла лишився один,— він не раз згадував і Глінку, і Академію художеств, і Шевченка, а своє життя порівнював з неволею (днв. посланіє «До Шевченка»). Десь у ті часи намалював Шевченко і портрет Забіли, який, на жаль, не розшуканий.

Не забував свого приятеля і Шевченко. Після розгрому Кирнло-Мефодіївського братства, висланнй у далекі азіатські степи, Шевченко пробує зав'язати листуваиня з своїми найкращими друзями, в тому числі і з В. Забілою, якому перед арештом у 1847 р. подарував на знак вічної приязні кашкета, сорочку, вишиту сестрою Яриною, та ще деякі свої речі. Забіла не зміг відповідати Шевченкові; «высшее начальство» заборонило друзям Кобзаря вести з ннм будь-яке листування. Але приятельські відноснни між ними лишилися на все життя. Коли домовнну Шевченка з Петербурга перевознли на Україну, Забіла був одним з організаторів процесії і власними руками иосив землю, насипав могилу Шевченкові під Каневом.

У повісті «Капитанша» Шевченко у снмпатнчному вигляді зобразнв В. Забілу, назвавши його «Віктором Олексаидровичем», поетом, творцем пісень та романсів. «Как настоящнй бандурист, нграл он на бандуре. И в часы досуга занимался сочиненнем чувствительных малоросснйских ромаисов, из числа коих о̨ин положен иа музыку известным нашим компознтором Глинкою. И чтобы сохраннть самобытность в литературе, не читал он ровно ничего, кроме басен Федра, переведеиных во время оно знаменитым Барковым, да еще кое-когда заглядывал в *«Царь, или Спасенный Новгород»* Хераскова. Словом сказать, он совершенно оградил себя от всякого подражания на поприще ли-

тературы»[1]. А найбільше полюбився Шевченкові Віктор Олександрович своїм людяним ставленням до народу, до кріпаків. «Тут не было раба и владыки», тут були люди.

Цілком імовірно, що рукопис «Капитанша, или великодушный солдат. Рассказ самовидца», на основі якого була написана повість,— дійсно був у Забіли і його використав Шевченко. За це промовляють деталі, які збереглися в повісті і могли бути почерпнуті тільки з якогось писемного джерела (розповідь про дислокацію військовнх частин, опис подій у Москві, пов'язаних з перебуванням там героя, та ін.).

Найтяжчими в житті Забіли були 60-ті роки. Колишніх друзів не стало, не було сильного духом Шевченка, що частенько розмовляв з ним про літературу; давня рана в серці ятрилася, любов до Білозерської була на диво стійкою, вона турбувала постійно його душу, а старість та одинокість ще більше ломили його волю. Єдиною розрадою була поезія, любов до простих людей, серед яких він все частіше бував, проводив свята, кумував, випивав, співав пісень. Господарство підупало, його згодом продали за борги, і Забіла змушений був взятися за «промисли»—ради заробітку він ще в 50-х роках тримав у Борзні поштову станцію, але й тут йому не таланило; не мав він хисту до цього, мусив залишити і доживати вік у своєї сестри Надії в Борзні. В цей час поет уже любив випити і, як дехто переказує, помер він у 1869 році від горілки. Правда це чи не правда — не так важливо. Для нас ясно, що обставини, в яких йому довелося жити й творити, безперечно, надломили його волю,

---

[1] Т. Шевченко. Повне зібрання творів у десяти томах. Том 3. В-во АН УРСР, Київ, 1949, стор. 318.

не дали розквітнути його поетичному таланту, хоч дехто з істориків літератури вважає, що особисті невдачі Забіли спричиннлися до активної творчості.

*

Поетичну творчість Забіли помилково трактували спочатку як наслідування Шевченкові. Ще в 1856 році, тобто за життя поета, О. Котляревський в одному з московських періодичних видань писав про це: «Счастливые опыты в стихах автора Дум (тобто Шевченка — *Г. Н.*), поэзия которого пришлась так по сердцу украинцам, и Амвросия Могилы указали другим тот путь, на котором встречаем талантливого Забелу, отчасти Чужбинского» [1]. Цю думку остаточно спростували у згадуваних уже роботах про В. Забілу Іван Франко та В. Мировець. І зробити це було не важко. Адже літературні документи свідчать про те, що Забіла почав писати ще до появи Шевченкового «Кобзаря». Та все ж впливу Шевченка на його творчість пізнішого часу не можна заперечувати.

В. Забіла виступив з своїми ліричними поезіями в середині 30-х років, коли в українській поезії ще сильні були традиції бурлеска і травестії, але вже голосно заявили про себе романтики, уже в Харкові навколо новостворених видань згуртувалися письменники і фольклористи, діяльність яких в'яжеться з тим загальноєвропейським і, зокрема, слов'янським рухом до народності, до виявлення в літературі самобутності нації і її культури. Це був грунт, на якому розвинув-

---

[1] Литературные заметки скубента Чуприны, «Московские ведомости», 1856, № 41.

ся романтизм, який знайшов відгук і в творчості тогочасних українських письменників. Росія, а з нею і Україна, хоч і стали на шлях капіталістичного розвитку з деяким запізненням, одначе на початку XIX ст. тут досить інтенсивно розвиваються нові господарські відносини, феодально-кріпосницька держава переживає глибоку кризу, зростає опозиція проти російського монарха, шириться революційний рух, в центрі якого стали революціонери-дворяни, декабристи. З їх виступом, як підкреслив В. І. Ленін, в'яжеться перший етап визвольного руху в Росії.

Забіла не був зв'язаний з тодішнім суспільно-політичним рухом, хоч відгомін його докочувався і до чернігівських хуторів. Але увага до народної пісні, народної казки, легенди, до народної мови була частим об'єктом розмов у середовищі ліберально настроєного дворянства та інтелігенції, а особливо на сторінках тодішніх видань. А Забіла, хоч і мав у себе дуже бідну бібліотеку, проте в тогочасних літературних віяннях розбирався, слідкував за новими виданнями і мав про них свою думку, що стверджує і Т. Г. Шевченко, згадуючи в повісті «Капітанша», як він з Віктором Олександровичем, тобто Забілою, багато говорив «о современной литературе, за которой он, как и всякий порядочный человек, следил довольно внимательно».

Та вирішальним, очевидно, було те, що Забіла жив у середовищі простого народу, змалечку чув, вивчав і любив його поезію, зокрема ліричну пісню, яка й спонукала складати власні пісні. Отже, якщо й говоримо тепер ми про Забілу як про поета-романтика, то тільки тому, що його поезія якоюсь мірою в стилі і настроях в'яжеться з творчістю тогочасних українських романтиків. Захоплення (аж до стилізації)

народною піснею, увага до народного слова, мотив' любовної туги, нарікання на нещасливе життя у світі— ось, власне, те, що в'яже Забілу з романтизмом. І тут мусимо сказати, що взагалі романтизм в українській літературі проявлявся своєрідно, дещо відмінно від подібного напрямку інших народів.

Романтична течія в українській літературі була наскрізь пройнята народною поезією, яка опоетизовувала героїв-патріотів, борців за долю свого народу, а не просто сильні індивідуальності. В українській романтичній літературі тільки незначне місце займає мотив світової туги, зате надто велике місце займає туга за минулим. Залежно від того, як письменник-романтик ставився до сучасної йому дійсності і до минулого — в нашому літературознавстві встановили дві категорії романтиків: прогресивні реакційні. Поділ цей, можна сказати, умовний, і, говорячи в цьому плані про Забілу, ми віднесемо його, звичайно, до прогресивних поетів гадаємо, матимемо на це повну підставу, хоч різні застереження при розгляді його творів цілком можливі.

Загалом кажучи, в творчості Забіли основне місце займає мотив нещасливого кохання, а поруч нього — соціальна і правова нерівність. Він тільки один раз звертається до історичної теми («Палій») і то не здобуває успіху. В деяких віршах пробивається у нього бажання поморалізувати, але це все виглядає штучно, невдало, і поет ним не дуже зловживає.

Перші відомі нам вірші Забіли виникли під впливом кохання до Люби Білозерської. Кохання було настільки міцним і глибоким, що збереглося в його серці на все життя і було поштовхом до появи багатьох поезій, які можна було б об'єднати і назвати ліричною драмою, що має свої добрі риси,— безпретензій-

ність (як визначив Франко) та глибоку щирість, безпосередність вислову. Ось поет ще не знає горя, втішається почуттям кохання, жде зустрічі з милою:

Повз двір, де мила живе,
Я проїхав двічі.
Да не бачив голубоньки
Ні разу і в вічі...

Поет мріє:

Ой як вірно мене любиш,
Будем жить з тобою
Цілий вік, моє серденько,
Як риба з водою.

Та мрія не збулася. Дівчину віддали за старого, за багатого. Така ситуація в житті не була винятком, про це дуже багато разів говорено в народній поезії, про це складено сотні пісень, які Забіла знав, любив співати, і коли його кохання стало жертвою таких же причин, як і кохання багатьох народних героїв, він заспівав мовою народної пісні:

Не щебечи, соловейку,
Під вікном близенько;
Не щебечи, малюсенький,
На зорі ранейько...
Твоя пісня дуже гарна,
Ти гарно й співаєш,
Ти, щасливий, спарувався
І гніздечко маєш!
А я бідний, безталанний,
Без пари, без хати:
Не досталось мені в світі
Весело співати.

Спів соловейка — це, за народною поезією, знак щастя, кохання, радощів. Якщо цього немає — тоді звертаються до нього:

Соловейку малесеиькнй,
Не щебечи ранесенько,—

бо мила (чи милий) одинокі, без парн, їм не до веселощів. Тратить веселий настрій і Забіла в своїх поезіях, а коли і усміхнеться іноді, то, як ми уже сказали,— крізь сльози. В перші дні ображений поет гірко дорікав дівчині за зраду:

Любив, кохав я дівчиіу,
І воиа клялася,
Що кохає мене дуже,
Далі й продалася.
За худобу проміняла...

І на закінчеиня — здавалось бн твердим голосом, промовляє він:

Не люблю я людей в світі
З такою душею...
(«Повіяли буйні вітри»).

Та перебороти почуття і зректися милої він все ж не зміг. Пожуривши «злих людей», зрадливу милу і свою иещасну долю, він приходить до одного і того ж висновку: а все ж люблю її, «люблю до могили» і в могилі буду кохати. В серце засідає туга, він позбувся радощів («а мені, мабуть, ніколи радощів не зиати»), почуває себе сиротою, одинокнм у світі, відчуває, як падає духом, шукає підтримки в пісні, у веселих розмовах, у товаристві — та дарма: «Жить мені остило вельми», каже зрештою поет. На світ він починає дивитися крізь призму своїх переживань: бачить як на річці у бурю й негоду пливе з людьми пором і поруч човник з одинокою людиною — і відразу переноситься до власної долі:

І я в світі, як той човник,
Де пристать, не знаю,
Де б хотілось, там не можна,
Бо щастя не маю.

(«Човник»).

Іде підпилий поет в хуртовину додому, важко їхати, сніг, вітер, мороз, але це не біда, думає він, трапляється «хуртовина гірша», коли полюбиш дівчину не на радість, а на власне горе. Яку б картину в житті він не спостерігав — завжди віи проведе між нею і своїм горем відповідну паралель:

Гуде вітер вельми в полі!
Реве, ліс ламає;
Плаче козак молоденький,
Долю проклинає...

І поет звертається до вітру:

«Ревеш, вітре, да не плачеі
Бо тобі не тяжко;
Ти не знаєш в світі горя,
Так тобі й не важко...
Одірви ж од серця тугу,
Рознеси по полю!..
Щоб не плакався я, бідний,
На нещасну долю».

Такі «тиради» віи проголошує до соловейка, до голуба, до коня; він плаче, нарікає на свою долю, та ось у його поезіях проскакують роздуми: чому так сталося? І тут у творчості поета з'являються мотивн, які потім виходять за межі любовної лірики, переростають у турботи, у розмови про становище взагалі бідної, безправної людини.

Полюбив я дівчиноньку,
І мене дівчина,
— Дуже люблю,— побожилась.
Да лиха година,

Що я такий безталанний
На світ уродився,
І сам бідний, і з бідною
Вірно полюбився!
(«Ох, коли б хто знав»).

Нарікання на бідність, на несправедливість у житті, на снлу грошей, за які купуються в буржуазному суспільстві навіть почуття, займають у любовній риці Забіли значне місце.

Хто тепер без грошей стане
Вірно вік любити? —

Бідному немає що думати про сім'ю, про кохання, бо:

Нехай буде пречесніший,
Нехай прехороший,
Скажуть: «П'яниця, бездільник,
В його нема грошей».

І тут же з обуренням додає:

Гроші! гроші! і худоба!
Без вас хоч пропасти!
(«Вечоріє, смеркається»).

З їдкою іронією констатує він, що у світі цьому не треба мати розуму, а тільки гроші:

Гірко в світі жить без грошей,
Солодко з грошима!
З ними буде прерозумний
З довгими вушнма...

Ми навмисне навели цнх кілька місць (а вони далеко не всі) з його лірнкн про нещасливе кохання, щоб ствердитн, яке значне місце соціальні мотиви зайняли у його поезії, про яку дехто з дослідинків гово-

рив як про обмежену, суто автобіографічну, мовляв, надто суб'єктивістичну. Насправді ж воно не так.

Спочатку в Забіли суспільні мотиви вплітаються в його лірику особистого страждання, але згодом він переходить до розробки соціальних проблем. Найкращим твором, в якому порушено і вдало розроблено тему суспільної нерівності, де автор прямо висловив своє ставлення до існуючих порядків, багатіїв і чиновників,— є вірш «Зовсім світ перевернувся». Він розпочинається традиційною згадкою про Правду Кривду та їх місце в житті.

Зовсім світ перевернувся;
Не так уже стало:
Кривда всюди на покуті,
А Правди чортмало.
Край порога нема місця,
Мерзне за дверима;
Бідна Правда не багата,
А Кривда з грошима.

Щоб проілюструвати, як Правду всюди витісняла Кривда, поет розповідає про суд над бідним селянином, в нивку якого ворався багач. Розповіді цього факту, свідком якого був поет, передують загальні міркування про суди і чиновничу бюрократію. Туди не попадайся, бідний чоловіче, застерігає поет, бо

Як попадуть в свої лапи,—
Так за ніс поводять;
Чия кишеня повніша —
Той і буде правий, —

а бідного ще й «у шпаківню засадять», «худобу однімуть», і не шукай на них правди,— її немає. Ось і приклад: попробував бідний бороиити своє право, так його ще звинуватили в тому, що хотів убити багача. І невинного —

У монастнр за похвали
Каятися вперли,
У тюрмі ще поморивши,
Достанку обдерли.

Такий-то світ, такі закони, такі судді, такі порядки,— робить висновок поет і радить, що таким заправилам у мундирах

Петлі б дать на шиї
Да голодом перемучить,
Потопить в помиї,
Щоб і води не поганить
Чистої, бігучей...

Як бачимо, щодо панів, чиновників, бюрократі , які творять беззаконня, Забіла дає досить радикальний рецепт: «пе́тлі б дать на шиї». Але щодо царя, щодо існуючого ладу — поет мовчить або ж фальшивим голосом славословить «доброму» монарху, як це маємо у вірші «До батька».

Правдивий малюнок господарювання на селі голови й виборного маємо в епічному вірші «Маруся». Поет розпочав його описом настрою щасливої дівчини, що чекає коханого. Але коханий не прийшов: його зловили і віддали в солдати «вороги прокляті». Зовсім так, як у народній пісні або у Шевченка:

А у вдови один син,
Та й той якраз під аршин.

Нарікання на соціальну нерівність як причину нещасть, на силу грошей виступають виразно також у вірші «Сирота», що, безперечно, належить до кращих його творів на суспільно-побутові теми. Проти паразитів, що так густо ростуть між добротною паш-

нею — народом, спрямований вірш «Будяк». Поле народного життя заросло будяками, і автор звертається до дітей з повчанням — учіться розпізнавати будяки (символ паразитів) і стережіться їх.

Поет не обмежує себе у виборі слів для характеристики панів, суддів, бюрократів, паразитів, царських чиновників: «біси лукаві», «вороги прокляті», «писаряки», «крючкотворці», що «зривають», де що можуть, «гріють руки» на людському нещасті, «обдирають» людей, морять їх у тюрмах. Про таких селянин у вірші «Зовсім с іт перевернувся» говорить:

... Якби не гріх —
В суді б не тягався,
Роздавив би, як ту жабу.

Хай такі вислови і настрої у творчості Забіли й не часті, хай і не завжди він знаходить правильну точку зору на соціальні та правові відносини людей, але він ці пекучі проблеми зачіпає, задумується над ними, чим відрізняється від багатьох його сучасників письменників-романтиків, що були байдужими до класових, політичних і економічних відносин у тодішньому селі.

Є у Забіли вірші гумористичні («Остап і чорт»), байки («Семенова кобила»), побутові («Весілля»), вірші, написані на замовлення знайомих («До сина»), з різних нагод родинного життя («При подарке матери колокольчика»), всі вони різні за своєю тематикою і художньою досконалістю, деякі з них ми згадуємо зараз як історико-літературні факти, але значна частина його творів не втратила цінності і в наш час. Більше того, чимало творів Забіли стали народними піснями, а деякі вірші поширилися усно в багатьох місцях України.

Уже не раз говорилося, що формально-стильові прикмети творів Забіли найкраще стверджують, у кого учився він писати вірші та пісні. Народна поезія з її мовним і образним багатством була для нього протягом усього життя зразком і джерелом натхнення. Його любимий розмір — коломийковий пісенний ритм, що вкладається в схему (8+6)2; ним написані майже усі твори Забіли. Від нього поет відступає тільки в кількох випадках («До Шевченка»), і то користується знову ж таки народними ритмічними формами.

Звернемо увагу також на те, що в деяких творах Забіла має чимало рис, що в'яжуть його з популярним тоді бурлескним стилем. Такі риси знаходимо в його віршах «Весілля», «Остап і чорт», «До Шевченка» та ін. Коли читаємо опис весілля, на якому

Їли всячину, м'ясиво,
Музики скрипіли.
Котрі їсти не хотіли,—
Гопака садили.
Дівчаточка дрібнесенько
Тупали ніжками,
Головками киваючи
Перед парубками,—

то мимоволі пригадуємо подібні описи гулянок у Котляревського або ж у П. Кореницького чи С. Александрова. Це певною мірою підтверджує тезу М. Петрова про те, що з українських письменників першої половини XIX століття мало хто лишався вірним єдиному стилю, єдиному напрямку. Виступали вони і з романтичними, і з сентиментальними, і з бурлескно-травестійними творами якщо не одночасно, то в різні періоди свого життя. Якоюсь мірою це стосується і творчості В. Забіли, хоч романтичні тони в

ній проявлялися найбільш постійно та послідовно є панівними.

Не тяжко помітити, що мова, засоби поетичного зображення у творах Забіли ідуть також від народної пісні. Деякі його вірші можна назвати стилізацією під народну поезію, так мало у них знаходимо індивідуальних особливостей поета. Це найкраще можна проілюструвати на «Пісні».

Послухайте мою пісню,
Я вам заспіваю
Про гарную дівчиноньку,
Якую я знаю:
Русявая, круглолиця,
Очиці чорненькі,
Моторная, як на диво,
Ротичок маленький;
Як квіточка хорошая,
Як тополька статна
І як лебідь білесенька і т. д.

Увесь цей твір побудований на підборі таких «солоденьких» епітетів, що всі мають зменшувальний суфікс «еньк», частіше, мабуть, вживаний стилізаторами, ніж у народній поезії.

Але в інших поезіях Забіла проявляє більше оригінальності. Від народної поезії він бере щирість вислову, безпосередність, безпретензійність і цим викликає довір'я і співчуття читача. Тому Франко, який уважно поставився до творчої спадщини Забіли, ці риси і виставляє як причину успіху поезії Забіли. «Ся повна безпретенсіональність і примітивність його ліричних виливів і творить головну частину їх вартості, робить їх «людським документом», який не перестане промовляти до людей зрозумілою їм мовою ще й тоді, коли будуть забуті многі артистич-

ніші, блискучіші та ефективніші, але менше сердечні писання» [1]. Ці слова Франка є ключем до розуміння того, чому твори В. Забіли і тепер живуть в устах народу та читаються нашими сучасниками.

II

Трохи інакшим виглядає поетичне обличчя Михайла Петренка, який, безперечно, має з Забілою багато споріднених рис. Цей поет стоїть вище В. Забіли культурою поетичного слова: вірш його досконаліший, трактування людських почуттів глибше і проникливіше, але тематично його творчість також вузька і в розробці мотивів надто суб'єктивна. Загалом — і у Віктора Забіли, і в Михайла Петренка переважають мотиви любовної туги, тільки в першого з них виступають вони більш конкретними, більше земними, тоді як у Петренка відчувається деяка абстрактність: скарги на горе у нього загальні, поет, окутавшись серпанком романтики, намагається витати над землею, у хмарах, у створеному ним дещо ілюзорному світі. Це, безперечно, наслідок впливу тодішніх літературних віянь, зокрема романтизму, сприйнятого автором як через літератури європейських народів, так і (головно) через творчість російських та українських письменників.

Михайло Петренко був обізнаною, начитаною людиною, мав університетську освіту, до того ж його літературні смаки формувалися в середовищі романтично настроєної харківської інтелігенції, що активно працювала над збиранням і вивченням українського

[1] І. Франко. Вступна стаття до збірки поезій В. Забіли «Співи крізь сльозн», Львів, 1906, стор. 5 (окремий відбиток з ЛНВ).

фольклору, організовувала періодичні і неперіодичні українські видання і взагалі робила енергійні кроки в напрямку пожвавлення літературного життя на Україні. Частина цих заходів мала успіх, вони окрилювали ініціаторів, навколо яких гуртувалася молодь, в тому числі й Петренко. Такого середовища бракувало В. Забілі, і це, безперечно, мало вплив на його літературну діяльність. Забіла сам це відчував не раз говорив, що йому хотілося б з хутора перекинутися у столицю, до Шевченка і його друзів, послухати музику, почути розумну мову про літературу. Петренко в цьому відношенні був щасливіший, і тому його творчість більше має рис, сприйнятих від літературного оточення доби.

Михайло Петренко належить до маловідомих поетів. Писав він мало, швидко якось зійшов зі сцени літературного життя, а доля його творів неоднакова: більшість віршів, після появи їх у друкові, не привернула увагу читача, зате поезії «Дивлюсь я на небо», «Туди мої очі» («Де Крим за горами») і «Ходить хвиля по Осколу» стали загальнознаними як пісні, і тепер уже їх співають, не згадуючи автора. І це, може, найкращий, вічно живий пам'ятник поету, бо дати народу пісню — значить, у віках жити з ним, розмовляти і ділитися своїми почуттями.

Ми не ставимо перед собою завдання провести якусь спеціальну дослідчу роботу, щоб визначити, який з цих поетів кращий, а який гірший. Це, напевно, зайва річ. Обидва вони мають добрі і слабкі речі в своєму доробку, обох їх можна, без сумніву, віднести до прогресивних романтиків і стверднти, що в історії української літератури їх діяльність слід розглядати як загальнокорисну, як таку, що сприяла розвитку української культури.

Незважаючи на те, що М. Петренко учився в Харківському університеті (1836—1841) і деякий час перебував у середовищі «харківських романтиків» — біографічні дані про нього просто-таки дуже бідні. Мабуть, найповнішу біографічну довідку про нього знаходимо у А. Метлинського, і вкладається вона в кілька рядків, які повністю подаємо тут: «Петренко, Михайло Миколайович, народився в 1817 році, проживав та вивчив мову і побут народу в м. Слов'янську і його околицях, Ізюмського повіту; закінчив навчання в 1841 році в Харківському університеті, а потім поступив на службу по цивільному відомству. Окрім надрукованих в цьому виданні творів, написав ще оперу, яка досі ніде не друкувалася; перші вірші його надруковані в українському літературному збірнику «Молодик» за 1843 рік. Видавець» [1].

У всіх наступних виданнях, де друкувалися твори Петренка, його біографія подавалася на основі цієї примітки Метлинського, зробленої за життя автора. Дивно тільки, що уже тоді Метлинський допустився помилки: вперше твори Петренка були надруковані не в «Молодику» (1843), а в альманасі «Сніп» (1841).

Деякі відомості біографічного характеру знаходимо у творах Петренка. Мабуть, ще в школярські роки він утратив батька, який загинув десь на чужині, далеко від сім'ї. Цьому факту присвячений вірш «Батьківська могила», написаний з почуттям глибокого жалю і уболівань за «милим татом». У зворушливо написаних рядках розповідається про ту хвилину, коли сім'я довідалася про цю велику втрату:

---

[1] «Южный русский сборник. Издание Амвросия Метлинского», Харків, 1848, стор. 29.

Покинув нас і нашу матір:
Скажи, нащо в далекій стороні,
Без рідних сліз, в чужій землі,
Ти ліг, мій милий тату, спати?

Додому я гулять прийшов,
Дивлюся — плачуть діти, мати;
Так я залився та й пішов
Тебе, мій батечку, шукати.

Ця обставина мала значний вплив на настрої поета: при всякій нагоді він говорить про своє сирітство, про одинокість, про «сирітський слід» на його життєвому шляху.

Деякий час поет проживав десь за межами України, «далеко од родини і на чужій, немилій стороні», де «чужі дівки, чужі пісні» співають і нагадують йому рідний Слов'янськ. Можна б подумати, що тут мова йде про життя в Харкові, а такі настрої виглядають як данина романтизму. Але ж поет говорить, що він сумує «за Україною», що життя заставило його мандрувати по світу.

... В яких містах
Я не бував! од моря і до моря,
Блукаючи, пройшов я світ.
Чого не бачив я! А більше горя...
(«Слов'янськ»).

Можливо, це літературні ремінісценції, але цілком можливо, що поет з якоїсь причини деякий час дійсно жив поза межами України.

Деякі згадки маємо про студентське життя Петренка в Харкові. Ці згадки знаходимо в листуванні друзів і знайомих Петренка, у спогадах сучасників. Цікаві біографічні відомості знаходимо у матеріалах, зібраних у Харкові поетом Павлом Грабовським

у другій половині XIX ст. З них довідуємося, що М. Петренко входив до літературного гуртка, який збирався в сім'ї Писаревських, і головним об'єктом їх інтересів була народна пісня та література. П. Кореницький у 30-х роках, як пише Грабовський, «належав до гурту Писаревських і Петренка, що славилися під той час у Харкові своїми українськими концертами, бувши до того і поетами українськими» [1]. Відомо, що сім'я Писаревських виїхала з Харкова у 1833 році, а М. Петренко до університету вступив у 1836 р., отже виходить, що до гурту Писаревських він належав, ще будучи учнем середньої школи. Цілком природно, що їх знайомство і дружні відносини продовжувалися і в майбутньому.

Як поет М. Петренко в цьому гуртку займає своєрідне місце. Якщо в творчості П. Кореницького, С. Писаревського, П. Писаревського переважає ще бурлеск і травестія, то Петренко виступає як романтик; живе настроями, що характерні були вже для молодшого покоління харківських літераторів, які справу української літератури ставили у зв'язок з загальним процесом національного відродження слов'янських народів і практично намагалися увійти в співпрацю з діячами культури цих народів. Відомо, що такі перші творчі зв'язки з чеськими ученими і літераторами зав'язують харківські письменники-романтики.

Після закінчення університету Петренко не порива є зв'язків з колишніми друзями. Це видно хоча б з того, що в своїх листах П. Кореницький подає досить детальну інформацію про нові твори і задуми

---

[1] П. Грабовський. Дещо про Порфира Кореницького. «Зоря», 1894, № 6, стор. 142.

Петренка. Одначе життя в провінції чи якісь інші причини заставляють Петренка залишити літературну ниву. З часу появи його творів у збірнику А. Метлинського слід по ньому губиться. Якийсь час він працював наглядачем повітового училища в м. Лебедині (тепер Сумська область), можливо, що потім був переведений у якесь місто за межі України, бо у віршах часто говорить, що тужить за рідним краєм.

Незначна кількісно поетична продукція Петренка була написана протягом яких-небудь десяти років. Як бачимо, писав він небагато, мабуть, принагідно, але написане часто переробляв, шліфував мову, відточував образи. Рукописів його ми не маємо, але його роботу над віршами легко простежити, співставивши тексти одних і тих же творів, що друкувалися в альманасі «Сніп» 1841 року і в «Южном русском сборнике» 1848 року. Даючи свої твори до друку в збірник 1848 р., він цілком переробляє вірш «Чого ти, козаче» (див. примітки). Деякі суттєві зміни вносить він і в поезію «Небо» («Дивлюся на небо»). Рядок: «Й у світі їх яснім себе покохать» він переробляє так: «У світі їх яснім все горе втопить»,— що, безперечно, звучить далеко краще. У вірші «По небу блакитнім» другий рядок «За думкою думку туди я шпурляю» він переробляє: «За думкою думку туди посилаю». Таких і подібних переробок він зробив при передрукові творів дуже багато, що промовляє за його вимогливість до своєї поетичної творчості.

За життя М. Петренко опублікував свої твори в трьох виданнях: в альманасі «Сніп», 1841 р. — сім поезій під загальною назвою «Думки»; в альманасі «Молодик», 1843 р. — дві поезії; в «Южном русском сборнике», 1848 р.— десять поезій і два цикли: «Небо», куди ввійшло три вірші, та «Слов'янськ»—чотири

вірші. Всього в цьому виданні надруковано сімнадцять творів, деякі з них друкувалися уже в попередніх виданнях під іншими заголовками. Внаслідок цього один і той же вірш деякі дослідники рахують за три твори. Так, Л. Перетц у статті «Матеріали з української літератури та співробітники «Снопа» 1841 р.»[1] згадує вірші Петренкові: «Недоля», «Вечірній дзвін...», «Думи та співи», «Брови», «Небо», «Слов'янськ», «Дивлюся на небо». Насправді ж «Недоля», «Небо», «Дивлюся на небо» — це один той же твір, що у різних виданнях мав різні заголовки. Немає у Петренка й твору «Думи та співи» — це назва, яку він дав усій збірці віршів, що була опублікована в «Южном русском сборнике». Отже, починати детальніше вивчення спадщини цього поета треба з інвентаризації його творчості. А вона загалом невелика. Окрім дев'ятнадцяти віршів, які повністю подані у нашому виданні, він написав ще п'єсу «Панська любов», про яку довідуємося з листа Порфирія Михайловича Кореницького до О. О. Корсуна, написаного у вересні 1843 року. «Петренко наш, — пише Кореницький,— кончает уже свою драму под заглавием «Панська любов», очень хорошую, занимательную пьесу; также написал он еще «Слов'янські пісні» и «Саур-могилу» и сам от себя хочет издать[2]. Згаданий тут цикл віршів «Слов'янські пісні» під назвою «Слов'янськ» надрукований у збірнику Метлинського, там же знаходимо і «Саур-могилу», але під заголовком «Іван Кучерявий». З цього виходить, що збірку, яку підготував до друку сам Петренко, очевидно, повністю опублікував у згаданому виданні А. Метлин-

[1] Записки історико-філологічного відділу ВУАН, 1928, кн. 19, стор. 212.

[2] Там же.

ський. Чи написав поет щось після 1848 року, в чиї руки потрапив його архів — про все це ми нічого не знаємо, а шкода,— як на той час це був цікавий поет і, певно, спадщина його не обмежується цими двадцятьма творами.

Література про творчість М. Петренка також не багата. Загалом критика про його поезії говорила прихильно. Ще в 1842 р. відомий тоді критик Тихорський в рецензії на альманах «Сніп» високо оцінив надруковані тут «Думки» Михайла Петренка. «Сама поэзия поет эти думки», писав він у журналі «Маяк» (1842). Прихильно поставився до творів Петренка Т. Г. Шевченко, зокрема до відомої поезії «Небо».

Автори історико-літературних робіт розглядали творчість Петренка здебільшого під кутом зору зв'язків її з тогочасними явищами в російській літературі. Так, М. Петров у своїх «Очерках истории украинской литературы XIX ст.» (К., 1884) небезпідставно відшукує сліди впливу на М. Петренка російських поетів І. Козлова та М. Лермонтова. Правда, цей вплив Петров шукає у текстових збігах, тоді як насправді його слід вбачати у нахилі до роздуму, перейнятому від Лермонтова, у використанні деяких ритмічних форм його вірша.

На диво суворо поставився до творчості Петренка Омелян Огоновський. Назвавши його «домонтарем», він дивувався, що тоді, як уже прогримів голос великого Шевченка, М. Петренко продовжував співати про любов. Що Петренко був знайомий з «Кобзарем», виданим у 1840 р., немає ніякого сумніву, про це свідчать його твори, де виразно помітні сліди впливу Шевченка («Думи мої», «Ой біда мені, біда» та ін.), а чи були відомі Петренкові Шевченкові політичні поеми — невідомо.

Цікаві думки щодо місця Петренка в українській літературі висловив А. Шамрай. Він цілком вірно ствердив, що цей поет серед українських романтиків перший звернувся до рефлективної, психологічної лірики, і з цим Шамрай пов'язує нову фазу в українському романтизмі [1].

Петренко — поет-лірик з нахилом до роздуму. В його творчості переважає медитативна лірика — жанр, що в українській літературі тоді був мало розвинутий. Петренко культивував цей жанр з особливою любов'ю. Його вірші, що входять до циклу «Небо», є типовими зразками такої поезії, повної роздумів, міркувань над таємницею всесвіту, над долею людини, якій тяжко жити на землі. Поет нарікає на свою гірку, сирітську долю, на нещастя, на муки одинокості, породжені розлукою з дівчиною, що жне там десь «за горою, де сонечко сяє», на марне своє земне життя. При цьому нарікання на долю часто виглядають загальними, безпричинними, навіяними романтичною поезією.

О боже, боже милостивий!
Який собі я нещасливий...
Навряд на світі є такі.
(«Весна»).

В пориві таких меланхолійних настроїв поет звертає очі на небо, вдивляється в його блакить, безмежність, в його зоряну красу і тут же запитує:

Чому я не сокіл, чому не літаю,
Чому мені, боже, ти крильців не дав?
Я б землю покинув і в небо злітав!

---

[1] А. Шамрай. Харківська школа романтнкі том І, ДВУ, 1930, стор. 14.

Надземне життя в надхмарних висотах є для поета чимсь вищим, небуденним; там хоче він

Шукать собі долі, на горе привіту,
І ласки у зірок і сонця просить,
У світі їх яснім все горе втопить.

Небесні простори, світ зірок — це та сторона, куди хоче поет втекти від земного горя, але відірватися від землі не може, не має крил, і він, щоб спочити душею і перенестися у чуттєвий високий світ поезії, зачаровано дивиться на красу всесвіту. І це зачарування красою всесвіту таке сильне, що поет не може навіть відірвати очі від неба

Дивлюсь, а не маю тії в себе мочі,
Щоб вирвати з неба і душу, і очі:
Бо дуже завидне їх в небі кохання,
І горе найгірше із ним розставання;
Бо знаю, як небо очима покину,
Душею у горі, в тумані загину.

Небо — це той вимріяний, уявний ід поета, в який тікає він від злої долі і людей, від звичайного земного життя, що приносить йому болі в серці, чисті сльози і печаль. Поет боїться, що і на тому світі вони не покинуть людину, і це ще більше страшить його.

Коли ж і там з любов'ю муки
Не знають, як і тут, розлуки,
То страшно жить і умирать!
(«Недуг»).

Але безконечні космічні простори з мільярдами зір—це не тільки місце відпочинку душі поета. Вони викликають у нього філософські роздуми над світом,

над його безконечністю і таємницями, вони збуджують думки і смуток та жаль, що людина не може читати мову небесного океану.

Чого ж в душі становиться так смутно,
Коли дивлюсь, вечірнє небо, на тебе?
Покрите хмарами, мов хвилями те море,
Що ти там мовиш в вишині?

І далі поет з жалем говорнть про своє безсилля:

Тебе я не пойму, як і того, що буде...

Так у ліриці Петренка переплітаються мотиви скарги на власну долю, розповіді про власне земне горе і печалі з філософськими роздумами над сутністю всесвіту і прагненням людини зрозуміти його закономірності.

Є в поета вірші, з яких яснішими виступають причиии його горя і смутку. Як і Забіла, Петренко в багатьох віршах говорить про любов до дівчини, ім'я якої иазивається в кількох віршах. Чи була в нього кохана Галя, чи це тільки поетична фантазія — невідомо, одначе дещо промовляє за те, що у любовній ліриці багато елементів автобіографічних. У рідних місцях поет покохав дівчину («Не поберігсь, в біду попав», каже він), але вона кудись поїхала, живе десь за горами, де сідає сонце, де зіроньки сяють, а поет вдався в тугу, яку підсилюють спогади про колишні приємні дні.

Усе тут каже про тебе:
Де ти жила, де ти ходила,
Де ти гляділа на мене,
Де ти зі миою говорила.

(«Тебе не стане в сих місцях).

Такі і подібні мотиви розвиває поет у віршах «Весна», «Тебе не стане в сих місцях», «Туди мої очі», «Чого ти, козаче», але треба сказати правду, що в його поезіях більше стриманості, більше чуття міри, як у подібних творах Забіли. Одначе любовна лірика Петренка в окремих випадках виглядає надто перечуленою; сентиментальною виглядає мова його героя.

Я плачу без тебе і виплакав очі...

А в іншому місці цей герой виглядає просто смішним, коли сидить і «нишком сльозки утирає», бо немає біля нього милої.

Безперечно, що сентиментальні риси поезій Петренка дещо псують загалом хороше враження від його любовної лірики. Візьмім для прикладу непоганий вірш «Тебе не стане в сих місцях». Читаєш і переймаєшся настроями поета. Але тут же натрапляєш на рядки, які, мабуть, цілком запозичені автором з тодішніх сентиментальних романсів.

Ножем пробила б грудь мою,
Щоб я не жив, не бачив світу.

Вони ніяк не гармонують до загального тону творів Петренка.

Своєрідне місце займає у творчості Петренка цикл віршів «Слов'янськ». Своєрідне тому, що у переважній більшості його поезій переважає смуток, елегійність, розчарування життям, якась постійна меланхолія. В поезіях, присвячених рідному місту Слов'янську, маємо зовсім інший настрій: поет ніби забуває те, що говорив попереду, і радісно говорить про красу земного життя, про розкішні сади і луги навколо міста, про чарівних дівчат, у яких очі світяться, як небесні зорі, про «святі пісні», що є, як говорить він, «перве

чудо» України. Все це зворушує поета до сліз, він не нарадується життям, його красою. Та після всього цього знову іде вірш, повний суму і переживань, викликаних перебуванням поета на чужині. Одиаче і тут він говорить з особливим пієтетом про красу і славу української пісні, що для нього є «рай цілий радості і пекло мук». І в цьому немає нічого дивного: для поетів-романтиків того часу пісня була над усе.

У творчості М. Петренка, можна сказати, вдало поєдналися впливи кращих тогочасних російських українських поетів (М. Лермонтова, І. Козлова, І. Котляревського, Т. Шевченка) і української народної пісні. Він не тільки запозичує з них образи, настрої, а й стилізує їх та розробляє поширені пісенні мотиви. «Іван Кучерявий» створений під безпосереднім враженням народних дум, історичних пісень і близьких до них творів Шевченка. Чоловік Гриндихи перебуває у полоні у «вражих ляхів», син пішов у похід проти турків, дочка і молодший син пішли на прощу у монастир, а вона одна чекає їх та молиться богу. Ситуації, як бачимо, загальнознані, нічого оригінального немає і в трактовці образів. В наслідуванні народних пісень Петренко не був сильним. Про це говорять два вірші такого ж типу — «Ой біда мені, біда з чорними бровами» та «Минулися мої ходи».

Уже згадувалось, що Петренко робить деякі новаторські кроки в творенні романтичної поезії. Він успішно працює над створенням нових для тодішньої літератури зразків психологічної, медитативної лірики, відходить від популярних у романтиків жанрів балади й пісні та звертає особливу увагу на романс і елегію. Єдиним зразком баладного вірша в його спадщині є «Гей, Іване, пора нам сідлати коня». Написаний за зразком подібних творів тодішніх українських роман-

тників, він має багато умовностей, загальних місць у змалюванні подій і образів, які часто можна зустріти також у тогочасних російських та європейських письменників (напр., малюнок, як козак поспішає до милої). Не важко помітити, що в розробці баладних сюжетів Петренко не мав особливого успіху. Йому найкраще вдавалися ліричні твори, зокрема елегійні роздуми, що найбільше відповідали його настроям, викликаним не тільки життєвою дійсністю, а й літературними впливами.

У своїх творах Петренко обходив соціальні проблеми; в цьому відношенні навіть В. Забіла стоїть далеко вище нього, а щодо Шевченка, який з ним жив і творив в один час, то тут і порівняння не може бути. Петренко, захоплений своїми власними болями та жалями «зайвої людини», або не помічав, або навмисно обходив соціальні протиріччя. Він тільки скаржився на тяжке життя людини на землі, де їй доводиться кохатися з лихом, з журбою. Це було типовим для романтиків. А тому, що говорив він про це щиро, з чуттям, у мілозвучних віршах,— його твори добре сприймалися тогочасною читаючою публікою.

З однаковим успіхом Петренко користувався віршованими розмірами народних пісень, і класичними розмірами нової поезії. Найчастіше він звертається до ямбів, якими написана майже вся любовна лірика. Цикл медитативних віршів «Небо» написаний амфібрахієм. Вправно володіє поет і коломийковим розміром («Думи мої», «Минулися мої ходи», «Іван Кучерявий» та ін.).

У творчості Петренка не знаходимо ні бурлескних віршів, ні байок, сказати б, моднх у літературі першої половини XIX ст. Цей автор внявився досить послідовним прихильником романтичного напрямку, хоч

молоді роки провів у гуртку Писаревських, учасники якого в своїй творчості віддавали значну данину бурлеску. І якщо знаходимо сліди впливу С. Писаревського на М. Петренка (вірші «Туга серця», «Думи мої»), то вони все-таки йдуть в напрямку зміцнення романтичного струму його поезій, в багатьох випадках своєрідних, відмінних у формі і настроях від творів старшого покоління. При першому ж знайомстві з лірикою цього поета легко помітити, що мова його, система образів мають багато спільного з народною поезією: він захоплюється піснею, запозичує з неї епітетику, звертається до народно-поетичних форм (серденько, зіронька, дівчинонька), користується народнопісенною ритмікою і т. ін., але робить це обережно, не звертається і без потребн до паралелізмів і пісенної символіки навіть там, де свідомо наслідує фольклор.

Михайло Петренко один із тнх поетів першої половини XIX ст., які, опираючись на народну поезію, на досягнення літературної творчості, йшли власним шляхом і скільки мали сил і таланту намагалися збагатити рідну літературу новими художніми цінностями.

Григорій Нудьга

Віктор Забіла

Співи крізь сльози

ДРУКОВАНИЙ ЗБІРНИК «СПІВИ КРІЗЬ СЛЬОЗИ»

І

СОЛОВЕЙ

Не щебечи, соловейку,
Під вікном близенько;
Не щебечи, малюсенький,
На зорі раненько.
Як затьохкаєш, як свиснеш,
Неначе заграєш;
Так і б'ється в грудях серце,
Душу роздираєш.
Як засвищеш голосніше,
А далі тихенько:
Аж у душі похолоне,
Аж замре серденько.
Зовсім, трошки перестанеш,
Лунь усюди піде;
Ти в темну ніч веселися,
І як сонце зійде.
Твоя пісня дуже гарна,
Ти гарно й співаєш,

Ти, щасливий, спарувався
І гніздечко маєш!
А я бідний, безталанний,
Без пари, без хати:
Не досталось мені в світі
Весело співати.
Сонце зійде — я нуджуся,
І заходить — плачу:
Котру люблю дівчиноньку,
Тієї не бачу.
Довго й чутки вже не маю
Про милу дівчину;
Цілий вік свій усе плачусь
На лиху годину.
Не щебечи, соловейку,
Як сонце пригріє!
Не щебечи, малюсенький,
І як вечоріє!
Ти лети, співай тим людям,
Котрі веселяться;
Вони піснею твоєю
Будуть забавляться.
А мені такая пісня
Душу роздирає!—
Гірше б'ється моє серце,
Аж дух завмирає.
Пугач мені так годиться:
Стогне, не співає;
Нехай стогне коло мене,
Да смерть возвіщає.

II

Два вже літа скоро пройде,
Як я закохався;
Якби знав я своє горе,
Лучше б був не знався
Я з тобою, дівчинонько,
То б не знав і муки,
Не знав би я, як то любить,
Не знав би і скуки.
Як не бачу тебе тиждень,
То за год щитаю:
А побачу, і то тяжко,
Що́ казать не знаю.
Сказать тобі, що я люблю —
Ти скажеш: я знаю,
Назвать тебе голубкою —
Я долі не маю:
Бо якби звав голубкою,
То вже б і своєю.
Не буть тобі, дівчинонько,
Ніколи моєю;
Тяжко мені се сказати,

Не моя в сім воля.
За що ж мене так карає,
За що злая доля?
Тяжко мені жить на світі,
Тяжко, як без роду!
Хіба ж себе отруїти,
Або з камнем в воду?
Годів два назад, не більше,
І я був моторний,
Шабля збоку, кінь гусарський,
Що як в'юн проворний.
Рижий мастю, очі чорні,
Як сонце сіяє,
Із-під копит іскри скачуть,
Як вихор літає,—
Як Палій, і я у полі
На нім красувався,
Був щасливий і веселий
І з горем не знався.
Було зарже підо мною,
Сам весь затрясеться,
Півгодини не постоїть,
Хропе, скаче, рветься;
Оттак серце моє бідне
В грудях в мене б'ється!
Оттак воно нещасливе
У ніч і в день рветься.
Кінь же скаче, що веселий,
Да горя не знає;
А серденько, що нудиться,
Да щастя не має.
Сяду було я на нього,
Щоб погарцювати,
Не було і в думці в мене,

Щоб так горювати.
Тепер і сам я не знаю,
Що буде зі мною,
Мучусь, мучусь і скучаю
Серцем за тобою.
Чому мені люта доля
Ні в чім не пособить,
За що мене, бідолаку,
Із ума ізводить?
Нащо ж було мені тебе
Да так полюбити?
На те хіба, щоби віку
Собі вкоротити?
Бо я кріпко, дуже люблю,
Не можна вже більше;
І чим дальше, і чим дальше,
То все мені гірше!

III

МАРУСЯ

Жала дівка жито в полі,
Сама й зажинала,
Не бачилась довго з милим,
Бачити бажала.
Не дуже то пильнувала,
Усе оглядалась,
Бо милого козаченька
Вона сподівалась.
Уже й вечір, його нема,
Дівка плакать стала,
Що не вийшов він до неї,
Що й мало нажала;
Додому пішла із поля,
Цілий день не івши,
Всю ніченьку просиділа,
Голову схиливши
На правую на рученьку,
Бідная тужила:
«Нащо таки я так дуже,

Нащо полюбила?
Чому він, мій милесенький,
В поле не виходив,
Чи вже він такий безбожний,
Що мене ізводив?»
Стало на світ підніматься,
Реве вже скотина,
В поле пастись захотіла,
Все плаче дівчина.
Встала після спід оконця,
В коворот [1] погнала
І бичечків, і теличок,
Да все сумовала.
Одогнавши за коворот,
В господу верталась,
Із рідною матюнькою
Його пострічалась.
Заплакана, старенькая,
В поле ягнят гнала.
«Помагай біг, паньматюнько»,
Дівка їй сказала.
«Помагай біг, дівчинонько»,
А далі руками
Ударилась дуже в груди,
Залилась сльозами.
«Не досталось, Марусенько,
Звать тебе дочкою,
Розлучили Грицька мого
Навіки з тобою.
Вчора його, голубчика,
Як обідать сіли,

---

[1] Коворот — ворота на царині, тобто на вулиці при в'їзді в село. *(Упорядник).*

Виборний із головою
Од нас ухопили.
Ніженьки йому сковали,
Бідний вельми плакав,
Сказав: «От тобі і оженився!
Лучше б був не сватав...
Ведуть мене у некрути,
Прощай, батько й мати,
Не достанеться вже, може,
Більш вас цілувати».
Затулився хустиною,
Хлипав, заливався:
«Де то моя Марусенька?
З нею й не прощався!»
Прохався він вельми дуже:
«Пустіть до дівчини,
До моєї голубоньки,
Хоть на півгодини».
І я, з своїм старим дідом,
Дуже їх прохали,
Щоб не везли його вчора.
І слухать не стали.
«Да ну! годі, почав хлипать,
От як розходився! —
Голова сказав сердитий,—
Нащо полюбився?»
«Годі, лишень, прощавайте,—
Виборний озвався,—
От і лихо, що з дівкою
Він не попрощався».
Розчинив він навстіж двері,
Повели із хати
Грицька, рідную дитину,
Вороги прокляті.

«Нещасная я у світі! —
Маруся сказала, —
Жить тепер мені немило!»
Гірко плакать стала:
«Буду мучиться, крушиться,
Буду убиваться,
Не удалось сиротині
Милим утішаться;
Нема Грицька, нема й щастя
Мені уже в світі!
Увесь світ мені немилий,
Не хочу більш жити.
Не довелось карих очей
Його цілувати,
Не довелось Грицька мого
Вічно своїм звати!»
Дуже мучилась Маруся,
Бо вірно любила,
Прийняла, сердешну, скоро
Сирая могила.

Чи вже квітка, як одірвать,
Довго цвісти буде?
Або серце, як розлучить,
То воно й забуде?
Хоч у воду постав квітку,
Все вона зов'яне;
Бо вона вже одірвана,
І пахнуть не стане.
Усе одно, як одірвать
Од милого милу.
Піде вже той нещасливий
До врем'я в могилу.

Котрі люблятся по правді,
Повік не забудуть,
Поки душа буде в тілі,
Все нудиться будуть!

IV

ЧОВНИК

Чи довго я нещасливий
Буду так крушиться?
Пора б уже перестати
Скучать да нудиться!!
Пливе човник без весельця,
К берегу звертає,
Ніхто човником не править,
Вітром прибиває;
І до берега причалився
Да й остановився,
Не найшлось і там нікого,
Кому б він згодився.
Не було йому спокійно
З берега лежати;
Знай все стукався об його,
Як стане плескати.
Потім хвиля ісхопилась,
Сердешний одбився
Од берега і знов плавать,
Поки аж розбився.

І я в світі, як той човник,
Де пристать, не знаю;
Де б хотілось, там не можна,
Бо щастя не маю.
Одбиває й мене хвиля
Ізо всеї мочі;
Піду, піду, помандрую,
Куди глядять очі.
Човнику ж тому байдуже,
Чи хвиля, чи тихо;
Він дерево, він не знає,
Що то в світі лихо.
А я бачу все і чую,
Да серцем нуджуся.
Ой як піду куди очі,
То вже й не вернуся...
Не будуть мене ховати:
Де лежить мій батько,
Де лежить мій брат з сестрами,
Де лежить і дядько.
Не буде йти за труною
Старенькая мати;
Не знатиме, коли син вмер,
Не буде й плакати.
Може, прийдеться де в лісі
Або серед поля
Заснуть вічно нещасному,
Коли така доля.
По мені дзвонить не будуть
І ховать з попами;
Роздовбають носом птахи
Да звірі зубами
Розтягають кістки мої
Без шкури, без тіла;

Ніхто в світі не знатиме,
Де моя могила.
Ніхто й жменьки землі зверху
На мене не кине,
Бо біг тільки буде знати,
Де смерть ізостріне.
І волосся вітер буйний
Рознесе по полю;
Чи вже душа й на тім світі
Піде у неволю?

V

Гуде вітер вельми в полі!
Реве, ліс ламає;
Плаче козак молоденький,
Долю проклинає.
Гуде вітер вельми в полі,
Реве, ліс ламає;
Козак нудиться сердешний,
Що робить, не знає.
Гуде вітер вельми в полі!
Реве, ліс ламає;
Козак стогне бідолака,
Сам собі гадає:
«Ревеш, вітре, да не плачеш,
Бо тобі не тяжко;
Ти не знаєш в світі горя,
Так тобі й не важко.
Тобі все одно, чи в полі,
Чи де ліс ламаєш,
Чи по морю хвилю гониш,
Чи криші здираєш:
Солом'яні і залізні,—

Яку де зустрінеш,
Снігом людей замітаєш,
В полі як застигнеш.
Одірви ж од серця тугу,
Рознеси по полю!..
Щоб не плакався я, бідний,
На нещасну долю.
А коли цього не зробиш,
Кинь мене у море!
Нехай зі мною потоне,
Нехай моє горе».

VI

От і празника діждались,
Веселяться люди!
А мені, мабуть, ніколи
Радощей не буде.
Дивлюсь на все, як без очей;
Бо щастя не маю,
Я і в будень, я і в празник
Нуджусь да скучаю.
Минулося моє щастя!
Не бачусь я з нею.
Не бачуся з дівчиною,
З милою моєю;
Лучше б серце розлучили
Моє із душею,
Коли мені вже не можна
Звать її своєю.
Вона щастя моє в світі,
Всі мені не милі;
Її більше себе люблю,
Люблю до могили.
І в могилі, коли можна,

То буду кохати;
Дак там уже кінець всьому,
Треба вічно спати.
Жить мені остило вельми,
Кинуть її тяжко;
Для неї я тілько живу,
Хоча і жить важко.
Не бачивши, її бачу,
Річ я її чую;
Де б я не був, що б не робив,
За нею горюю.
Серце, душа, розум, гадки
За нею скучають,
Плачуть мої карі очі,
Бачити бажають.
Не думкою, справді бачить,
Речі слухать справді;
Так якби мені хотілось,
Як люблю по правді.
Злая доля однімає
У мене дівчину;
Мене й мучить, мене й гонить.
Живого, в могилу.

VII

Нащо, тату, ти покинув
Мене сиротою?
Чому мене не взяв малим
В могилу з собою?
І я б вічним сном у землі
Спав, а не журився б;
Не знав би я в світі горя,
Світом не нудився б.
Як несли тебе ховати,
Тоді був дитина;
І не думав, що я в світі
Бідна сиротина.
Не вмів тоді, нещасливий,
І слова сказати;
І не знав, що батька несуть
В землю заривати,
Може, іще забавлявся,
Як попи співали,
Годок мені був од роду,
Як тебе ховали...

VIII

Сидів раз я над річкою
Да й дивився в воду;
Чому радощей ніколи
Я не бачив зроду?
Думав, гадав: за що б долі
Так мене карати?
Чи я хотів кого вбити,
Або що б одняти,
Худобу в кого чужу
Або що б украсти?
Мабуть, прийдеться нещасним
Мені вже й пропасти.
Хвиля була превелика,
Вітер так і гонить;
Аж пором став серед річки
І з міста не сходить.
Були й жінки на поромі,
Були й чоловіки;
Кричать: тягніть разом, люди,
Пропадем навіки.
Аж на пором хвиля плеще;

Вітер реве, свище,
Пливуть вони дуже тихо,
І к берегу ближче.
Дивлюсь, човничок маленький
Із хвилі маняє;
Зовсім стане його видно,
А після — немає
Тягли пором по канату
Й шостами спирали;
Да й то сливе вже ік півдню
К берегу пристали.
Мордувалися ізранку
І всі потомились;
Як вилізли вже на берег,
Аж перехрестились.
І сила ж була велика,
Да все було важко:
Як же тому, що в човнику,
Як же тому тяжко!..
Неборашний проти хвилі
Сам він гонить човен;
І ізверху вода плеще,
І ізнизу повен.
Став він ближче й до берега
Уже підпливати,
Да не вспіє сам він гребти
Й воду виливати;
Завертівся кругом човен
Да й перевернувся;
Бовть у воду бідолашний —
І не схаменувся.
Виниряв разів із тричі,
Ой рятуйте пробі!
Кричав він, сердешний, дуже,

Кричав ік народу.
«От-тако,— тільки сказали,—
От тобі й нажився!
Недалеко й до берега,
Да ба — утопився».
Я був кинувсь рятувати,
Так плавать не вмію;
Так не думав, що й я в світі
Так десь околію.
І мені так люди скажуть:
От тобі нажився!
Хотів іще оженитись,
От тобі й женився!.

IX

Повз двір, де мила живе,
Я проїхав двічі,
Да не бачив голубоньки
Ні разу і в вічі.
Затьохкало серце в мене,
Як з двором зрівнявся.
Дуже бачиться хотілось,
І кінь зупинявся.
Да не рано було уже,
Як я мимо їхав,
Оглядався назад довго,
Неначе хто кликав.
Так сам собі і подумав:
Чи й ти так скучаєш?!
Коли вірно мене любиш,
То й бачить бажаєш.
Ой як вірно мене любиш,
Будем жить з тобою
Цілий вік, моє серденько,
Як риба з водою.

X

Ох, коли б хто знав, як тяжко
Так на світі жити;
Як мені тепер прийшлося,
Бозна-що й робити.
Полюбив я дівчиноньку,
І мене дівчина,
— Дуже люблю, — побожилась,
Да лиха година,
Що я такий безталанний
На світ уродився,
І сам бідний, і з бідною
Вірно полюбився!
Що ж тепер мені осталось:
Плакать да нудиться;
Або вештаться по світу
Да вік не жениться.
Не розлюблю я ніколи,
Гріх на душі буде,
Сам я себе покараю —
Не бог і не люди.
Бо не люди мене звели,

Щоб я став кохати;
Серце з серцем зчепилося,
Трудно розірвати.
Так я про себе гадаю,
Що вік не забуду;
Поки серце б'ється в грудях,
Поки жив я буду,
Не покину тебе, серце,
Дівчинонько мила;
Розлучить мене з тобою
Тільки що могила.

XI

СИРОТА

Без худоби сиротині
Тяжко в світі жити;
Хоч який він буде чесний,
Все буде тужити;
Чесна душа йому в тілі
Тільки всього й буде:
Мало тепер її хвалять
Вже на світі люди.
Тепер дивляться в кишеню,
Не на чоловіка,
Не дивляться, яка душа
І чи ціла пика.
Нещасніша всього в світі
Бідна сиротина;
Плаче інколи сердешна,
Як мала дитина,
Що задумає, згадає,
Не буде по-його;
Без худоби тепер в світі
Не зробиш нічого.

Ох! як важко жить такому,
Кому світ немилий:
Кому очі зав'язані
На вік його цілий
Не хусткою, а долею!
Гірко вже такому;
Сам добра такий не знає,
Не зробить й другому.
Йому той край, де родився,
Буде як чужбина;
Всюди за ним слідом ходить
Лихая година.
І в ніч нудиться він бідний,
І як сонце зійде;
Родичей не мавши зроду,
І в могилу піде.
Не попробує у світі
Він у парі жити:
Хто тепер без грошей стане,
Вірно вік любити?
Не назовуть його татом
Його рідні діти;
Ні на кого і під старість
Голови схилити,
І він дітками не буде
Своїми забавляться;
Неначе він один в світі,
Ні к кому озваться.
Поневолі віку собі
Такий укоротить:
Бо нудьга в його од серця
На час не одходить.
Ніхто йому не поможе,
А всі люди бачуть;

Як умре — і на могилі
В його не заплачуть.
І деревце, як підперте,
То довше постоїть;
І прямiш воно ростиме,
І вітер не зломить;
А як його обгородить,
Ще буде цілійше,
Бо й скотина не обломить,
То й ростиме вище.

XII

БУДЯК

Поралися люди в полі,
Хліб святий збирали
І діток своїх маленьких
Всіх позабирали.
Інші колоски збирали,
К матеркам носили;
«Любий Сидір! любий Семен!»
За те їх хвалили.
«І я, мамо, ось де скілько,
Дивись, назбирала!»—
«І ти, любая Хотинко»,
Мати їй сказала.
«З'їжте ж сальця трошки з хлібцем,
Да не розкидайте;
Як поїсте — ізнов, дітки,
Колоски збирайте».
Другі ж діти знай бігали,
Цілий день крутились;
Уже й матерки на їх кричали,
І батьки сварились.

І не слухали, що кажуть,
Щоб не пустували,
Регочуться да бігають,
Через сніп скакали,
Загляділи: квітка якась
В житі червоніє,
І побігли усі разом,
Хто перший успіє
Собі вирвать тую квітку,
А того й не знали,
Що то будяк преколючий.
Аж опереджали
Один другого, як можна,
Деякі побились;
Трошки згодом уже вони
Добре розгляділись.
Підбіг один зовсім близько,
Зачепивсь ногою,
Прямо так і покотився
В будяк головою.
Поколов собі всю пику,
Позбивав коліна,
І ще й мати, як підбігла:
«Ай вража дитина!»
На його вона сказала,
За чуб стрепенула,
Не раз в пику поколену
Кулаком сунула.
І тим дітям добре чуби
Всім понаминали,
Котрі бігли з ним умісті
Да жито топтали.
«Бачте, якби не крутились,—
Батьки їм сказали,—

Оттак, як отії діти,
Колоски збирали,
І ви б тепер хліб із салом
Вмісті з ними їли,
Ніхто вас би і не лаяв,
Й чуби б не боліли;
А тепер дак чорта з'їжте,
Скигліть скільки хочте,
Да не лізьте й нам у вічі,
І нас не морочте.
Геть із поля, по домівкам!
Диявольські діти;
Через вас і ми не вспієм
Діла ізробити».
Треба дітей учить змалку,
Щоб вони трудились,
Щоб були вони слухняні
Да щоб не крутились,
Коли що самі не знають,
Щоб батьків питались,
За червоним щоб не дуже
Вони все ганялись.
Не все гарне, що червоне;
Треба роздивиться,
Що воно такеє в світі
Й до чого годиться.
Іншая прегарна квітка,
Може, ще й пахуча,
Да не треба зразу хапать,
Бо, може, й колюча.
Так і людей треба в світі
Дуже розбирати,
Не все треба од їх слухать,
Не все й їм казати.

Інший буде дуже гарно
Тобі балагурить,
За тебе неначе й тягне,
Тебе ж і обдурить;
Грошей тобі у позику
Він буде давати,
По шагу з рубля у тиждень
Процент буде брати.
Такії очей у вовка
Позичать не стануть:
Вони сорому ізроду
Не мали й не мають
Дак їх треба стерігаться
Більше всього в світі,
Бо страшніше сто раз вони,
Ніж будяк у житі.
Бо будяк тільки уколе,
Хто на його ступить;
А такого як зачепиш —
Так зовсім облупить.

XIII

Зовсім світ перевернувся,
Не так уже стало:
Кривда всюди на покуті,
А Правди чортмало.
Край порога нема місця,
Мерзне за дверима;
Бідна Правда не багата,
А Кривда з грошима.
Оті вражі крючкотворці
Усе лихо роблять,
Як попадуть в свої лапи —
Так за ніс поводять;
Чия кишеня повніша —
Той і буде правий,
Самі ж викрутяться живо,
Як біси лукаві.
Нехай добрий не діждеться
По судам тягаться,
Бо не візьме він нічого,
Даром буде праця.
У шпаківню ще засадять,

Худобу однімуть,
Обезчестять сердешного
І свитку іздимуть.
Як обдеруть уже зовсім,
Пустять на поруки:
Де вже тільки можна зірвать,
Дак погріють руки.
От я знаю один случай
Коло мене стався,
Що багатий ік бідному
В ниву уворався.
Бідний казав багатому,
Що він обіджає,
Що послідній шматок хліба
В його однімає.
Іще вилаяв, як знав вже,
Да все шкоду робить.
Прийшла оранка, і бідний
Із плужком виходить.
Може, спрягся бідолашний,
Щоб не пустувало,
Мало він мав батьківщини
І скотини мало.
Тут і почали змагаться,
Трохи не побились,
Один на другого в суді
Жаліться хвалились.
Бідний каже: «Якби не гріх —
В суді б не тягався,
Роздавив би, як ту жабу,
Швидко б розщитався.
Істиком би по голові
Тріснув разик, двічі,
Полетіла б душа в пекло,

Вилізли б і вічі».
«Процентуюсь!» зараз крикнув
Багатий ік людям:
«Кажіть же ви все, що чули,
Да по правді суддям».
Зараз додому поїхав,
Найняв писаряку,
Надригали прошеніє
Уже не без лишку.
Написали, що той його
Убить похвалявся;
Що по полю з сокирою
За ним він ганявся.
Свідителей поззивали,
У бідного ж мало;
Хто за голого потягне?
От — діло й пропало!!
Багатий же давав гроші,
Всякі лакоминки,
І хліб святий мішечками,
Й годовані свинки;
Бідний думав бубличками
Одмогтись, сердешний;
Там хто більше дає грошей,
Той і буде чесний.
Присудили за безчестя
Із бідного штрапу,
Продали у неборяги
Послідню шкапу.
У монастир за похвали
Каятися вперли,
У тюрмі ще поморивши,
Достанку обдерли.
Таким би замість мундирів

Петлі б дать на шиї
Да голодом перемучить,
Потопить в помиї,
Щоб і води не поганить
Чистої, бігучей;
По два разом в помийницю!
Вони дуже гнучі...

XIV

ВЕСІЛЛЯ

Хату нову ік весіллю
Робить пильновали;
Доробивши гарнесенько,
Майстрів розщитали;
По два рублі із копою
Вони поділились,
Пішли собі, а дівчата
Мазать заходились.
Зсередини і знадвору
Крейдою білили,
Ще й пучками по всій печі
Квіток накрасили.
Гарно, світло було в хаті,
Весело й дивиться:
Якби в мене така була,
Як буду женитьсяl
Лавки були кругом хати
Широкі, соснові,
Столи, привалок, полиці
Усі були нові.

Як зовсім уже прибрали,
Все повимивали.
Вільця зараз поробили,
Молоду вбирали.
Як убрали — по улицям
Пішли всі співати;
По всім дворам захо́дили
К весіллю прохати.
Потім додому вернулись —
Гостей дожидались;
Дождавшися — з музиками
За стіл посажались.
Молода, як квітка, гарна:
Здоровая, біла
Із молодим на покуті
Під житом сиділа.
А баби точили бали,
Горілочку пивши,
Свахи пісеньок співали,
Між ними сидівши.
Їли всячину, м'ясиво,
Музики скрипіли.
Котрі їсти не хотіли,—
Гопака садили.
Дівчаточка дрібнесенько
Тупали ніжками,
Головками киваючи
Перед парубками,
А парубки, в боки взявшись,
Ходором ходили!
Приспівують, притупують
Да дівок вертіли.
Од обіду як устали,
Наївшись, напившись,

Загукали, пішли скакать,
Мовби побісившись.
Підперезав дружко себе
Навхрест рушниками,
Скакав в кучми серед хати,
Як чорт із рогами.
«Давайте, кричить, горілки,
Цінной, не сивухи!
Не хочу я пити такой,
Нехай п'ють псяюхи;
От тим свахам, от тим бабам
Сивуха годиться,
А нам доброї давайте,
Щоб добре й напиться!»
От як випили вже гарно;
До шталту сказати,
Інший пузом, інший рачки
Полізли із хати.
Парубки ще все держались,
На ногах з дівками;
А музики, підтягнувши,
Вже не так-то грали.
«Матері чорт! не під ноги,—
Кричить на музики
Парубійка більший за всіх —
От же поб'ю пики!
Грайте лучше! що це таке,
На сміх піднімають,
Тропака не можна вибить,
Чорт-вить як іграють.
Отце! сукиного сина
З сими музиками;
Годі скакать, ще давайте
Жартувать з дівками».

Каблучки в них однімали,
Деякі мінялись,
А деякі другим грищем
Собі забавлялись.
Вечоріть уже як стало —
Знов музики грали,
Да вже дівки з парубками
Більш не танцювали,
Бо молодих у комору
Повели вже спати.
Не понутру і дівчатам,—
Пішли всі із хати
По домівкам; а іншії
Під тин з парубками,
Щоб, бач, знать, яке весілля:
Чи буде з квітками.
Трохи згодом як закричать
Дружко із свахами:
— Гу! Гу! Гу! — давай в'язать
Руки всім стьожками.
Отут як почали співати,
Усяк вимовляти;
Один про те, другий про се,
Да надвір із хати.
Пішли всюди по улицям,
Ляскають руками,
Свистять, кричать, гогокають,
Дригають ногами.
А яке було весілля?
Про те ми не знали:
Без хомута батько ходив,
Калину співали.

XV

Вечоріє, смеркається,
Дедальше темніє,
Зривається хуртовина,
Вітер вельми віє.
Віяв просто мені в пику
Уже через міру.
«Поганяй!» я обізвався
К своїму машталіру.
Був я трошечки п'яненький,
Мав на душі горе,
Тоді справді було мені
По коліна море.
Вітер свище, реве, несе,
Вихри піднімає,
Впирається прямо в груди,
Очі засипає.
«Поганяй скорій, Охріме!
В полі ми загинем;
Да гляди, чи так ми їдем?
Дорогу як кинем,
Пропадем, як руді мліші

Десь посеред поля.
Лучше б сидіть в теплій хаті!
Понесла ж неволя!»
Хто любив коли по правді,
Як не можна більше,
То іншому траплялося
Хуртовини гірше.
Підстиріла й мене стира
Полюбить дівчину;
Не на радість, не на втіху,
На лиху годину.
Бо бідному без талану
Любить не годиться;
Йому дулю під ніс дадуть,
Як схоче жениться.
Нехай буде пречесніший,
Нехай прехороший,
Скажуть: «П'яниця, бездільник,
В його нема грошей».
Гроші! гроші! і худоба!
Без вас хоч пропасти,
Коли б чорта у болоті,
З рогом де попасти.
Спершу б, може, і злякався,
Я б перехрестився;
Обома б після руками
За ріг учепився.
Кричав би: «Давай худоби,
Диявол проклятий!
А то здохнеш підо мною,
Бісе волохатий.
Хвіст одірву, ноги тобі
Всі переламаю,
Усі ребра дубиною

Твої пощитаю;
Назад очима поставлю,
Подрізую вуші,
Будеш стогнать коло пекла,
А не бить баклуші.
Зуби всі повибиваю,
Вправлю в ніс каблучку,
Поб'ю морду тобі усю,
Зогну у карлючку;
Пригрундзюю до берези,
Як тую собаку,
Поламаю всього тебе,
Зітру на табаку;
Недаром вас вовкулаків
Поскидано з неба,
Там, мабуть-то, дармоїдів
Не дуже-то треба:
Чуєш, гаспид! Чуєш, гаду!
Подавай худобу;
Трісне душа, трісне й тіло,
Хоч кричи ти пробу».
Може б, трухнув очертяка,
Дав би мені грошей,
Тоді б і я, де вже треба,
Вельми б був хороший.
Так цього не буде зроду,
Чортів нема в світі;
А більше вже ніде достать,
Нема й напрілисти [1].
Безталанний я, безщасний.
Нащо полюбився!
Тоді, мабуть, відьма здохла,

[1] І. Франко надрукував цей рядок так: «Нема й на прикміті».

Як я народився.
Гірко в світі жить без грошей,
Солодко з грошима!
З ними буде прерозумний
З довгими вушима...
Як захоче він жениться,
Оддадуть за його;
Довгі вуха не завадять
З грошима нічого.
Буде ляпать, скажуть добре,
Йому усе гарно;
Проживе такий у світі,
Проживе немарно.
Де б прийшлось сказать розумно,
І там ними ляпне,
І другий за його скаже
Да в кишеню й цапне.
І такії наживуться
В світі, як захочуть;
Вони самі себе хвалять,
Да людей морочать...
А ти вже собі балакай!
Голим усе будеш
І вмреш голим без худоби,
Ще й чесним не будеш
Думав, гадав дорогою,
Трохи не скрутився
Да насилу білим світом
Дома опинився.
Коні бідні вже пристали,
По снігу тягавши;
Я змерз зовсім, Охрім охрип,
На шкапів кричавши.

XVI

ОСТАП І ЧОРТ

Жив собі десь чоловічок,
Він Остапом звався;
Раз поїхав в гай по дрова,
З чортом пострічався;
Притягав, бач, гайок його
К болоту близенько;
Росла всячина у ньому
Високо й низенько.
Завелось в тому болоті
Чортяків до врага;
Були й голі, й волохаті —
Цілая ватага.
Чорні були і перисті,
Шуті і з рогами,
На собачих були лапах,
Були і з ногами.
Остапу тому й казали,
Щоб він постерігся,
Щоб не їздив сам у гай той,
Щоб з чортом не стрівся.

«Дак що, може, він ухопить?
Сирий — не покурить!
Улепетне й чорт од мене,
Може, й роги згубить!»
Дивувалися миряни,
Що він так хвабрує,
Що про бісів він так сміло
Під вечер толкує.
Бо вони, як тільки темно,
Всюди шванигають;
Перевернуться в що-небудь
Да все й підслухають.
Жабами інколи скачуть,
Жуками літають;
Де що робиться у світі —
Усе біси знають.
І Остап, нехай бог простить,
Мабуть, з ними знався,
Ходив вночі сам усюди,
Чортів не боявся.
Став рубать він в гаю дуба,
Зирк! поруч чортяка,
Трохи не впустив сокири,
Злякавсь неборака.
«Здоров був, пане Остапе!»
Біс сказав до його.
Іще більше ізлякався,
Не сказав нічого.
Потім трошки прочумався —
Дуже був моторний:
«Я чув про тебе, Остапе,
Ти вельми проворний?»
Чорт сказав і знов до нього;
А Остап чухмарився,

Мовча́в довго з переляку;
А після оправивсь.
— Як к якому, бачте, ділу,—
Остап став казати,—
Орать, сіять, лісу плести,
Строїть вмію хати.—
«Ну, а зайця ти доженеш?»
Спитався чортяка.
— Не дожену, пане чорте,
Бо я не собака.—
«Од же я так і піймаю!»
— Дак де ж його взяти? —
«Зараз буде, коли хочеш,
Мимо нас стрибати».
Де узявся справді заєць,
Остап «катя!» крикнув,
Зараз і піймав диявол,
Заєць і не пікнув.
Як попав він в свої кігті,
Тільки стрепенувся:
— Диковина,— Остап сказав,
А чорт усміхнувся.
«Ну, а свистать ти умієш?—
Чорт ізнов питає,—
Так що і лист із дерева
Зовсім позлітає!»
— Я як свисну, дак ще не так,—
Остап почав мовить,—
Ніхто в світі, в заклад пійду,
На ногах не встоїть!
«Давай в заклад, що я встою!»
Остап наготовив
Гарную собі дубинку,
Знов тоді промовив:

— Свистіть же ви попереду,
Тоді станем биться
Ми у заклад: що впадете,
Готов побожиться.—
«Гаразд, затуляй лиш вуха».
Свись! аж затрусився
Увесь ліс; Остап насилу встояв,
З дуба лист звалився.
— Тепер же ви, пане чорте,
Зав'яжіть очиці,
Бо як свисну, так неначе,
Хто вріже по пиці.
«А який же буде заклад?»,
Чортяка питає.
— Повну шапку срібних грошей,–
Остап одвічає,—
«А ти мені, як не впаду,
Що пообіцяєш?»
— Усе тільки, що є в мене,
Все позабираєш.—
«Добре!» да й зав'язав очі.
Він перехрестився;
Як урізав дубцем в висок,
Чорт і покотився.
Витягся на цілий сажень,
А після зібгався.
— А що! добре свиснув, чорте? –
Остап попитався.
Застогнав, аж сумно стало.
Як бугай в болоті.
Остап квачем йому в горло,
Щоб не сохло в роті.
Облизувався чортяка,
Насилу аж дихав,

Крутнув після головою,
А далі зачмихав.
— На здоров'я! пане чорте,
Годі вам качаться:
Я поїду вже додому,
Пора розщитаться.
Землю поорав, як плугом,
Чортяка рогами,
Повиривав з корнем зілля,
Як дригав ногами, —
Крутився, вертівсь, підскакував,
Скрипів аж зубами;
Мабуть, дуже був він ніжний!
Все плямкав губами.
Як сова при світлі, лупав
Чортяка очима;
Хвостом вертів, розправлявся
Да кивав ушима.
Почухався, став на ноги,
Неначе був п'яний;
Позіхав і потягався,
Неначе заспаний.
Трошки згодом заговорив:
«Ну, Остап, ти свиснув,
Справді неначе по уху
Мене дуже тріснув».
— Іще добре, що очиці
Свої зав'язали;
Не тіль річ би однялася,
Мабуть, сліпим стали.
Оддав чорт Остапу гроші
Да в болото тягу;
Скоріше води напився,
Прогнав трохи смагу.

. . .
Так і вір отцим Остапам;
Чвалаями й ходять,
Зовсім вони не учені,
Да бісів проводять!!
. .
Остап після розказував,
Який був чортяка:
Кострубатий, із рогами,
Чорний, як собака.
Зуби, як клики свинячі,
Всі вверху стриміли;
Такі, як у вола уші,
Тільки вниз висіли.
Хвіст зогнутий у каблучку,
Козинії роги,
Морда гидка, препогана
І кінськії ноги.
Шия в нього дуже довга,
Як верблюд, горбатий,
Страшно на його й дивиться,
Увесь волохатий.
Двоє очей в його в лобі;
Одно превелике,
Як жар було червонеє,
А маленьке дике.
Він так ходить, як би ведмідь,
Як циган спиняє;
Приступить не можна близько,
Бісом і воняє.
Руки в його дуже довгі,
Кігтів по чотири.
І моргуля превелика
Саме серед гирі.

Язик теж в його предовгий,
Через губу висить,
Знай тупає, не постоїть,
Мовби глину місить.

XVII

СЕМЕНОВА КОБИЛА

У спасівку, у жарке літо,
Пустив Семен попасти
Свою кобилу за городи.
Кобила була сивої масті...
Худа, ребра як на марах,
Що можна всі перещитать.
Попаслась небагато ранком,
Потім, як почали кусать
І оводня, і мухи дуже,
Вона і пастись перестала,
Кивала головою все,
Далі по полю пострибала.
Невмоготу прийшлось сердешній.
Аж путо на собі порвала;
Побігла навпростець вона,
А в полі пасіка стояла.
Кобила в пасіку звернула,
В куточок стала головою,
То шкурою ізтрепене вона,
То тупала ногою.

По переминкам тупотіла,
Сама ік лісі притулилась,
Совалась в холодок вона,
Назад сердешна не дивилась.
Од мух, бач, тільки обганялась:
Того нещасна і не знала,
Що в пасіці вона була,
Що й близько улейка стояла.
Недовго оддихала бідна,
Хвостом разів із п'ять махнула,
Якраз коло очка в улії,
Бджола за ногу і вджагнула.
Кобила вся аж затрусилась,
Зогнулася, брикнула задом,
Роздратувала бджіл зовсім.
Отут як почали вже разом
Наярювати, котра куди попала;
Не встояла тоді кобила,
По пасіці побігла скільки сил,
І ульїв з десять повалила.
Не бачила воріт вона,
Гасала, все кружка брикавши,
Аж пасічник проснувсь Хома,
Після обід у будці спавши.
Побіг побачить, що за лихо
У пасіці таке зробилось?
Чи бджоли краде хто в його,
Чи друге що зробилось?
Прибіг і бачить, що кобила,
Як би скаженая, гасає,
То головою кив вона,
То задом підкидає.
Узяв ломаку він скорій:
«Оце диявольська кобила;

А щоб ти здохла була перш,
Поки ти лиха наробила».
Почав шмагати по ребрах,
Докіль потрапила в ворота;
Аж чуб упрів і у Хоми,
Була й йому тоді робота.
Із сивої кобила стала
Зовсім не знать якая.
Позапухали ребра всі,
Од браги мов була товстая.
Семен ходив із обротєю,
Кобили по полю шукавши.
Побачив з пасіки якась біжить
Коняка, голову задравши.
Одбігши недалечко, стала;
Ізпершу він і не пізнав,
Долонею од сонця затулився,
Предуже довго розглядав.
Бачця, й похожа на мою.
Хіба в грязі де укаталась,
Чи, може, це і не моя?
А та кругом все оглядалась,
Покусаная і побита,
Насилу аж стояла:
За що й про що було їй —
Сердешная зовсім не знала.
Семен розглядів, що його,
Сплеснув тоді руками,
Оброть надів. Ну, сива, ну!
Насилу човгає ногами.
Кобила бідна після бані
Не йде, а тягнеться за ним,
Вона і тілом, і душею
Була не винная зовсім:

Шукала холодку собі,
Од мух да оводні ховалась,
Да в гірше лихо ще вона
Зовсім після попалась.
Семен свитиною укрив,
Щоб муха їй не докучала;
А та не бачила і оводів,
Насилу ноги піднімала.
Не добрела бідняга і додому,
Заграла дуба серед поля;
Мабуть, написано їй на роду,
Така нещасна була доля.

Семен і досі б на кобилі їздив,
Якби ізпершу був укрив,
Поки ще муха не кусала,
Як скоро пастися пустив.

Не рідко в світі таке лихо
І між людьми ведеться;
Од іскри думає втекти,
Да в полум'я і попадеться.
Тоді уже брикай,
Як в пасіці кобила,
Що і додому не дійшла,
Душею в полі наложила.
Нехай після вже воду ллють,
Якби ізпершу пособили:
Бо вже поможуть так тоді,
Як свиткою Семен кобилі.

XVIII

Повіяли вітри буйні,
Да над синім морем;
Забилося серце моє
Перед лютим горем.

Повіяли вітри буйні
З холодного краю;
Розлучили з дівчиною,
Котру я кохаю.

Да не вітри: люди злії
Мені це зробили;
Самі мене звели з нею,
Самі й розлучили.

Перестали вітри буйні,
Всюди стало тихо;
А у мене, нещасного,
Все на серці лихо.

Як листочок одірваний
Зелений весною,

Як травиця покошена
На зорі косою.

Поки роса не обсохне,
Поти й зеленіє;
Не ростиме вона більше,
Як сонце пригріє.

Нескошеная травиця
Сонечка бажала;
А тепер на теє зійде,
Щоб скорій зав'яла.

І листочок зелененький
Зсохне й пожовтіє;
Так і моє серце бідне
Молодим змарніє.

І в мене неначе в грудях
Дещо одірвалось;
Не легше мені на серці,
А ще гірше сталось.

Очі мавши, я не бачу
Радосного в світі;
Все обридло, все огидло,
Не хочу більш жити.

Ніч темная мені як день,
А місяць як сонце;
Плачу! плачу! один бідний,
Сівши під оконце.

Чого? — Спитаться у мене —
Я і сам не знаю;

Чого серце тяжко б'ється,
Чого я бажаю?

Любив, кохав я дівчину,
І вона клялася,
Що кохає мене дуже,
Далі й продалася.

За худобу проміняла,
Серцю було тяжко;
Я кохав її по правді,
Забуть було важко.

Не раз плакала зі мною,
Не раз і сміялась;
Казала, що тільки в світі
Мною і втішалась.

Як побачу було сльозки —
В грудях важко стане,
Прошу було: не плач, серце,
Поки перестане.

Зате ж було як веселу,
Де я її стріну,
Щасливіший всіх на світі
Був я в ту годину.

Тепер бачитись ніколи
Не хочу я з нею;
Не люблю я людей в світі
З такою душею.

Що божаться не по правді,
Да душу ламають;

Такії уже ніколи
Добрі не бувають.

Так не сеє серце моє
Дуже так турбує;
Не од цього душа моя
Бідная сумує.

А такий вже уродився,
Мабуть, я на світі;
Безталанний і безщасний,
Щоб вік свій тужити.

Ой повійте, вітри буйні!
Застогни, дубрава;
Нехай піде на злих людей
Всюди худа слава!

XIX

ГОЛУБ

Ой застогнав голуб
У темній діброві
На гольї сухенькій;
Ой заплакав тяжко
Гіркими сльозами
Козак молоденький.
Ой застогнав голуб
У темній діброві,
Неначе в неволі;
Ой заплакав тяжко
Козак молоденький
По нещасній долі.
Ой застогнав голуб,
Аж лунь застогнала
У темній діброві;
Ой заплакав тяжко
Козак молоденький
Да ще й кучерявий.
«Ой чого ж ти, голуб,
Да так тяжко стогнеш?»

Козак попитався.
«Того, козаченьку,
Того, курчавенький,
Що я спаровався.
Да не пожив літа
З сизою своєю;
Яструби убили;
І діток придбали,
Двойко малюсеньких
Згодовать не вспіли.
Погинули й дітки
За сизою скоро,
Я стогнать остався —
І воля не мила.
Нема уже більше,
Ким я утішався;
Милої немає.
Лунь зі мною стогне,
Це моя утіха
У лютому горі,
В нещасній годині,
Стогне, хоч без лиха».
«Чого ж ти у лісі,
Голубчику сизий?
Ти б летів у поле,
Ти тут один сидиш,
Там би найшов стадо,
Може б, прогнав горе».
— Що стадо поможе
Мені бідоласі?
Там усі чужії.
Одняли у мене
Вірную і рідних
Вороги лихії.

Коли суха вітка,
Котра підо мною,
Знов зазеленіє,
Тоді сиза буде
З рідними до мене,
І серце зрадіє.
Да й застогнав дуже
Ізплеснув крилами,
Аж лист стрепенувся,
Полетів по пущі,
Більш на тую вітку
Він і не вернувся.

.

Тоді козак сказав:
«Треба забувати,
Котру я кохаю;
Бо й мені так буде,
Що жінку із дітьми
Вмісті поховаю.
Бо я без худоби,
Може, дітки будуть;
Хто їх нагодує?»
Козак той у світі,
Як голуб в діброві,
Стогне да сумує!

З РУКОПИСНОГО ЗБІРНИКА «СПІВИ КРІЗЬ СЛЬОЗИ»

КОХАННЯ

Світить місяць, да не гріє,
Мороз пече, вітер віє,
Дме хтось трійкою такий
До дівчини, що кохає,—
Хтось такий того не знає,
Що милая не його.
Коні добрі орчикові
Крешуть огонь об підкови,
Морди тягнуть по землі;
На аршин повитягали,
У каблучку позгиналисъ,
Біжать, летять, як стріла.
Корінний дзвіночком дзвонить,
Машталір його погонить,
Сани тільки аж гудуть;
Коні хочуть вже оддихать,
Комусь ще далеко їхать:
«Поганяй скоріше, ну!
Не надержуй орчикових,—

Пропадуть, дак купим нових —
Скучив дуже без її».
Серце б'ється, завмирає,
А того воно не знає,
Що милая не його.
Серце в грудях задрижало,
Як вже хутір видно стало,
Де мила його жила...
Живо під рундуком стали,
Коні добрії домчали,
Мокрі були, мов з води.
Скочив з саней, обтрусився,
Кругом себе оглядівся
Да й подумав про себе:
Як ввійти, як поклониться,
Як на милу подивиться,
Що до милої сказать?
Спитаться: «Чи правду кажуть,
Що з другим їй руки зв'яжуть,
А мені, бач, дак прощай?»
Ввійшов в хату, батько й мати
Стріли його, шанувати
Почали, як було сперш.
Про те, про се розмовляли,
Усім добрим частували,
А милої не було.
Зразу двері одчинились,
Ноги так і затрусились
У того, хто її ждав.
Павою по хаті ходить,
Голоском так і виводить,
Кропив'янка мов в кущі.
Батько-мати вийшли з хати,
Він став з нею розмовляти

Да й питається: «Чи так,
Що всі люди йому кажуть,
Що з другим їй руки зв'яжуть,
А йому дак, бач, гарбуз?»
Червона, як квітка, стала,
Спершу трошки промовчала,
А після сказала так:
«Хто тобі отсеє каже,
І хто мені руки зв'яже
З другим, з ким, як не з тобою?»
Прийшла тітка, батько й мати,
Годі милій розмовляти,
Милая сказала так:
«Пісня гарна, да не тая».
Він сказав: «Се вже другая,
Що колись співала ти!»
І знов стали балагурить,
Хто у винниці, де курить,
Скілько хто доходу взяв...
«А в вас виннички немає?»
Батько знов його питає.
«Нема, треба ще зробить!»
А тітка дак все сокоче:
«Хто за його пійти схоче?
В його худоби нема!
А в того багацько грошей,
Подивиться, дак хороший,
Іди лучше за того!»
От він, трошки посидівши,
Подумавши, розсудивши:
«Пора,— каже,— до двора!
Прощавайте!»—«Прощавайте!
На здоров'я поживайте!»
Коней даром потомив!

ДО КОНЯ

Що, мій коню, що, мій добрий,
Годі гарцювати,
По байракам через рови
Годі вже стрибати,
Як було колись стрибаєш,
Як було гарцюєш,
Хропеш, іржеш, під собою
І землі не чуєш.
Шовковая твоя грива
З вітром розмовляла,
Удила в зубах скрипіли,
Збруя вся тріщала.
Не заржеш уже тепер так,
Не пирхнеш ніздрями,
Не вириєш у коліно
Ямки ти ногами.
Тепер ледве ноги тягнеш,
Голову схиливши,
Не весело і дивишся,
Три дні мов не ївши.
Де та сила, що носила

Тебе в чистім полі,
Як яструба моторного,
Що живе на волі?
«Літа, літа все забрали»,
Кінь сказав мовчавши:
«Колись носивсь під тобою,
Голову піднявши.
Залізо в зубах скрипіло,
Поводи ірвались;
Тепер сіна не вкушу вже,
Зуби поз'їдались.
Шерсть як стерня піднялася,
Не така вже стала
Мнякесенька, гладесенька,
Як колись бувала».
Правду, конику, ти кажеш,
Літа все забрали,
Як здумаєш, під Москвою
Як колись стояли.
Гарно, весело жилося,
Відкіля все бралось!
Серце нудьги не бачило,
З горем не стрічалось.
До циган було поїдеш,
Пісень заспівають,
Загаркають, затанцюють,
Душу потішають.
Інколи і так траплялось:
Все позаставляєш,
Копійки нема в кишені —
Байдуже, гуляєш!
Тебе було осідлаю,
Я на тебе сяду,
Шабля збоку брязкотіла,

Ментик літав ззаду.
Минулося, не вернеться
Уже серцю радість;
Пройшли літа молодії,
Вже приходить старість.
Тобі, коню, усе не так,
Ти горя не знаєш:
Овса трошки да водиці,
Дак ти й не скучаєш.
А тут думка, а тут серце
Як почнуть змагаться:
Нащо літа погубив так?
Їм вже не вертаться,
Як тій воді, що весною
Із-під снігу ллється,
Хлюпощеться по ямочкам,
Неначе сміється.
Несе, що їй попадеться,
Де схоче — покине,
Да не довго попограє —
І сама погине.
О! якби тая водиця
Да де запинилась,
Не одному б в жарке літо
Вона б пригодилась.
Якби ти не такий щирий
І я не завзятий,
Не прийшла б ще наша пора
Да так розмовляти.
Люта доля щастя моє
Кинула у воду
Глубокую да й сказала:
«Шукай собі броду».

СОРОКА

Сорока в дворі скрекоче,
Гостей возвіщає;
Ждала дівка козаченька,
Котрого кохає.
Ждала, ждала, виглядала,
Миленький не їде,—
Мабуть, тоді він вже буде,
Як місяць ізійде.
Зійшов місяць, вже й високо,
Зіроньки блищали, —
Виглядали карі очі,
Да й плакати стали.
Гірше горя, гірше нудьги
Того дожидаться,
Хто на цілий вік поклявся,
Щоб із ним кохаться.
Місяць ясний закотився,
І зірок немає:
Не спить дівка, плаче бідна,
За милим скучає.
Встала мати: «Вставай, доню!

Зовсім вже світає».
А та, бідна, ще й не спала —
Слізки утирає.
«Мамо, мамо, я не спала».—
«Що ж, доню робила? —
«Всю ніченьку проплакала,
За милим тужила».—
«Доню, доню, слухай мене,
В тугу не вдавайся:
Коли він тобі не вірний,
То й не сподівайся.
Без сороки, що скрекоче,
Вірно як кохає,
Прибіжить до тебе, доню,
Бо він теж скучає».—
«Голубонько, моя мати,
Серця не прив'яжеш!
Так і б'ється, так і рветься,—
Що робить, не знаєш».

ОСІННІЙ ВІТЕР

Не так уже сонце світить,
Не так воно й гріє,
І вітерок не тепленький,
Холодний вже віє.
Не весняний, що од серця
Тугу як би зносить,
А осінній, що у лісі
Мовби хто голосить.
Із дерева лист зриває,
Діброва пустіє,
Світить сонце, теє ж сонце,
Да ба, вже не гріє.
Пора прийшла, зима близько,
Осінь наступила...
Пора прийшла, і дівчина —
Дівчина змарніла.
Повні груди лебедині
Не такі вже стали,
Біле личко почорніло,
Очиці злиняли.
Цвіт, як небо, були вони,

Як зірки блищали, —
Тепер вони почорніли,
Тепер плакать стали
За очима, за бровами,
За личеньком білим,
За літами молодими
Да за серцем щирим,
Що кохало, що кохалось
В радощах, не в горі,
Що красиво красувалось,
Як сонечко в морі.
Зима люта перестане,
Вітерок повіє
Теплесенький, гарнесенький,
Все зазеленіє.
Теє ж сонце знов засвітить,
Теє ж ізнов гріє,
Тая ж дівка, тая сама —
Більш не молодіє,
Із радощів серце в грудях
Більше не заб'ється,—
Подивиться дівка в воду,
Гіркими заллється.
«Не вертаться весні твоїй,—
Я сказав дівчині,—
Як у лузі серед зими
Не цвісти калині».

ДО НЕВІРНОЇ

Було б шануваться,
З другими не знаться,
Жили б, жили б ми з тобою,
Як би серце із душою.
А то тобі як новенький,
Зараз тобі і миленький:
Мене зараз покидаєш,
Мене зовсім забуваєш.
А божилася й клялася,
Що зовсім вже оддалася
Мені серцем і душею
І що будеш вік моєю!
Ти ніколи не кохала
Мене так, як ти казала.
Що ж робить, не маю долі,
Деревинка як у полі:
Вітер віє — йому важко,
Сонце пече — йому тяжко.
Холодку йому немає,
І ніхто не підпирає.
Не росте воно високо,
Не росте воно широко.
Всякий його, знай, чіпає,

Воно скоро погибає,
Лихо мені да і тільки!
Проживаю вже піввіка,
Да не найду долі,
Живу в світі безталанний,
Гірш, чим у неволі.
Добрі люди мене знають,
Бога почитаю, —
За що цілий вік невірну,
За що я кохаю?
Тяжко серцю, як здумаєш,
Як вона клялася,
Що і серцем і душою
Мені оддалася.
Ой коли б да те вернулось,
Що із воза впало,
Коли б теє вернулося,
Що серцю казало!
Вона мені невірная
Слізьми обливалась,
Тепер мене покинула,
Із другим спізналась.
Може б, іще хоч під старість
Пожив хоч годину,
Коли б доля оглянулась,
Як на сиротину.
Де ж тепер її шукати,
Коли з воза впала,
Коли мене зроду, звіку
Вона не кохала?
Може, хто найшов ту долю,
Що з воза упала,
А моя нещасна доля
Навіки пропала.

ПАЛІЙ

Іде військо запорозьке,
Під небо куріє.
Куди ведеш, отамане,
Козаків, Паліє?
«Де старшина звелить мені
Ворогів рубати,
Там і будем, бо за віру
Не страшно вмирати.
Я присягнув, я поклявся
Царю з козаками
До послідньой каплі крові
Биться з ворогами.
Покидаєм жінок своїх,
Діток, батьків рідних,
Ми вже себе не жалуєм,
Нам їх жалко бідних».
Козак був Палій моторний,
Що вже і казати,
Вірний, чесний, бравий хлопець,
Трудно й змалювати.
Громив турків і татарів,

Рубавсь з парубками,
Соколом літав усюди
Над їх головами.
Гарцював він на конику,
Коник під ним змієм
Красувався, підскакував,
Що був під Палієм.
Був він батьком-козаченьком
Сином землі рідній,
Погубив його навіки
Мазепа завидний.
Підставляв він свої груди,
Смерті не боявся,
Через добрість, через вірність
В ланцюги попався.
Зовсім його ізкували,
Повезли в чужину...
Чи вже легко кидать було
Рідну Україну?
Чорні брови, чорні вуси
Зовсім посивіли,
Тоді його, сердешного,
З неволі пустили.
А все-таки з підмогою
На коня зібрався,
І востаннє до козаків
Отаман озвався:
«Ходім, братці, проти шведа,
Ходім за Полтаву!
Шаблюкою із старістю
Махну ще й на славу».
Що та слава — після смерті?
Легче краплі в морі!
Як би в світі пожить можна,

Щоб не гризло горе.
Де те військо запорозьке,
Де те, що куріло?
Де Палій наш чорноусий?
Усе вже потліло!
Нема вже того нічого,
Прахом розлетілось,
І кістки там не влежали,
Де чиїм хотілось.
Курява тая з-під неба
Горою спускалась,
Після на землю припала,
Да землею й сталась.
Може, й то куріла слава
Понад козаками,
Яких-небудь панів, князів?
Тепер під ногами...
Бо всі, хто живуть на світі,
Що вони такеє? —
Земля, курява і слава,
І ніщо другеє.
Бо над всіми заспівають,
Земля в землю й піде,
І повстаєм тоді колись,
Як судний день прийде.

ПУГАЧ

Близько мене стогне пугач
Саме серед ночі,
Віщує він нещасному
Скоро закрить очі.
Стогне пугач, стогне сірий
Да над головою,
Мабуть, її прийшла пора
Присипать землью.
Сумно стогне, як застогне,
Душа аж трепеще,
Подумає: на тім світі
Чи не буде легше.
На сім світі серце моє
Радощів не мало,
Воно зроду веселої
Пісні не співало.
Не стогни над тими людьми,
Котрі веселяться;
Нехай вони соловейком
Будуть забавляться.
А стогни ти над такими,

Що долі не мають
Цілий вік, котрий сердешний,
Плачуть да скучають.
Ти ж у мене на могилі,
Любий соловейко,
Щебечи, як сонце зійде,
Щебечи раненько.
Дітки, жінка на могилі
В мене не заплаче,
А невірна із радощей
Може, ще заскаче.
Нехай серце в невірної
На шмаття ірветься,
Нехай правда перед нею
В вічі засміється
Да і скаже: «Ти ж клялася!
По правді кохаєш.
Тепер дивишся у вічі,
Мене не пізнаєш.
Бо я правда, а ти кривда.
Дак так зоставайся!
Кохай, цілуй, кого хочеш,
Зо мною не знайся».
А ти, любий соловейку,
Співай над труною!
Ой візьму я своє горе
В могилу з собою.
Пугача мені не треба,
Нехай вже не стогне,
Нехай в моєй невірної,
Нехай серце сохне.

ТУГА СЕРЦЯ

Літа мої молодії,
Вам вже не вертаться;
Душі моїй прийшла пора
Слізьми обливаться.
Серцю мойму як хотілось,
Так не удалося:
Схаменулось, стрепенулось,
Кров'ю запеклося.
Одно мені тепер в світі
Тільки вже зісталось,
Щоб скоріше серце моє
З світом розпрощалось.
Кохав дуже я дівчину,
Як росу травиця,
Як голубку голуб сизий
І як волю птиця.
Гарно пташечка співає,
Як живе на волі,
Гірко живе той у світі,
Хто не має долі.
Доле, доле, скажи мені,

Де тебе шукати?
Оглянься хоч раз на мене,
Як на сина мати.
Пригорни мене до себе,
Пожалуй на старість,
Щоб пізнала душа моя,
Що то в світі радість.

РОЗЛУКА

«Нехай не жде, нехай не жде,
Годі сподіваться,
Щоб як голуб з голубкою
Так поцілуватися!»
Не така була розмова,
Не так розмовляла,
Як колись мені клялася,
Як колись казала,
Що кохає мене дуже,
Душі не жалівши;
Що не треба їй нічого,
Мене полюбивши.
Тепер не те, тепер друге
Мені вже співає,
Вже не скаже. «Ти мій милий!»
Мене проклинає.
Що ж се таке? Чого сталось?
Худоба да гроші
Усе роблять на сім світі,
З ними всі хороші.
Прокляла мене навіки

Моя злая доля,
Не мила мені на світі
Козацькая воля
Ота, що колись бувала,
Де пісень співали,
Усяких, якую хто знав,
Про все й розмовляли,
Під куренем кашу ївши,
Під чуб да в жупанах,
А все знали, що діється
Аж по Забалканах.
Прийми мене, сира земле!
Жить не хочу більше,
Літа мої пройшли марно,
І дедальше — гірше.
От як горе досаждає,
Як серце крушиться:
На білому на сім світі
Не знаєш де діться.
Кинешся, де гріє сонце,—
Хмарою закриє;
Кинешся, де гарно, тихо,—
Буйний вітер віє.
А без сонця да на вітрі,
Одежі не мавши,
В три погибелі зогнешся,
Долю проклинавши.

ПОЕЗІЇ З РІЗНИХ РУКОПИСНИХ ЗБІРНИКІВ ТА АВТОГРАФІВ

ПІСНЯ

Послухайте мою пісню,
Я вам заспіваю
Про гарную дівчиноньку,
Якую я знаю:
Русявая, круглолиця,
Очиці чорненькі,
Моторная, як на диво,
Ротичок маленький;
Як квіточка хорошая,
Як тополька статна
І як лебідь білесенька,
Зовсім уся знатна;
Губоньки— як би намисто,
Що добрим зоветься;
Сонечко неначе зійде,
Вона як сміється.
А як пісні заспіває,
Солов'я не треба:

Слухаєш, не знаєш, де це,
Неначе хто з неба.
Бачать усі, бачу і я,
Та ба, не вертаться
Літам моїм молоденьким,
Щоб поженихаться...
Ой, не хочу співать більше,
Боліть серце буде!
Воно й так свого нещастя
Повік не забуде...

ПІСНЯ

Не плач, дівчино,
По своїй долі,
Що не вийшла заміж,
Зате ж ти на волі,
Як пташечка тая,
Що всюди літає,
В зеленім садочку
Сидить да співає,
Собі щебече,
Якую знає,
Якую серденько
Співать бажає.
А вже в неволі
Не заспіваєш
Такую пісеньку,
Як сам бажаєш.
І ти ж на волі,
Дак веселиться
Треба, дівчино,
А не журиться.
Слухала дівка

Да й плакать стала,
Далі, сердешна,
Так ісказала:
«Пташка співає,
Що пару має,—
Діточок, милого
Своїх втішає,
А я співаю,
Все серцю важко:
Без пари на світі
Жить дуже тяжко.
Хто що порадить,
Хто пожаліє,
Як душі тяжко
Й серце болі́є?
А ти, козаче,
Горя не знаєш,
Од того й пісеньку
Свою співаєш».
«Ой, дівчинонько,
Дівчино мила!
Хто ж це співає?
Віктор Забіла,
В котрого серце
Билось і б'ється,—
Над його слізками
Доля сміється, —
Бо він з душею,
Без долі тілько,—
Без неї на світі
Жить дуже гірко».

ДО ШЕВЧЕНКА

Чого ти лаєшся, Тарасе?
Що не найшов в Борзні припасу,
Якого ти тоді бажав?!.
Сам ти такий, як мене лаєш.
«За що?» ти, може, попитаєш?
За те, що в хутір не забіг.
Якогось діда віз з собою
Мерзенного і з бородою
І через те мене минув...
Який же ти земляк, який же ти писака?
Неначе гнав тебе собака!
Боявся день подарувать,
Щоб побувать у мене в хаті,
Щоб пісень вмісті заспівати,
Якії серце нам гризуть.
Ми б на бандурці забриньчали,
А циганчата б танцювали
(Хоч би вже з лихом пополам).
Я рад би був тобі, як брату,
Якби забіг до мене в хату,
Неначе б сваху шанував!

В мене худоби дуже мало,
Да ще б найшли — горілку, сало,—
І з'їли б трошки, й запили.
Да росказав би дещо гарне
Про земляків, не іностранне,
Бо я до язиків не вдавсь...
Дак ні!.. Зазнався, бач, з панами,
З писаками, з багатирями,
А земляка дак і забув!
Бодай тобі за цюю штуку
Послали відьми тую муку...
Послухай,— зараз іскажу:
Борщу, ковбас, вареників, литівки,
Сеньхи, чехоні і скумбрійки
З півгода щоб не куштував;
Щоб цілий день не пив горілки,
Не довелось щоб і наливки
Ковтнуть хоч раз один на сміх;
Да щоб приснилось: буженина,
В'юни, лоскірка і свинина
З сметаною да із хрінком.
Отії щі щоб ти їв руські,
Отії соуси французькі,
Що тільки в животі бурчать...
Лютую я на тебе дуже,—
Тобі дак, може, і байдуже,
Мене ж за серце зачепив.
І ще скажу словце, Тарасу!
Біда жить в світі без запасу,
Грошима люди що зовуть.
Я б ще побув у Тененбурсі
І побував би в вашій бурсі,
Що Академією зовуть.
Побачив би тебе, Тараса,

Того, що написав Торквата Таса,
Того, що славний медальєр.
Там Григорович є добряга...
Да ще найшовся б чолов'яга,
І серце б трошки пожило...
Там Глінка той, що добре грає,
Що пісень всяких він співає,
Як би весною всі птахи!..
Дак що ж робить?.. Не маю долі:
Живу у світі, як в неволі,—
Як пташка в клітці, так і я!..
Співають пташки і в неволі,
Да все не так, як би на волі,—
Що аж звірі танцюють їм...
Прощай! Не хочу більш писати,
Паперу більш щоб не псувати,
Нехай судовики псують!..

ПРИ ПОДАРКЕ МАТЕРИ КОЛОКОЛЬЧИКА

Задзвони мені, дзвіночок!
Да й скажи, де мій синочок?
Може, він того не знає,
Як мати за ним скучає...
Задзвони мені, дзвіночок!
Неслухняний мій синочок:
Мене стару покидає
Та й частенько запиває...
Задзвони йому, дзвіночку:
«Не пий, не пий, мій синочку!
Хіба ти цього не знаєш,
Що вік ти свій вкорочаєш?»
Задзвони йому, дзвіночку:
«Матір пожалій, синочку!
Живи так, як добрі люде,—
Мені в світі гарно буде!»

Худоби маєте геть-геть, чимало!
Здоров'я в бога ви просіть!!!
Найдіть собі ви жінку вірну, гарну!!
Да з нею в світі весело живіть, живіть!
Сто літ, сто літ!!!

Михайло Петренко

Думи та співи

* * *

Думи мої, думи мої,
Де ви подівались,
Нащо мене покинули,
Чому одцурались?
Покинули, загинули
Десь-то за морями;
Не вимолю, не виплачу
Словом ні сльозами...
Не відаю і не знаю,
Де б то вас шукати.
Піду, стану на край світа,
Буду вас гукати;
Чи ви в морі з буйним вітром
Збиваєте хвилі;
Чи за морем співаєте
Пісні жалісливі?
Чи по скелям, по бескидам
Блукаєте здуру,
Чи з панами вельможними
Гадаєте думу?
Потаскались, поблукали,

Пора вам додому;
Скучно мені, сумно мені
Без вас, молодому!
Чи ви в небі над зірками
Шукаєте долі,
Чи де в хаті загляділись
На чорнії брови?
Знаю, знаю, мої думи,
Ви до їх охочі:
Милуєте чорні брови,
Цілуєте очі!
Думи мої давні, любі,
Думи мої милі!
Прибувайте, прилітайте,
Мої жалісливі!
Покинула мене доля,
Покинули люди;
Нащо ж мене покинули
Думи мої, думи!

НЕБО

1

Дивлюся на небо та й думку гадаю,
Чому я не сокіл, чому не літаю,
Чому мені, боже, ти крильців не дав?
Я землю б покинув і в небо злітав!
Далеко за хмари, подальше од світу,
Шукать собі долі, на горе привіту,
І ласки у зірок і сонця просить,
У світі їх яснім все горе втопить;
Бо долі ще змалку здаюся не любий,
Я наймит у неї, хлопцюга приблудний:
Чужий я у долі, чужий у людей:
Хіба ж хто кохає нерідних дітей?
Кохаюся лихом, привіту не знаю,
І гірко, і марно свій вік коротаю,
І в горі спізнав я, що тільки одна —
Далекеє небо, — моя сторона.
І на́ світі гірко; як стане ще гірше,
Я очі на небо, мені веселіше!
І в думках забуду, що я сирота,
І думка далеко, високо літа.

Коли б мені крилля, орлячі ті крилля,
Я землю б покинув і на новосілля
Орлом бистрокрилим у небо польнув,
І в хмарах навіки од світа втонув!

2

По небу блакитнім очима блукаю,
За думкою думку туди посилаю;
Тону там душею, тону там очами,
Глибоко, глибоко поміж зіроньками.
Тону так глибоко, як камінь той в морі,
Ні! так гину в небі, як в лютому горі;
В його темну пропасть я кинувся змалу;
Ось скільки прожив я, а дна не дістану.
Ой гірко для серця так в горі тонути,
Що лучше б умерти од злої отрути,
Живцем серце вирвать, і се буде легше,
І муки від сього сто раз буде менше.
Зате ж легко в небі душею топитись
І ніччю при зірках сльозами залитись;
Коли ніч та місяць твої сльози бачуть,
І вмісті з тобою темніють і плачуть.
Скрізь, боже, як гихо, і в серденьку тихо,
Його не тривоже ні думка, ні лихо,
А тільки кохає небесна музика
І легко колише вона його стиха.
Душа моя в небі, як ніч, простяглася,
Глибоко, глибоко змією впилася,
І п'є не нап'ється і серцем, й очами
Тій радості вволю, що вище над нами.
І сам я не знаю, якаясь то сила,
Так легка для мене і серденьку мила,

К далекому небу і серцем, й очами
Мене прикувала, мов тими цепами.
Цепи сі не тяжкі, не тяжка неволя;
Багацько раз лучше, чим людськая доля.
Коли б було можна вік в неї зостатись,
Не здумав ніколи б додому вертатись.
Дивлюсь, а не маю тії в себе мочі,
Щоб вирвати з неба і душу, і очі:
Бо дуже завидне їх в небі кохання,
І горе найгірше із ним розставання;
Бо знаю, як небо очима покину,
Душею у горі, в тумані загину, —
То зараз у мене невідома мука
Підступить під серце, і серце застука!

3

Схилившись на руку, дивлюся
В вечірнє кра́йнебо далеко й глибоко,
І чую, проситься душа моя
Туди, де потонуло в хмарах око.
І тьохка серце у мене,
А з очах темно, темно, мутно...
Чого ж в душі становиться так смутно,
Коли дивлюсь, вечірнє небо, на тебе?
Покрите хмарами, мов хвилями те море,
Що ти там мовиш в вишині?
Чи перші радості, чи тяжке горе
Ти шлеш самотньому мені?
Чого твоя журлива мова
Моїй душі недовідома?
І мова ся, й велика річ
Для мене темна так, мов тая ніч.

Ти, може, мовиш те, що так як хмари
Покрили крайнебо, краси твої,
Так потемніють дні мої
Без радості і від людської кари?
І те, що мій сирітський слід
Заллється на світі сльозами,
А доля зла, і хмари бід
На бідну голову посиплються громами?
Тебе я не пойму, як і того, що буде,
А тільки важко так мені,
Неначе небо все і хмари ті
Мені схилилися на груди.

ВЕСНА

Весна, весна, година мила,
Як гарно ти, як пишно ти
Долини, гори звеселила,
Скрізь-скрізь розкинула квіти:
Усе кругом зазеленіло!
Чого ж очам моїм не мило
Дивитися на божий світ?
У мене серденько болить,
А сльози нижуться на вії!
Се от того, що, бач, літа мої,
Ще ранніі та молодії
Не бачили, не чуяли весни!
О боже, боже милостивий!
Який собі я нещасливий...
Навряд на світі є такі.
Нащо ж мені сі чорні кудрі,
Які так в'ються в празник, в будні?
Вони без радості тяжкі!
Нащо ж мені сі чорні брови,
Коли не маю щастя, долі!
Якби ще змалечку давно

Вони б посіклись та злиняли,
Все б легше серденьку було,
І менше б жалю завдавали!
Так їх і лихо не бере,—
Вони від лиха пуще в'ються,
Їм і дарма, що сльози ллються!
Так брови колесом веде
Саме ж те лихо над очима:
Се мабуть посміхи його,
Що я бездольний сиротина...
Ох, щось на серце налягло!
Піду, паду я біля ниви
І там спочину на ріллі,
Та пом'яну літа свої,
Які пройшли, не зеленіли.

СЛОВ'ЯНСЬК

1

Ось-ось Слов'янськ! моя роди́на!
Забилось серденько в грудях,
Пригнулись до землі коліна,
А очі плавають в сльозах!
Слов'янськ, Слов'янськ! як гарно ти
По річці Тору, по рівнині
Розкинув пишнії садки,
Квіти пахучі по долині,
І так красуєшся собі!
Твої дівки цвітуть так мило,
Їх чорні брови, їх пісні
По Україні перве диво,
І перша слава для річей.
Нігде нема таких очей,
Які слов'янки мають очі:
І рання зірка на востоці
Навряд бува ясніша їх!
Ох! хто із хлопців молодих,
Який хоч раз на вас поглянув,
Покойно нічку досипав,

По вас горюючи, не в'янув,
Не плакав нишком, не вздихав.
Ви всі на диво білолиці;
Як подивлюся я на вас,
Ви настоящі чарівниці;
І всякий раз, і всякий раз,
Коли слов'янка що промове,
Так і почується тобі,
Неначе вечором в діброві
Воркує горлиця собі;
А як вечірньою порою
В садочку пісню заведе,—
Так до́ сліз нехотя і доведе,
І серце підорве журбою.

2

Чи бачив хто слов'янську дівчину?
Чи чув коли, як річ вона веде,
Жартуючи в веселую годину?
Або тоді, як сонечко зайде
І темрява почне томити очі,
Чи лучилось чувать пісні дівочі
І дослухатись, як вони,
Так дуже, дуже жалібні,
Чарують Слов'янськ ввесь, од краю і до краю,
Широко ллються там по го́рах, по садках,
А потім високо у небі затихають
Чудесні, гарнії пісні. В яких містах
Я не бував! од моря і до моря,
Блукаючи, пройшов я світ,

Чого не бачив я? А більше горя...
Зате ж лучалось скільки літ
На стороні чувать пісні чужії
У горах, на морі і ніччю в тихім сні!
Бувало й від них серденько дуже ниє;
Та все не те, що слов'янські пісні! —
Пісні козацькії й думки дідівськії!
Не раз чував я вас на березі Дніпра;
Тоді співали вас дівчата молодії...
Давно-давно минулась та пора;
Но ви урізались так глибоко у серце,
Що думаю про вас, і вернуться, як вперше,
Ті радості святі, які давно вплили,
В яких кохатися злі люди не дали...
Коли ж почути вас лучиться,
То так душа моя від смути розболиться
І горечком наллється через край,
Що в серці радості тоді хоч не питай.
Кому немилі пісні на Вкраїні?
Далеко небо од землі;
А дальше ті козацькії пісні
Пісень слов'янської дівчини!

3

Рай цілий радості і пекло мук,
Пісні слов'янські, голос з того світа,
Невідомий од серця і для серця гук,
Душа дівоча без привіта!
Коли б хто був в силах
Пекельні муки, радість рая
В душі своїй зараз спізнать,
На світі сім не завмирая:

То і тоді на серці у того
Все б менше горя, радості лягло,
Ніж од пісень слов'янської дівчини.
Я розболівся ввесь від муки, від кручини,
Від радості й не знаю од чого,
Почувши вас, пісні святії!
Я знаю, в пору ту вже сонечко лягло
Спочинути за гори крейдянії
І затихало все у полі, у садках,
І смирно ніч лягала по долині,
А ясні зірочки засяли в небесах,
Мов очі ті слов'янської дівчини...
А тут і ви, мов з неба де взялись,
Уперш заплакали, а далі затужили,
Вздихнули на горах, в дібровоньці занили,
А потім вдалині музи́кой залились!
Так як безумна та в ночную пору,
Розкинувши волосся по плечах,
Біжить, летить з гори на гору,
Тоска в душі, а сльози на очах;
То плаче на одній, то на другій сміється,
А потім так затуже, так заллється,
Неначе хочеться, бач, їй,
Щоб все тужило з нею вмісті,
Що є на небі, на землі!
Мов громом вдарений, так я стояв на місці,
І слухав вас, і не розстався б з вами,—
І як безумний горював...
О, ні, замучений до сліз піснями,
Я радість горем запивав.
Не зуздрів я, як ніч пройшла вже до півночі,

Як місяць молодий, вже вибившись із
мочі,
Схиливши голову, на горах засипав,
А тільки чув, як голос пісні затихав
Помалу-малу по долині,
І з горем я тоді сказав:
Простіть, пісні слов'янської дівчини!

4

Далеко од родйни
І на чужій, немилій стороні
Броджу понурим я за краєм України
І думаю про вас, слов'янські пісні.
Один живу поміж чужими,
Нігде собі привіту не найду;
Куди не повернусь, куди я не піду,
Все я один із вами, жалібними,
Як той туман, що повесні
Лягає ранком по долині;
От так від вас, слов'янські пісні,
Туманить горе на чужині
Мене, журливого по Україні.
Чим думаю про вас я більше,
То тим на серці у мене
Становиться все гірше, гірше,
І я біжу у поле від нудьги,
І там на волі, на просторі,
Святі пісні, свою нудьгу
Горам, долинам віддаю;
А сам таким заллюся горем,
Що аж ввесь світ покажеться мені
Нудним, сумним, слізьми облитим;

Темніше темної тюрми,
В могилу бачиться заритим!
Ох, тяжко жить на стороні:
Для тебе тут усі чужії;
Чужі дівки, чужі пісні,
І ясне сонечко темніє.
Чужа, далека сторона
Мені давно вже опостила;
По всякий час привітлива душа
Зове туди, де милая родина;
Уся в садках, та пишная така,
Мов квіт в невідомі долини, —
І де пісні слов'янської дівчини
Кохають серце козака!
Туди я думку шлю і сльози!
Коли ж, коли, великий боже,
Мене пошлеш на рідний край,
Де мав я радість, мав я рай.

* * *

Тебе не стане в сих місцях,
Для мене радості не стане;
І світ померкне ув очах,
А горе камнем в серці ляже.
Коли б ти знала, що терплю,
Яку несу на серці муку,
Як ізгадаю про розлуку;
Ножем пробила б грудь мою,
Щоб я не жив, не бачив світу,
Такого горя не терпів
І більше вдруге не любив.
О я, безумний, без ответу!
Я сам давно і вірно знав,
Як лихо тяжко тих карає,
Хто щиро любе та кохає;
Не поберігсь, в біду попав!
За те ж і чашу буду пить,
Вона давно в душі готова;
Вона гірка; так що ж робить,
Коли моя такая доля!
Не так було, не так зовсім

Робити треба в мої літа;
Всі радості під ноги в прах,
І жить без ласки, без привіта.
О для чого ж я полюбив
Тебе у сих містах родúни?
Хіба для того, щоб вони
Навік для мене опостили!
Усе тут каже про тебе:
Де ти жила, де ти ходила,
Де ти гляділа на мене,
Де ти зі мною говорила.
О вір мені, що сі місця,
Де ми побачились з тобою,
Без тебе зробляться тюрмою,
І їх заллє моя сльоза...
Якби ти там узнала, мила,
Яка уб'є мене тоска;
Тоді б до мене прилетіла
Голубкою іздалека;
Но ся тоска, се тяжке горе
До тебе, знаю, не дійде,
Не перескоче через гори,
А тілько грудь мені проб'є.
Я рад, так що ж, не маю мочі
Мою печаль, мою тоску,
Яка мене вже точе, точе,
Зарить глибоко у піску
І їй насипати могилу
Високую, до самих хмар...
О ні, я горя не зарию:
Воно моє, воно твій дар.
Так ти покинеш сі міста,—
І я навіки їх покину,
І побіжу в чужі края,

І там без радості загину!
Як здумаю про смути сі,
Я світа божого не бачу;
За мною чи заплачеш ти,
А я давно, давно вже плачу!

* * *

Туди мої очі, туди моя думка,
Де ти живеш, Галю, сердешна голубка;
Од раннього ранку до пізньої ночі
Я плачу без тебе і виплакав очі;
А ти мого горя не чуєш, не знаєш.
О, як болить серце, як тебе згадаєш!
Дарма топлю очі далеко за гори:
Я Галі не бачу. Зате ж люте горе,
Мов тая гадюка, коло серця в'ється:
О, як йому тяжко, о, як воно б'ється!
Дарма топлю очі в крайнебо блакитне:
Для всіх воно ясне, ласкаве, привітне,
По ньому так пишно місяць ясний ходе,
І тисяча тисяч зірок за ним броде;
Від його ж на мене недолею віє;
Як гляну в крайнебо, серденько заниє,
Останнюю радість од серця одгоне,
Тумане очиці, душу горем томе;
Бо там за горою, де зіронька сяє,
Там, там моя мила голубка витає,

Закрилась від мене і небом, й горами,
А я тут зостався з горем та сльозами.
Туди ж мої очі, туди моя думка,
Де ти живеш, Галю, сердешна голубка!

Як в сумерки вечірній дзвін
Під темний вечір сумно дзвоне,
Як з вітром в полі плаче він,
А у діброві тяжко стогне,
Тоді душа моя болить,
Від смути плачу по невірній,
А думка все туди летить,
Де вперш почув я дзвін вечірній,
Де вперше так я полюбив
Поля привольні та діброви,
Де вперше світ і радість вздрів,
Та карі очі й чорні брови!
Проснеться все в душі тоді,
Вечірній дзвін усе розбуде:
Сльоза проб'є і від нудьги
Душа всі радості забуде.
О! Тяжкий дзвоне, твій привіт
Тому хто милої не має;
Душа болить і меркне світ,
А серце гірше заниває.

* * *

Ой біда мені, біда
З чорними бровами;
Ой куда мені, куда
Діватися з вами!

Часто, часто в горі я
Долю проклинаю;
Од чого ж біда моя?
Чорні брови маю.

Брови, брови, в радість ви
Рідним і чужому;
Тільки горечко мені
З вами, молодому.

Ох наскучила мені
Ся за брови плата —
Тільки з хати, тут гляди:
Де взялись дівчата!

І без горя горе тут
Вродиться з тоскою,

Як дівчатонька почнуть
Жартувать з тобою.

Ох дівчатонька, мене
Ваша ласка муче;
Молодого зажене
У ліса дрімучі.

Не люблю я вас за те,
Що в вас тільки й мови:
Що у мене, козака,
Дуже чорні брови.

Знайте ж, милі, не для вас
Чорні я кохаю:
Не для вас я жаден час
Кудрі завиваю.

Єсть у мене, козака,
Не по вас голубка,—
Пишна, гарная така:
То козацька думка.

Побіжу я од дівчат
Далеко за гори,
Заховаю я від них
Мої чорні брови.

Там на горах в вишині
З вітром закочую;
Чорні кудроньки мої
Зіркам подарую.

В небо ясне я влюблюсь,
Мов в тую дівчину;

Горем з вітром поділюсь
В буйную годину.

Серденько моє віддам
Лютому я звірю,
І до гроба я дівкам
Щиро не повірю.

Тільки все-таки біда
З чорними бровами;
Ой куда ж мені, куда
Діватися з вами!

Минулися мої ходи
Через огороди,
Минулися мої лази
Через перелази.
Лихо мені, горе мені,
Молодій дівчині;
Чорні брови козацькії
Завдали кручини.
Другим щастя і кохання,
А я тілько плачу,
Сльозам, горю, тосканню
І кінця не бачу.
Мене милий чорнобривий
На лихо не любе;
Суше мене, псує мене,
Дарма серце губе.
Я до його, він од мене,
Не слухає мови;
Та цур тобі, біжи собі,
Остав тільки брови!
Любить стала, плакать стала;

Коли ж перестану?
Чи вже, мабуть, тоді, тоді,
Як зовсім зав'яну.
Літа мої молодії
Біжать, летять марно;
Підождіте, не втікайте,
Може, буде гарно:
Може, брови козацькії
Колись мої будуть;
Тоді очі, карі очі
Плакать позабудуть.
Світ і море кінець має,
А де ж кінець горю?
Чи під вінцем, чи в могилі,
Чи в буйному морю!
Гірко мені, світ темніє.
Горе кличе в море;
Побіжу я, кинусь в буйне,
Доле моя, доле!
Ропа гірка в буйнім морі,
А сльози ще гірші;
Лучше в морі загинути,
Чим плакати більше!

Чого ти, козаче, чого ти, бурлаче,
Як вітер осінній в діброві заплаче,
Головоньку схилиш, слізьми обіллєшся,
Від думки, від горя у поле плетешся?
Хіба ж ти, козаче, із вітром здружився,
Що вітер заплакав, а ти й зажурився;
Хіба тобі ні з ким ділитися горем,
Як тільки що з вітром, як тільки що
з полем?
Чого твої очі, такі ясні очі,
Як зірки вкраїнські о самій півночі,
Наллються сльозами, як глянуть
за гори,
Де сонечко ясне сідає у море.
Ой, мабуть, мила твоя там витає,
Де сонечко ясне за гори сідає;
Ой що ж за недобра далекая мила:
Без жалю навіки козака згубила!
Як наші дівчата ранком коло хати
Начнуть помаленьку пісень затинати,
Чому ти, козаче, пісень не співаєш,

А все тільки нишком слізки утираєш?
Того я горюю, того плачу, люди,
Що, плачучи, кажуть, серцю легше буде!
Бо всі пару мають, у всіх є дівчина;
Тільки я не маю, один, як билина!

ІВАН КУЧЕРЯВИЙ

1

У неділеньку раненько,
Рано до схід сонця,
Ой журилася Грициха,
Сівши у віконця,
І смутними оченьками
За Самар гляділа,
У те поле безконечне,
Де Саур-могила.
З того краю далекого
Сина сподівалась,
Не раз, не два, його ждучи,
Слізьми умивалась.
Давно пішов з козаками
У степ на татарів;
І немає об них вісті,
Мов у воду впали.
Полетіли на врагових
Сизими орлами.
Не дай боже на чужині
Лягти головами.

2

Не сон схилив головоньку
На білії руки;
Ой упала, схилилася
Од тяжкої муки.
Ой згадавши вона сина,
Мужика згадала;
Серце кров'ю облилося,
Вона плакать стала.
Не год же він у неволі
У польській Вкраїні;
Ще попався вражим ляхам
При лихій годині,
У ту пору, в ту годину,
Як Буш руйнували;
Відтіль взяли сердешного
З грізними синами.
Ллються сльози з очей смутних,
Як дощик той з хмари;
Лились довго, виливались,
Потім перестали!

3

Не вій, вітре, не вій, буйний,
На самарські лози,
Лучше повій на Грициху,
Та звій з очей сльози,—
Та звій в Самар, нехай плинуть
В море за водою,
Щоб сліз дарма не тратила
Вона за дочкою.

Одпустила її з братом
В далеку дорогу,
Аж на Донець в Святі Гори,
Помолиться богу;
І жде її, не діждеться,
А матері мука;
Чи хто стукне, чи хто грякне,
Так серце й застука.
«О, крий боже, голубоньку
В дорозі від лиха...»
Та й здихнула тяжко, важко
По дочці Грициха;
Бо скучно їй, одна дома,
Ні з ким розмовляти,
І нікому старесенькій
Порадоньки дати.

4

Не все гудуть буйні вітри,
Не все стогне море;
От так в серці після лиха
Не вік живе горе.
Настає свята година,
Та свята минута:
В тую пору не наляже
На серденько смута,
І на душі тихо стане,
Як там під зірками;
Тоді, тоді невідоме
Щось робиться з нами!
Душа, очі, наше серце
Так і льнуть до неба;

Тоді чоловік спізнає,
Що молиться треба!..
Довго, довго у віконця
Гриціха сиділа;
Потім встала, до образів
Свічки посвітила,
Пред іконами святими
Вона ниць упала;
За мужика і за дітей
Молитися стала.
Її печаль і молитва
Богом прийнялася;
Бо там, в степу, за Самар'ю,
Кура́ піднялася!..

НЕДУГ

1

Ходе хвиля по Осколу,
Аж на берег скаче;
Ходе голуб по берегу,
По голубці плаче.
Хвиля вдариться об берег,
Берег зеленіє;
Як загуде сизий голуб,
Так аж серце ниє.
Гудів, гудів сизий голуб
Та й став воду пити;
Хотів бідний своє горе
Водою залити.
Де ти, моя голубонько,
Де ти, сизокрила;
Нащо мене покинула,
За що розлюбила?
Чи любила, не любила,
А завдала жалю!
Прийди, серце, подивися,
Як я погибаю!

Болить в мене головонька,
Болить серце дуже;
Ох, прийдеться загинути,
А тобі байдуже.
Гірко мені жить без тебе,
Божий світ темніє,
Очі плачуть, серце рветься
І від муки тліє.
Полиняло моє личко,
Як квіт у морози;
Прилинь, поглянь, моє серце,
Хоч на мої сльози!
Хвиле, хвиле, буйна хвиле,
Удар мене в груди:
Мені гірко жить на світі,
Чи не легше буде!
Покотилась буйна хвиля
На жовтий пісочок;
Де ти, милий, чорнобривий,
Сизий голубочок!

2

Прийди, прижмись, моя мила,
Та до мого серця;
Болить воно від кохання,
Так чи не минеться.
Прийди, схили головоньку
На білії груди;
Тоді взнаєш, моя мила,
Як там серце любе.
Цілуй, цілуй мене в серце
Своїми устами;

Так почуєш, як те горе
Стука молотками.
Ой боже мій, о боже мій!
Де те серце діти?
Ох прийдеться з таким серцем
На той світ забігти.

3

Цитьте, вітри! Цитьте, буйні!
В лузі не гудіте!
Моє горе лягло спати,
Так не розбудіте.
Ох, заснуло воно в серці,
Як в норі гадюка;
Наче легше мені стало,
Наче менша му́ка.
Цитьте, вітри, цитьте, буйні!
Горя не будіте!
Дайте мені молодому
Хоч на час спочити!
Бо те горе нескінченне,
Боже, надоїло;
Чую, серденько від його
В крові закипіло,
Що ж те горе колихало,
Від чого заснуло?
Мабуть, мила чорнобрива
К серцю пригорнула?
Сеї ласки я не знаю,
В сьому не кохаюсь;
Коли тяжко мені стане,
К дубу пригортаюсь!

Моє горе, моє люте
Вздохи колихали,
Сльози, пісні жалісливі
Його присипляли.
Уморили моє горе
Не жарти дівочі;
Ох, вибили його з сили
Безсонніі ночі.
Цитьте ж, вітри, не гудіте,
Нехай йому спиться!
Мука мені, як проснеться;
Душа розболиться!
Ой загули буйні вітри,
Похилились лози:
Чую, горе моє встало;
Ой, де ж мої сльози?

4

Чом не заплакати б мені?
Од сліз би стало, може, легше!
Не так душа пеклась в огні,
Не так би тліло бідне серце!
Ізвісно, де огонь горить,
То там і роси опадають;
В кого ж душа вконець болить,
В того і сльози висихають.
О боже мій, о боже мій!
Чи я діждусь кінця недугу?
Ох, видно, прийдеться мені
Нести на небо мою тугу,
І там пред богом розказать
Мою любов, земнії скорбі,

І язви серця показать,
А в язвах — кров і чисті сльози.
І вірю я, що там мене
Ніхто безумним не назве,
Ніхто, ніхто не посміється
З моїх скорбей, печалей серця.
І так любов мою земну
Я за могилу понесу,
Не як той гріх, як правду тую,
Угодну богу і святую...
Но я боюсь отсе сказать:
Коли ж і там з любов'ю муки
Не знають, як і тут, розлуки,
То страшно жить і умирать!..

БАТЬКІВСЬКА МОГИЛА

Покинув нас і нашу матір;
Скажи, нащо в далекій стороні,
Без рідних сліз, в чужій землі,
Ти ліг, мій милий тату, спати.

Додому я гулять прийшов,
Дивлюся — плачуть діти, мати;
Так 'я залився та й пішов
Тебе, мій батечку, шукати.

Іду, горюючи іду,
Шукати батьківську могилу;
А де її самітную найду —
Так там заляжу та й загину.

Там очі висушу мої
Слізьми та тяжким горем сина,
Та так, як висохла твоя могила,
Без рідних сліз на стороні.

Іду один все полем, полем;
Кругом мовчить і небо, і земля;

І тільки нищечком душа моя
Під час сльозами заговорить.

Як подивлюсь очима я
Туди, далеко, аж за гори,
То так і чую: відтіля
Зоветь мене якесь-то горе.

Знакоме горе те мені;
То голос батька із могили!
Ох, коли б крилля сироті —
Орлом полинув би щосили.

О ні! Я б з вітром полетів
До тебе, тату, на чужину,
І так би плакав, так тужив,
Шукаючи твою могилу!

А хто бездольного мене
Туди до тебе доведе
Поплакать дуже-дуже гірко,
І сліз сирітських вилить стільки,
Щоб аж втопить могилоньку твою!
Поміж могилами чужими
Чи хто покаже сироті,
Де полягли твої кістки,
Де доля сиріт мерла з ними?
О, від людей сього не жди!
Бо над могилою чужою
Чужим не плакать сиротою,
Не виливати гірких сліз!
Одно, одно сирітське горе
Покаже, певно, і промове,
Де ти, без прокиду, заснув!

«Гей, Іване, пора
Нам сідлати коня
І збиратись мерщій у дорогу...
Не близенький бо світ:
Треба їхать за Дніпр,
Помоливши, як водиться, богу.
Не добра добувать,
Не ляхів воювать —
А поїдемо ми по дівчину;
І із Польщі сюди
Ми її без біди
Привеземо до нас, на Вкраїну...
Ще таких я очиць
Чорних, тьмяних, як ніч,
І не бачив, і бачить не буду;
Що б я був за козак,
Не лихий гайдамак —
Як для себе її не добуду!..»
— Гей, козаче, не їдь!
Не одна — сім там бід
Жде тебе! — він йому відвічає:

— Бач, як кінь твій поник,
Мов в болоті кулик,
І Барбос, наче вовк, завиває;
Та і серце моє
Чує лихо твоє:
Бо воно від чогось все тоскує,
І недурно воно
Ниє тяжко давно:
Ні, воно щось недобре віщує!

Не потура козак на се
І на коня мерщій сідає,
Сказав «прощай!»—й чиркнув він так.
Як вітер по полю літає...
Минув Донець, минув Торець
І степом скаче по Самарі...
В пилі увесь, буцімто в хмарі,
Летить по Польщі молодець...
Мов вихор той летить та й дума:
Чи мила жде його, чи ні;
Чи весело живе, чи рюма,
А може, спить давно в землі;
Вік, може, гірко коротає:
Що день пройшов, що ніч пройде —
Вона сього від сліз не знає...
Мене зове, мене все жде!
«Ой, вітру-вітру! ти бистріш —
Лети ж до милої скоріш:
Скажи ти їй, нехай не плаче!
Скажи, що милий близько скаче...
А ти, мій коню, як скоріш
Мене до милої примчиш:
Тобі за те я гарну збрую
В татар здобуду золотую!..»

Примітки та коментарі

ВІКТОР МИКОЛАЙОВИЧ ЗАБІЛА

Спадщина В. Забіли. Кількісно поетична спадщина В. Забіли невелика: біля сорока віршів та пісень, що дійшли до нас в друкованих збірниках, періодичних виданнях та рукописних копіях. Збереглося також чотири автографи: «Не плач, дівчино», «Горілка, люлька, оселедці», «Худоби маєте геть-геть», «При подарке матери колокольчика».

Друкована збірка поезій В. Забіли збереглася тільки в одному примірникові, її було виявлено у фондах Державної публічної бібліотеки АН УРСР у Києві в 1936 році (див. про неї далі). Три твори Забіли були надруковані 1841 року в альманасі «Ластівка» («Голуб», «Пісня», «Повіяли вітри буйні», два у газеті «Черниговские губернские ведомости», 1856, № 16 («До батька», «Не щебечи, соловейку»). Отже авторські тексти до нас дійшли не всі (23 вірші), решту знаходимо в рукописних збірниках, що переписувалися і поширювалися на Україні аматорами української поезії. Таких збірок виявлено кілька, одну з них, надіслану Дуб'янським, Франко опублікував у «Літературно-науковому віснику» (1906, №№ 3, 4). В ній було 33 твори Забіли (з варіантами). В. Мировець, публікуючи твори Забіли в «Киевской старине» (1906, №№ 5—6), використав кілька рукописних копій, що й тепер переховуються в Державній бібліотеці АН УРСР, а саме:

1. Малороссійскія стихотворенія. Сочиненія Вик-

тора Николаєвича Забелы. (16 віршів). Найдавніший збірник.

2. «Стихотворенія Виктора Забілы — 1854». (33 твори).

3. «Спивы крузъ слезы. Надруковав Викторъ Забила». Збірка, переписана «Ксенофонтом Михайловичем Леонтовичем, Борзенского училища. 1897». (27 творів).

4. Переписані невідомо ким вірші Забіли (4) та «Посланіє к Шевченку», що виявилися в архі Б. Грінченка.

5. Вірші, що переховувалися в музеї В. Тарновського у Чернігові (серед них автографи В. Забіли).

Це ті джерела, які були використані нами при підготовці цього видання.

У меморіальних та історико-літературних джерелах згадується ще сатиричне посланіє В. Забіли до П. Куліша, кілька рядків з нього навіть цитувалося (див. «Киевская старина», 1886, № 9).

Проф. М. С. Возняк висловив думку, що Кирило Тополя, автор п'єси «Чари»,— є Віктор Забіла. Одначе це питання лишається нез'ясованим, і тому вищезгадану п'єсу ми не зараховуємо до творів В. Забіли.

І. Друкований збірник [«Співи крізь сльози»]

Історики української літератури, які розглядали творчість В. Забіли, довгий час вважали, що за все своє життя цей поет надрукував тільки п'ять поезій: три в «Ластівці» 1841 р. та дві в «Черниговских губернских ведомостях» 1857 р., № 16. Правда, у спогадах сучасників є згадки, що Забіла підготував збірку своїх поезій до друку, навіть давав її читати й переписувати іншим, та слідів про її видання не було ніяких. І ось у 1936 році Є. П. Кирилюк несподіваио натрапив на друковану збірку творів В. Забіли, що збереглася в єдиному примірнику, без обгортки і титульної сторінки, отже ми і тепер не знаємо, як ця книжка називалася. Про цю знахідку Є. Кирилюк написав тоді і опублікував у журналі «Літературна кри-

тика» (1936, № 12) статтю «Невідома збірка творів Віктора Забіли».

Цей єдиний примірник зберігається і тепер у Державній публічній бібліотеці АН УРСР у Києві, оправлений він разом з книжками: «Малороссійскія приказки Є. Гребінки, изданіе второе. СПб, 1836» та «Байки Леоніда Глібова, К., 1863». Всі сторінки (3—45), на яких надруковані 19 віршів Забіли, збереглися повністю, під останнім твором на сторінці 45 надруковано «конец». Отже немає тільки обкладинки, титульної сторінки та змісту. На першій сторінці хтось наклеїв чистий білий папір і написав: «Стихотворенія Виктора Забеллы». Думаємо, що це аж ніяк не є заголовок книжки, напис цей був зроблений власником, який знав творчість Забіли, і, коли йому потрапила до рук ця книжечка — він за змістом творів установив, хто її автор, і зробив цей напис. Оскільки рукописні збірники творів Забіли в кількох випадках (І. Дуб'янського, якого опублікував Франко, і Ксенофонта Леонтовича) мають заголовок «Співи крізь сльози», до того ж в окремих випадках в цих рукописах зазначається: «надруковав Виктор Забила», — ми умовно і цій друкованій збірці даємо таку ж назву, беручи її в ламані дужки — [«Співи крізь сльози»].

Папір, друк, правопис книжки стверджують, що вона появилася десь на початку сорокових років XIX ст., тобто після появи «Ластівки», де з успіхом вперше виступив Забіла. У згадуваній статті Є. Кирнлюка є вказівка на одне місце в листі Є. Гребінки до товариша по шкільній лаві М. Новицького, в якому говориться, що незабаром мають вийти твори Забіли у виданні В. Тарновського. Це наштовхує нас на думку, чи не зародилася ідея про це видання десь у 1838—1839 рр., коли Забіла часто бував у Тарновського в Качанівці і проводив довгі ночі у розмовах з композитором М. Глінкою, приятелем Шевченка художником В. Штернбергом, М. Маркевичем та іншими. Уже тоді поезія В. Забіли привернула увагу друзів, і окремі вірші вони співали в музичній інтерпретації М. Глінки.

А проте, як було видано цю книжку, якого саме року, під якою назвою, в скількох примірниках, чому

видання не збереглося і ніким не згадувалося—лишається і сьогодні нез'ясованим.

В нашому виданні ця збірка передруковується повністю (19 віршів), без змін і додатків, сучасним правописом при збереженні всіх мовно-стилістичних рис творів.

І. *Соловей* («Не щебечи, соловейку»). Вірш написаний, очевидно, в 1835—1836 роках, коли стався розрив з Любою Білозерською. У 1838 році, перебуваючи в маєтку В. Тарновського (с. Качанівка на Чернігівщині), відомий російський композитор М. Глінка заприятелював з В. Забілою і тоді ж поклав на ноти цей твір. (Див. спогади М. Глінки «Русская старина», 1870, II, стор. 278). З музикою Глінки вірш поширився як пісня і в середині XIX ст. її співали майже по всій Україні. На це звернув увагу проф. М. Петров і в своїй книжці «Очерки истории украинской литературы XIX ст.» (1884) подав такий її народний варіант у запису з Волині:

Не щебечи, соловейку,
На зорі раненько!
Не щебечи, малюсенький,
Під вікном близенько!
Твоя пісня дуже гарна,
Ти гарно співаєш;
Ти щасливий, спарувався
І гніздечко маєш,
А я бідний, безталанний,
Без пари, без хати;
Не судилось мені в світі
Весело співати.
Ой лети ж ти к тим людям,
Котрі веселяться!
Вони піснею твоєю
Будуть забавляться.
Мені пісенька такая
Серце розриває;
Гірше б'ється в грудях [серце]
І дух завмирає.
Мені пугач так згодився,—
Стогне, не співає.
Нехай стогне коло мене
І смерть возвіщає (стор. 154).

У збірнику «Співи крізь сльози», опублікованому І. Франком, твір цей розділений на дві частини і поданий під №№ 1 та 30 (з нотами). У виданні творів Забіли, здійсненому Мировцем, відміни проти першодруку незначні.

І. Нечуй-Левицький подав її як пісню київської молоді у п'єсі «На Кожум'яках» (1875). Ще в 70-х роках записав її на Полтавщині П. Мирний.

Пісня передруковувалася, іноді з ім'ям автора, майже в усіх збірниках українських народних пісень. У народних редакціях вона значно скорочена. Написана на основі мотивів народних пісень; деякі місця з неї навіть текстуально збігаються з народними піснями. Порівняй:

Не щебечи, соловейку,
Поки сонце зійде.

(Чубинський, т. V, стор. 87).

Або:

Соловейку малесенький,
Не щебечи ранесенько.

(Записано на Сумщині).

Ще за життя автора твір був надрукований в газеті «Черниговские губернские ведомости», 1857, № 16. Віктор Забіла сам любив цю пісню співати під гру кобзи, навчив її співати також своїх хуторян, зокрема циган, що жили в нього. Очевидно, з його хутора вона пішла по всіх усюдах і в другій половині XIX ст. стала популярною на Чернігівщині, на що звернув увагу навіть П. Куліш. У своєму листі до Н. О. Білозерської від 12/VI 1886 р. він, згадавши Забілу, зробив приписку: «Сегодня наши девушки пели его песню «Не щебечи, соловейку». Я объяснил им, кто ее сложил, но они остались равнодушны к литературному факту». (Науковий збірник Ленінградського товариства дослідників української історії, письменства та мови, т. II., К., 1929, стор. 6).

Коли Забіла помер, львівська «Правда» надрукувала «Некролог», в якому відзначалося, що цей поет

є автором відомих і в Галичині пісень «Не щебечи, соловейку» та «Гуде вітер».

II. *«Два вже літа скоро пройде».* Написано приблизно в 1836 р. Стверджується це такими рядками у вірші:

Годів два назад, не більше,
І я був моторний;
Шабля збоку, кінь гусарський,
Що як в'юн проворний.

Відомо, що військову службу поет залишив у 1834 році, твір написаний через 2 роки після цього, отже в 1836 р. Вдруге надруковано в «Літературно-науковому віснику», 1906, № 3 з невеликими відмінами. Далі в примітках публікацію в ЛНВ будемо іменувати публікація «І. Франка», а в «Киевской старине» — «В. Мировця».

III. *Маруся* («Жала дівка жито в полі»). Один з ранніх творів, у якому Забіла частково відходить від власних переживань і подає у пісні настрої народу у зв'язку з рекрутськими наборами. Хто поробив купюри і з яких причин — невідомо. У варіантах, що друкувалися в ЛНВ та «Киевской старине», вірш має заголовок «Грицько і Маруся».

IV. *Човник* («Чи довго я нещасливий буду так крушиться»). Вірш давно став народною піснею, варіанти якої записані в багатьох областях України. Є відомості, що мелодію до тексту цього твору склав Т. Шевченко (див. М. Грінченко. Шевченко в народній пісенній творчості. Збірник «Пам'яті Т. Г. Шевченка», К., 1939, стор. 502). В народі твір значно скорочений. Ось як його співають на Полтавщині в містечку Зінькові:

Пливе човен без весельця,
Береги минає,
Ніхто човником не править,—
Хвиля підганяє.
Отак і я, як той човен,
Де пристать, не знаю,
Де хотів би — там не можна,
Бо долі не маю.

Скажу тобі: «Люблю тебе»—
Ти скажеш: «я знаю».
Назвав би я голубкою,
Так долі не маю.
Назвав би я голубкою
Та ще й не своєю...
Не буть тобі, моя мила,
Вже повік моєю.

(Запис М. Вербицького).

Варіант, записаний в другій половині XIX ст., зберігався в архіві П. Мирного (Полтавський музей, опис № 158, запис № 196).

Вірш був надрукований у журналі «Зоря», Львів, 1894, стор. 393, потім у ЛНВ та «Киевской старине».

V *«Гуде вітер вельми в полі»*. Твір написаний десь у 1836—1837 рр. З музикою М. Глінки розповсюдився як пісня далеко за межами України. Про своє знайомство з В. Забілою і написання музики Глінка розповів згодом у своїх спогадах. У 1838 році він перебував на Україні — набирав співаків для царської придворної капели. Тоді ж і зустрівся з Забілою у маєтку В. Тарновського в с. Качанівці. Сюди в ті дні з'їжджалося багато гостей. «Малороссийский поэт Виктор Забелла иногда также гостил в Качеповке: две его малороссийские песни: «Гуде витер» и «Не щебечи, соловейко» я положил тогда же на музыку» (Записки Михаила Ивановича Глинки, «Русская старина», 1870, т. II, стор. 325).

Народні варіанти цього твору зустрічаються в деяких фольклористичних виданнях та збірниках пісень. Дивись: Б. Грінченко. «Этнографические материалы», т. III, 1899, стор. 284; «Золоті ключі», вип. II, 1926, стор. 8; «Народные песни в обработке русских композиторов», Москва, 1938, стор. 15, та в багатьох інших видаинях, де іноді під текстом дається і прізвище автора.

В рукописних копіях, за якими друкувався цей твір у журналах ЛНВ та «Киевской старине», твір має заголовок «Вітер».

Ця пісня сучасникамн і пізнішими критиками була

оцінена як вдалий твір Забіли, один Куліш назвав її «пустою песенкою... сочиненною плохим малороссийским стихотворцем Забилою» («Русский вестник», 1857, т. XII, ч. II, стор. 222).

VI. *«От і празника діждались»*. Вірш викликаний любовною тугою за милою, яку «доля» відняла в поета. Написаний також, очевидно, перед 1838 р. Вперше надрукований в ЛНВ, № 3, за 1906 рік за рукописною копією з Чернігівщини.

VII. *«Нащо, тату, ти покинув»*. Ця поезія хоч і носить біографічний характер (Забілі було рік, коли помер батько), однак навіяна вона також переживаннями, породженими невдалим коханням автора. За життя Забіли твір був опублікований також в «Черниговских губернских ведомостях» (1867, № 16). В рукописних копіях має назву «На той світ до батька». Під таким заголовком опублікували його також І. Франко і В. Мировець (див бібліографію).

VIII. *«Сидів раз я над річкою»*. У І. Франка (№ 6, стор. 14) та В. Мировця (№ 6, стор. 38, окремий відбиток) вірш має заголовок «Думка до себе».

IX. *«Повз двір, де мила живе»*. За змістом цю поезію можна віднести до найраніших, тобто до 1834 року, коли ще кохання не було зруйноване. Як видно з спогадів сучасників (П. Куліша, Наталки Полтавки), вірш був уже в середині XIX ст. популярним. У І. Франка (№ 19, стор. 25) і В. Мировця (№ 7, стор. 40) має назву «До милої».

X. *«Ох коли б хто знав, як тяжко»*. У збірках, опублікованих за рукописними копіями (І. Франко, № 20, стор. 25; В Мировець, № 8, стор. 40), поезія має заголовок «Думка».

XI. *Сирота* («Без худоби сиротині»). Один з кращих віршів Забіли, в якому порушуються суспільні проблеми. Надруковано за рукописними копіями у Франка (№ 22, стор. 26), у Мировця (№ 11, стор. 43).

XII. *Будяк* («Поралися люди в полі»). За копією, що зберігалася в архіві С. Д. Носа, М. Комаров опублікував у журналі «Зоря», 1891, стор. 416 — «Ненадруковані байки В. М. Забіли». Франко заперечив М. Комарова в тій частині, де говориться про твір як про байку. На його думку — це не байка, а вірш,

до того ж в першій частині написаний непогано (М. Комаров оцінив цей твір як один із слабкіших).

З малими відмінами надрукований у Франка (№ 21, стор. 25) та Мировця (№ 12, стор. 45).

XIII. *«Зовсім світ перевернувся»*. М. Комаров записав цей вірш з уст М. Л. Б. і надрукував у журналі «Киевская старина» (1888, № 4) з приміткою, що завдяки своєму соціальному загостренню твір був популярним і розповсюдився на Чернігівщині усно. Людина, від якої було записано вірш (очевидно, Білозерська), розповіла, що в основі твору лежить дійсний факт: багатий пан ворався в нньу бідняка, цей запротестував, подав до суду, але багач підкупив усіх, і бідний селянин лишився вннним, бо ніби погрожував убити пана.

Це одии з кращих творів Забіли, в якому сміливо порушуються питання соціальної і правової нерівності в тодішньому суспільстві, різко висловлюється обурення проти неправди в судах; автор нападає на судові закони, на чиновників, яким, каже автор, «замість мундирів — петлі б дать на шиї».

У виданні Мировця вірш має заголовок «Багатий і бідний» (№ 13, стор. 47).

XIV. *Весілля* («Хату нову ік веселлю»). Вірш написаний в етнографічно-побутовому плані, місцями проявляються елементи бурлеску. Це чи не єдиний твір Забіли, що за своїм змістом і художньо-стильовими ознаками рідниться з такими тодішніми течіями в українській літературі, як бурлескна поезія.

У Франка (№ 12, стор. 17) та Мировця (№ 14, стор. 49) має деякі відміни.

XV. *«Вечоріє, смеркається»*. Як видно з цього вірша, Забіла задумувався над несправедливостями суспільного життя, в якому все вирішують гроші, багатство, а не особисті якості людини. Такі роздуми не давали спокою герою вірша, але якихось заперечень суспільного ладу, закликів змінити його — автор не висловлює.

І. Франко, В. Мировець подають цей вірш під назвою «В хугу» (№№ 23 і 15).

XVI. *Остап і чорт* («Жив собі десь чоловічок»). Вперше про цей твір заговорив М. Петров. Подаючи в своїх «Очерках истории украинской литературы

XIX ст.» (1884) огляд творчості В. Забіли, він надрукував і цей вірш з приміткою, що це «подражание» «Пану Твардовському», з чим не можна погодитися.

Сюжет вірша запозичений з народної гумористичної творчості і відповідно оброблений. В цьому відношенні В. Забіла був якоюсь мірою попередником С. Руданського.

З невеликими відмінами під таким же заголовком надрукований у Франка (№ 13, стор. 19) і В. Мировця (№ 16, стор. 53).

Купюри дані за першодруком.

XVII. *Семенова кобила* («У спасівку, у жарке літо»), Очевидно, мав рацію М. Комаров, коли говорив про цей твір як про байку («Зоря», 1891, стор. 416). Він має всі ознаки цього жанру.

І. Франко (№ 31, стор. 34) і В. Мировець (№ 34, стор. 85) подають з деякими відмінами за рукописними копіями.

XVIII. *«Повіяли вітри буйні»*. Вперше надруковано у альманасі Є. Гребінки «Ластівка» (1841, стор. 243). Тон вірша говорить за те, що написаний він був десь у кінці 30-х або на початку 40-х рр., коли поет пробував осмислити причини свого невдалого кохання.

В наступних передруках відмін від першодруку мало.

XIX. *Голуб* («Ой застогнав голуб»). Вперше надруковано в «Ластівці» (1841, стор. 208). У Франка (№ 2, стор. 11), В. Мировця (№ 24, стор. 69), поданий без особливих відмін.

II. З рукописного збірника «Співи крізь сльози»

Рукописну копію збірки творів Забіли «Співи крізь сльози» надіслав І. Франкові Ілля Дуб'янський з Борзни. Вірші в зошит були переписані Дуб'янським, який від себе додав такого листа: «Вона, ся рукопись, із автографа давно вже у мене валяється, думка така, що поезії Забіли давно всі видрукувані. Переписав я, скажу не брешучи, у однієї пані сусід-

ки, котра вжс давно вмерла, років мабуть ізо два назад. Мені було шістнадцять років, як я був у тієї пані і зобачив нікчемно згорнуті в трубку якісь предовгі папери. Я далебі спитав:

— Що се таке?

— Е, се гарні вірші нашого борзенського письменника В. Забіли, що жив у хуторі Савицькім.

Мені прийшлось попросити у її. Правду сказати, не знаю, чи то була настояща рукопись Забіли, чи копія, бо теє діло було давно, як я її брав, годів із десяток назад. Але ж я їх тоді списав дочиста. Вона, та пані, давала і іншим людям списувати вірші Забіли, а де діла вона їх — невідомо й досі» (В. Забіла. Співи крізь сльози. Відбиток з «Літературно-наукового вісника», Львів, 1906, стор. 2).

Франко за цим збірником надрукував вірші Забіли у «Літературно-науковому віснику» (1906, №№ 3, 4), додавши до них свою вступну статтю. В тому ж році цей матеріал був виданий окремим відбитком, з якого ми і передруковуємо окремі вірші, яких немає у першій друкованій збірці Забіли. Після заголовка твору подаємо номер і сторінку цього видання.

Кохання. («Світить місяць, да не гріє»). № 5, стор. 13. Вірш (особливо в першій половині) написаний в стилі тодішніх романтичних поезій і балад російської та української літератур. Мотиви і настрої все ті ж, що й у попередніх віршах про нещасливе розлучення закоханих з причин бідності хлопця.

У В. Мировця вірш надрукований під таким же заголовком (№ 17, стор. 57) з невеликими відмінами.

До коня. («Що, мій коню»). № 7, стор. 15. Поезія написана десь у 40—50 роках, коли Забіла під впливом нещасливого кохання, самотності, безперспективності в житті значно постарів і не раз у поезіях повертався до юних років, як до світлої пори свого життя.

У В. Мировця надрукований під таким же заголовком з незначними відмінами (№ 18, стор. 60).

Сорока. («Сорока в дворі скрекоче»). № 8, стор. 16. Нам здається, що на цьому вірші помітні впливи не тільки народних пісень, а й ранніх поезій Шевченка.

У В. Мировця надруковано під таким же заголовком з невеличкими одмінами у тексті (№ 19, стор. 63).

Осінній вітер. («Не так уже сонце світить»). № 9, стор. 16. На вірші також помітний вплив Шевченка. Мотиви і настрої цієї поезії Забіли перегукуються з пізніше написаною піснею «Журба» Л. Глібова.

В. Мировець подав цей вірш під такою ж назвою, з незначними відмінами в тексті (№ 22, стор. 66).

До невірної. («Було б шануваться»). № 10, стор. 17. Цілком можливо, що цей вірш був написаний десь у середині п'ятдесятих років, коли поету уже було піввіку («Прожнваю вже піввіка, да не найду долі»), але згадки про милу, що «з другим спізналась», не покидали його, хоча надії про якусь иесподівану долю уже поникли («А моя нещасна доля навіки пропала»).

У виданні Мировця має такий же заголовок, але деякі відміни в тексті.

У рукописних копіях, якими користувалися І. Франко і В. Мировець, під текстом цього вірша є така приписка російською мовою, яка, можливо, належить перу Забіли:

«Пускай над твоей душой раздается гром твоих действий против меня!!!...

Пускай гром праведной души укорит тебя за твои действия, и пускай люди тебя осудят!!!...

Пускай тоска от моей души перейдет иа твою душу; но у тебя нет души и не будет...»

І. Франко і В. Мировець подають цю приписку як окремий твір під окремим номером (№№ 11 і 21).

Палій («Іде військо запорозьке»). № 16, стор. 23. Історичне минуле Забіла зображає в дусі романтичної поезії передшевченківської доби. Як відзначили критики, в історичній поезії В. Забіла значно слабший, ніж в любовній ліриці.

У В. Мировця надрукований під такою ж назвою з дрібними відмінами в тексті (№ 25, стор. 72).

Пугач («Близько мене стогне пугач»). № 18, стор. 24. У В. Мировця під такою ж назвою, з невеликою відміною (№ 23, стор. 68).

Туга серця («Літа мої молодії»). № 7, стор. 24. Поезія написана десь у середині 50-х років, коли Забіла часто почав говорити про старість. Деякі рядки

перегукуються з піснею С. Писаревського «Доля». Порівняй:

Доле, доле, скажи мені,
Де тебе шукати?
Оглянься хоч раз на мене,
Як на сина мати.

У Писаревського:

Ой оглянься хоч разочок
Моя доле, на мене.

Розлука («Нехай не жде»). № 24, стор. 28. Вірш написаний, очевидно, в кінці 40-х років. Забіла згадує про зустрічі і розмови з друзями (можливо, Шевченком) як про щось давно минуле.

В. Мировець подав під такою ж назвою (№ 33, стор. 84).

III. Поезії в різних рукописних збірників та автографів

На початку XX ст. було виявлено і зібрано кілька рукописних збірок поезій В. Забіли, переписаних різними особами переважно з Чернігівщини. Як свідчить М. Комаров, ще в 1882 році одеський продавець книг В. Білий одержав один такий зошит з творами Забіли (здогадуються, що то були автографи Забіли) для опублікування в українському альманасі, але видання це не появилося, а рукопис десь загинув.

У 1906 році В. Мировець за рукописними копіями різного походження, взявши за основу названий попереду збірник «Малороссійскія стихотворенія. Сочиненія Виктора Николаевича Забелы», опублікував твори Забіли у журналі «Киевская старина». Тоді ж редакція журналу надрукувала твори Забіли окремим відбитком («Твори Віктора Забіли. Зредактував і вступну статтю додав В. Мировець. Відбиток з журналу «Киевская старина» у Києві, 1906»). На цей відбиток ми й посилаємося як на видання В. Мировця.

Твори, яких не було у вище названому рукописному збірнику, В. Мировець вніс до збірки за іншими рукописними джерелами.

За цим виданням подаємо наступні вірші, подаючи номери і сторінки, на яких вони надруковані.

Пісня («Послухайте мою пісню»). № 31, стор. 81. В. Мировець опублікував за рукописною збіркою «Стихотворенія Виктора Забілы — 1854».

Цю стилізацію під народні пісні написав Забіла, мабуть, десь на початку 50-х років.

Пісня («Не плач, дівчино»). № 82, стор. 82. Цей твір В. Забіла написав десь перед 1854 роком. В рукописному збірнику, датованому цим роком, він переписаний під № 25. Серед матеріалів В. Тарновського зберігся автограф цього твору, переписаний на окремому папері вишнівкою 29 червня 1857 року, очевидно, для когось із знайомих.

Франко у збірці творів Забіли подав два варіанти цього твору з нотами. Поезія ця стала народною піснею.

До Шевченка («Чого ти лаєшся, Тарасе?»). № 35, стор. 89.

Серед паперів Т. Г. Шевченка після арешту в 1847 р. виявився і автограф цього «Посланія». На ньому рукою Забіли зроблена приписка, яка стверджує дату написання: «1844 по полученіи записки в тот день написано и отправлено 21 іюня».

Жандармерія оцінила цей вірш як пасквіль на секретаря Академії художеств Гргоровича і на самого (!) Шевченка.

Вперше опубліковано в журналі «Зоря», Львів, 1893, стор. 102.

У Франка (№ 32, стор. 35) надрукований скорочений варіант.

При подаркє матери колокольчика («Задзвони мені, дзвіночок»). № 36, стор. 89.

Рукописна копія, з якої зроблена публікація у Мировця, зберігається тепер у Державній публічній бібліотеці (відділ рукописів) разом з іншими збірками творів Забіли. Під текстом зроблена примітка: «Виктор Забила (во второй половине Іюля (до 27-го) 1855)».

«Худоби мавте геть-геть чимало!» № 37, стор. 92.

Автограф Забіли зберігся серед матеріалів В. Тарновського. За ним опублікував цей вірш і В. Мировець.

Як підказує зміст вірша — був він написаний і прочитаний якомусь приятелю з нагоди якогось «сімейного ювілею».

У поданих вище примітках до творів Віктора Забіли не наводяться розбіжності з текстами, що друкувалися в різних виданнях за рукописними списками, зробленими читачами в XIX столітті. Пояснюємо це тим, що різні варіантн в цих виданнях могли з'явитися не у зв'язку з роботою автора над текстами творів, а як наслідок поправок, внесених читачами, які робнли рукописні копії, отже не можуть бути документами, що проливають світло на творчу лабораторію поета, хоча для дослідника літератури і вонн складають певний інтерес.

БІБЛІОГРАФІЯ

І. Твори В. Забіли

1. [«Співи крізь сльози»]. Збірка. 40-ві роки XIX ст.

2. «Голуб», «Пісня» («Повз двір, де мила живе»), «Повіяли вітри буйні». Альманах «Ластівка», 1841.

3. «До батька», «Не щебечи, соловєйку». «Черниговские губернские ведомости», 1857, № 16.

4. «Остап і чорт». У книзі М. Петрова «Очерки истории украинской литературы XIX ст.», К., 1884.

5. «Зовсім світ перевернувся». У журналі «Киевская старина», 1888, № 4.

6. «Будяк», «Семенова кобила». Журнал «Зоря», Львів, 1891, № 21, стор. 400; № 22, стор. 437.

7. «Посланіє до Шевченка». «Зоря», 1893, № 5, стор. 102.

8. «Човник», «Зоря», 1894, № 18, стор. 393.

9. «До соловейка». Антологія «Вік», том І, К., 1902.

10. «Соловей», «Пугач», «Осінній вітер», «Човник», «Вітер», «Туга серця». Антологія «Українська муза», К., 1908.

11. Віктор Забіла, Співи крізь сльозн. «Літературно-науковий вісник», Львів, 1906, № 3, 4 і окремим відбитком.

12. Твори Віктора Забіли. Зредагував і вступну статтю додав В. Мировець. Журнал «Киевская старина», 1906, № 5—6 і окремий відбиток.

13. «Вітер», «Не щебечи, соловейку», «Човник», «Пісня». Збірник «Пісні та романси українських поетів», том 2, К., 1956.

14. «Пісня», «Соловей», «Вітер», «Туга серця», «Голуб», «Сирота». Антологія української поезії, том І, К., 1957.

ІІ. Про В. Забілу

1. *И. К.* [*Кулжинський*]. Отрывок из поездки в Москву и С.-ПБург. «Черниговские губернские ведомости», 1857, № 16, стор. 133—135.

2. *П. Кулиш.* Взгляд на малорусскую словесность, «Русский вестник», 1857, № 12, ч. ІІ.

3. Некролог. «Правда» 1869, № 48.

4. *М. И. Глинка.* Записки, «Русская старина», 1870, т. ІІ, стор. 325—326.

5. *М. Н. Беловерский.* Т. Г. Шевченко по воспоминаниям разных лиц. «Киевская старина», 1882, Х.

6. *П. А. Куліш.* Хуторна поезія. Львів, 1882, стор. 19—24.

7. *М. Чалый.* Жизнь и произведення Т. Шевченко. К., 1882, стор. 59, 197.

8. *Н. Н. Петров.* Очерки истории украинской литературы XIX ст., К., 1884, стор. 149—154.

9. *М. Комаров.* [Р] биографии В. Н. Забелы, «Киевская старина», 1[8]8[5], № 9; 1888, № 4.

10. *О. Огоновсь*[к]*ий.* Історія літератури руської, ч. 2, від. ІІ, Л., 1889, стор. 702—703.

11. *М. Комаров.* Ненадруковані байки В. М. Забіли, «Зоря», 1891, № 21, стор. 416; № 22, стор. 437—438.

12. *В. Лукич.* В. Забіла і його жартівливе «послание» до Шевченка. «Зоря», 1893, № 5, стор. 102—103.

13. Наталка Полтавка. Роман Віктора Забіли. «Зоря», 1894, № 18, стор. 405.

14. *О. Кониський.* Т. Шевченко-Грушівський, т. 1, Львів, 1898, стор. 209.

15. *І. Франко.* Вступна стаття до збірки «Співи крізь сльози», ЛНВ, 1906, №№ 3, 4, а також окремий відбиток.

16. *В. Мировець.* Співець власного горя. Вступна стаття до творів Забіли. «Киевская старина», 1906, № 5—6 і окремий відбиток.

17. *О. Дорошкевич.* Підручник історії української літератури, К., 1929.

18. *Аркадій Лященко.* Т. Г. Шевченко і В. М. Забіла. «Науковий збірник Ленінградського товариства дослідників української історії, письменства та мови», ч. II, Київ, 1929.

19. *Є. Кирилюк.* Невідома збірка творів Віктора Забіли. Журнал «Літературна критика», 1936, № 12.

20. *М. Возняк.* З нерозгаданих загадок українського письменства. Кирило Тополя. Літературно-науковий додаток до «Нового часу», Львів, 1938, №№ 18, 20 (рік II).

21. *М. Возняк.* Панько Куліш і Віктор Забіла. Літературно-науковий додаток до «Нового часу», Львів, 1938, № 18 (рік I).

22. Історія української літератури в двох томах. Том перший. Дожовтнева література. Видавництво Академії наук Української РСР, Київ, 1954, стор. 192.

МИХАЙЛО МИКОЛАЙОВИЧ ПЕТРЕНКО

Думи та співи

До нашого видання ми включили всі відомі нам твори, взявши за основу збірку «Думи та співи», опубліковану Петренком у «Южном русском сборнике» А. Метлиського в 1848 році. Окремі вірші, яких немає у виданні Метлинського, подали ми за альманахом «Сніп», 1841, і збірником «Молодик», 1843. Петренко, як видно з текстів, для збірника Метлинського заново переглянув свої твори і зробив багато поправок, з яких найважливіші відмічаємо у примітках до окремих віршів.

Думи мої. Наслідування Шевченка. Вперше надруковано в «Южном русском сборнике», издание Амвросия Метлинского, Х., 1848, звідки передруковуємо.

Небо. Загальна назва циклу віршів, що друкувалися в «Южном русском сборнике», 1848. До циклу ввійшли три поезії.

1. *Дивлюся на небо.* Вірш уперше надрукований в альманасі О. Корсуна «Сніп», 1841, стор. 175, під заголовком «Недоля». Тут перед текстом поданий епіграф:

В минуту жизни трудную
Теснится в сердце грусть...
Лермонтов.

Текст, надрукований в «Сиопі», має такі відміни:

Рядок 8: «Й у світі їх яснім себе покохать».

Рядок 9: «Бо долі ще змалку кажусь я нелюбий».

Рядок 13: «Кохаюся з лихом і щастя не знаю».

Рядок 14: «І гірко без долі сві ік каратаю».

Останні 4 рядки:

«Так дайте же крилля, орлячого крилля!
Я землю покину — і на новосілля
Орлом бистрокрилим у небо польну
І в хмарах від світу навік утону».

На основі того, що Т. Г. Шевченко цей твір власноручно переписав у одному з альбомів—дехто приписував цю поезію Шевченку. У журналі «Правда», 1876, № 4 подана замітка «З недрукованих ще поезій Тараса Шевченка», де поруч вірша «Якби ви знали, паничі» надруковано «Дивлюся на небо» як твір Шевченка.

Пізніше цей вірш став піснею і багато разів передруковувався в різних антологіях, збірниках, хрестоматіях та пісенниках. Первісну мелодію до цього тексту склала Людмила Александрова, дочка поета В. Александрова (див. «Червоний шлях», 1926, № 9, стор. 253). Аранжував В. Заремба. Як пісня цей твір популярний далеко за межами України, зокрема широко відомий в Росії.

Текст подаємо за «Южным русским сборником», 1848, стор. 32.

2. *По небу блакитнім очима блукаю.* Вірш входить до циклу «Небо». Вперше надрукований у альманасі «Сніп», 1841, стор. 178 як окремий твір. Там він має деякі відмінності, зокрема:

Рядок 2: «Й за думкою думку туди я шпурляю».

Рядок 7: «В його темну пущу як канув ще змалку».

Рядок 8: «Ось вік доживаю, а дна не дістану».

Рядок 22: «В високе роздолье змією впилася».

Рядок 32: «Не здумав ніколи б до волі вертаться».

Текст подаємо за «Южным русским сборником», 1848, стор. 33.

3. *Схилившись на руку.* Входить до циклу «Небо». Вперше надрукований у збірнику «Молодик» на 1843 р., стор. 101, під заголовком «Вечір». Подаємо за «Южным русским сборником». Х., 1848, стор. 35. У «Молодику» текст має деякі відміни.

Весна («Весна, весна»). Вперше надруковано в «Южном русском сборнике», 1848, стор. 36. Подаємо за цим виданням.

Слов'янськ. Під цією назвою у «Южном русском сборнике» надруковано цикл поезій (4), які згадуються у листуванні П. М. Кореницького як «Слов'янські пісні». Написано десь у 1842—1843 рр.

Ось-ось Слов'янськ. Чи бачив хто слов'янську дівчину? Рай цілий радості і пекло мук. Далеко од родини.

Всі ці чотири поезії передруковані з «Южного русского сборника», Х., 1848, сторінки 37—43.

Тебе не стане в сих місцях. Поезія, очевидно, має автобіографічний характер. Написано перед 1843 р., вперше надруковано в «Южном русском сборнике», Х., 1848, стор. 43. Подаємо за цим виданням.

Туди мої очі. Вірш написаний близько 1840 року. Вперше надрукований у альманасі «Сніп», 1841, стор. 183. На основі цієї поезії витворилася широковідома пісня «Де Крим за горами» («Взяв би я бандуру»). У сьогочасних варіантах майже без змін залишилися тільки чотири рядки Петренка:

Бо там за горою, де зіронька сяє,
Там, там моя мила голубка витає,
Закрилась від мене і небом, й горами,
А я тут зостався з горем та сльозами.

Найпоширеніший сучасний варіант починається рядком:

«Де грім за горами, де сонечко сяє» і т. д.

Приспів «Взяв би я бандуру» доробив до цієї пісні композитор А. Немировський (див. видання «Бандура». Де грім за горами. Сочинение Немировского. Одесса).

Як в сумерки вечірній дзвін. Переспів з І. І. Козлова (1779—1840) — «Вечерний звон». У свою чергу Козлов на російську мову переклав з англійської, вірш Томаса Мура «Those evening bells».

Вперше надруковано в альманасі «Сніп», Х., 1841, стор. 176 («Вечірній дзвін»). На Україні цей твір співають як пісню у переробці В. Александрова.

Подаємо за «Южным русским сборником», Х., 1848, стор. 46.

Ой біда мені, біда. Наслідуваиия народної пісні. Вперше надруковано в альманасі «Сніп», Х., 1841, стор. 181 під назвою «Брови». Текст подаємо за «Южным русским сборником», Х., 1848, стор. 47. У порівнянні з першодруком має деякі відміни.

Минулися мої ходи. Надруковаио в «Южном русском сборнике», Х., 1848, стор. 49. Подаємо за цим виданням.

Чого ти, козаче. Вперше надруковано в альманасі «Сніп», Х., 1841, стор. 177, під заголовком «Смута». Друкуємо за «Южным русским сборником», Х., 1848, стор. 51. У первісній редакції, що надрукована у альманасі «Сніп», після рядка: «Як тільки що з вітром, як тільки що з полем?» далі іде цілком відмінний такий текст:

Хіба ж хто руйнує козацькую волю?
Хіба ж помарніло у чистому полю?
Схотілось гуляти — багацько простору
Від чорного Бугу до тихого Тору.
Чого твої очі,— такі ясні очі,—
Як зірки вкраїиські о самій півиочі,
Сльозами наллються, як гляиуть на гори,
Де сонечко красне сідає у морі?
Ой, мабуть, мила твоя там витає,
Де соиечко ясне за гори сідає!
Ой, мабуть, хлопче, недобра та мила,
Що хлопця навіки без жалю згубила!
Як орлиця в лісі весною воркує,

Чого твое серце, козаче, сумує?
Чого воно тихие, либонь умирає,
Коли соловейко в садку заспіває?
Як наші дівчата смерком коло хати
Зачиуть собі гарно співанки співати,—
Чого ти, козаче, тоді не співаєш,
А тільки що нишком слізки утираєш?
Хіба ж тобі жити на світі не мило,
Що очі померкли, а личко змарніло?
Закинь же, козаче, за гору кручину —
Вона ужене бо тебе в домовину.
«Не кину кручини! — козак відвічає,—
Нехай болить серце, нехай ізниває!
Тоді тільки, братці, всю смуту покину,
Коли лях поганий покине Вкраїну».

У новій редакції зовсім випали історичні мотивн, лишилися тільки любовні.

Іван Кучерявий. Написаний перед 1843 роком, первісна назва, очевидно, була «Саур-могила». Надруковано у «Южном русском сборнике», Х., 1848, стор. 52. Подаємо за цим виданням.

Недуг. («Ходе хвиля по Осколу»). Вірш иадрукований у «Южном русском сборнике», Х., 1848, стор. 44, звідки передруковуємо до цього видання.

У другій половині XIX ст. цей вірш став пісиею. Дивись записи народних варіаитів у Б. Грінчеика «Этнографические материалы», том III, Чернигов, 1899, стор. 233 (записи зроблені на Харківщині).

Батьківська могила. Надруковаио у збіриику «Молодик», ч. 2, Харків, 1843, стор. 121. Подаємо за цим виданням.

Гей, Іване, пора нам сідлати коня. Це єдиний зразок балади у творчості М. Петренка. Надруковано у альманасі «Сніп», 1841, стор. 179, звідки й передруковується.

БІБЛІОГРАФІЯ

І. Твори Михайла Петренка

1. «Дивлюся на небо», «Вечірній дзвін», «Смута», «По небу блакитнім», «Гей, Іване, пора», «Брови», «Туди мої очі». Альманах «Сніп. Украïнський новорочник. Зкрутив Александр Корсун». Харків, 1841.

2. «Вечір», «Батьківська могила». Збірник «Молодик на 1843 год. Украинский литературный сборник, издаваемый И. Бецким». Харків, 1843.

3. «Думи мої», «Дивлюся на небо», «Весна» та інші, всього 17 поезій. «Южный русский сборник. Издание Амвросия Метлинского». Харків, 1848.

4. «Весна», «Дивлюся на небо», «Думи мої» та ін.— всього 8 поезій. Антологія «Українська муза», 1908.

5. «Небо», «Минулися мої ходи». «Антологія української поезії», том 1, Держлітвидав, К., 1957.

ІІ. Про Михайла Петренка

1. *Н. Петров.* Очерки истории украинской литературы XIX столетия. К., 1884.

2. *О. Огоновський.* Історія літератури руської. Ч. 2, від. 2, Львів, 1889.

3. Вік. Том 1, 1903.

4. Українська муза, К., 1908.
5. Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона, т. 23, стор. 453.
6. *Л. Перетц.* Матеріали з української літератури та співробітники «Снопа» 1841. Записки істор.-філ. відділу ВУАН, ки. 19.
7. О. *Дорошкевич.* Підручник історії української літератури, вид. 4. К., 1929.
8. *А. Шамрай.* Харківська школа романтиків, т. І, ДВУ, 1930, стор. 14.
9. Історія української літератури т. 1, К., 1954, стор. 192.

ЗМІСТ

Г. Нудьга. Два поети-романтики 3

ВІКТОР ЗАБІЛА. СПІВИ КРІЗЬ СЛЬОЗИ

Друкований збірник [«Співи крізь сльози»]

I. Соловей («Не щебечи, соловейку») 51
II. Два вже літа скоро пройде... 53
III. Маруся («Жала дівка жито в полі») 56
IV. Човник («Чи довго я нещасливий») 61
V. Гуде вітер вельми в полі 64
VI. От і празника діждались 66
VII. Нащо, тату, ти покинув 68
VIII. Сидів раз я над річкою 69
IX. Повз двір, де мила живе 72
X. Ох, коли б хто знав, як тяжко 73
XI. Сирота («Без худоби сиротині») 75
XII. Будяк («Поралися люди в полі») 78
XIII. Зовсім світ перевернувся 82
XIV. Весілля («Хату нову ік весіллю») 86
XV. Вечоріє, смеркається 90
XVI. Остап і чорт («Жив собі десь чоловічок») 94
XVII. Семенова кобила («У спасівку, у жарке літо») 101
XVIII. Повіяли вітри буйні 105
XIX. Голуб («Ой застогнав голуб») 109

З рукописного збірника «Співи крізь сльози»

Кохання («Світить місяць, да не гріє») 112
До коня («Що, мій коню») . . . 115
Сорока («Сорока в дворі скрекоче») . . 118
Осінній вітер («Не так уже сонце світить») 120
До невірної («Було б шануваться») 122
Палій («Іде військо запорозьке») . 124
Пугач («Близько мене стогне пугач») 127
Туга серця («Літа мої молодії») 129
Розлука («Нехай не жде») 131

Поезії з різних рукописних збірників та автографів

Пісня («Послухайте мою пісню») 133
Пісня («Не плач, дівчино») 135
До Шевченка («Чого ти лаєшся, Тарасе?») . . 137
При подарке матери колокольчика («Задзвони мені, дзвіночок») 140
Худоби маєте геть-геть 141

МИХАЙЛО ПЕТРЕНКО. «ДУМИ ТА СПІВИ»

Думи мої 145

Небо

1. Дивлюся на небо . . . 147
2. По небу блакитнім очима блукаю 148
3. Схилившись на руку, дивлюся 149
Весна («Весна, весиа, година мила») 151
Слов'янськ.
1. Ось-ось Слов'янськ 153
2. Чи бачив хто слов'янську дівчину 154
3. Рай цілий радості і пекло мук 155
4. Далеко од родини 157
Тебе не стане в сих місцях 159
Туди мої очі 162
Як в сумерки вечірній дзвін 164

Ой біда мені, біда. 165
Минулися мої ходи 168
Чого ти, козаче, чого ти, бурлаче 170
Іван Кучерявий («У неділеньку раненько») 172
Недуг («Ходе хвиля по Осколу») . 176
Батьківська могила («Покинув нас») 181
Гей, Іване, пора 183

ПРИМІТКИ ТА КОМЕНТАРІ

Віктор Миколайович Забіла . . 187
Михайло Миколайович Петренко . 205

Забила Виктор Николаевич.
Петренко Михаил Николаевич. Стихи.
Издательство «Радянський письменник»
(На украинском языке)

Портрет В. Забіли —
гравюра на дереві художника В. К. Стеценка
з малюнка художника В. І. Штернберга

Редактор *С. А. Крижанівський*
Художник *К. К. Калуцін*
Художній редактор *К. І. Зологарьова*
Технічний редактор *Н. В. М'ясківська*
Коректор *М. Л. Брандіс*

Здано на виробництво 29/IX 1959 р. Підписано до друку 19/XII 1959 р.
Формат 70×92/32. 6¾ фіз.-друк. арк., 7,9 ум.-друк. арк., 7,62 обл.-вид. арк. БФ 13880. Тираж 3500. Зам. 9218. Ціна 4 крб. 50 коп.

Радянський письменник, Київ, Червоноармійська, 6.

Книжкова фабрика Головполіграфвидаву Міністерства культури УРСР.
Одеса, Купальний зав., 5.